İLELEBET

KEMALİST KÜLTÜR DERGİSİ

29 Ekim 2025 SAYI: 1

İÇİNDEKİLER & KÜNYE & İLETİŞİM

3 İLELEBET DERGİSİ KURULUŞ BİLDİRİSİ

4 CUMHURİYET'İN FELSEFESİ VE GENÇLİĞİN VAZİFESİ
Halit Efe Yılmaz

5 EMPERYALİZME KARŞI SARSILMAZ BİR İRADE
Efekan Öndeş

7 DEVRİMİN DİNAMİĞİ
Altay Eyüboğlu

8 CUMHURİYET'İN İLANINA GİDEN SÜREÇ: BİR FİKRÎ DEVRİMİN ANATOMİSİ
Burak Pusat Kalem

11 BİR SABAH TOP ATIŞIYLA
Melis Tunga

13 CUMHURİYET: BIR DIŞ PROJE Mİ, ULUSAL İRADENİN KAÇINILMAZI MI?
Ateş Dağlı

15 CUMHURİYET DÖNEMİ'NDE HALKÇILIK VE DAYANIŞMACILIK
Gökalp Göksu

20 CUMHURİYET'İN IŞIĞINDA EĞİTİM
Caner Tos

25 CUMHURİYET VE HALKEVLERİ
Hatice Tunçer

29 CUMHURİYET DÖNEMİ'NDE KADIN: ÇARŞAF VE PEÇE ÜZERİNE BİR İNCELEME
Kemalist Tarihçi

33 CUMHURİYET KARŞITLARININ ORTAK NOKTALARI
Yafes

KÜNYE

Yayın Temsilcisi & Yazı İşleri Müdürü: Halit Efe Yılmaz
Genel Yayın Yönetmeni: Burak Pusat Kalem
Başeditör: Alperen Alkan
Başyazılımcı: Anıl Nezor
Baştasarımcı: Bayram Erdoğan
Sayman: Gökalp Göksu

Editör Kurulu

Başeditör: Alperen Alkan
Editörler: Aden, Mehmet Çelik, Muhammet Tunç

Sayının Yazar Kurulu

Altay Eyüboğlu
Ateş Dağlı
Burak Pusat Kalem
Caner Tos
Efekan Öndeş
Gökalp Göksu
Halit Efe Yılmaz
Hatice Tunçer
Kemalist Tarihçi
Melis Tunga
Yafes

İlelebet Dergisi'nde yayınlanan yazıların doğurabileceği her türlü hukuki ve cezai yükümlülükler, ilgili yazarların kendilerini bağlamaktadır.

İLETİŞİM

Instagram

X (Twitter)

ilelebetdergisi.com

İLELEBET

İLELEBET DERGİSİ KURULUŞ BİLDİRİSİ

Ulu Önder Gazi Mustafa Kemal Atatürk, kaleme aldığı Gençliğe Hitabeye şu cümleler ile başlamaktadır:

❝Ey Türk Gençliği!
Birinci vazifen, Türk İstiklalini, Türk Cumhuriyetini ilelebet muhafaza ve müafaa etmektir. Mevcudiyetinin ve istikbalinin yegane temeli budur.❞

Mustafa Kemal Atatürk'ün kullandığı ilk cümlelerde bir sözcük dikkat çekilesidir: İlelebet. İlelebet sözcüğü, ❝sonsuza kadar, sürekli, ebediyen❞ anlamlarına gelmektedir. Atatürk, bu sözcüğü kullanırken Türk gençliğinin vazifelerinden ilki olan Türk İstiklal ve Cumhuriyetini muhafaza ve müdafaa etme görevinin sonsuza kadar olması gerektiğini vurgulamıştır. Ve yalnızca bunu vurgulamak ile kalmamış, var (mevcut) olmanın ve bir geleceğe yürüyebilmenin ilk adımının bu görev ile mümkün olacağını belirtmiştir. İlelebet Kadrosu olarak bizler, Atatürk'ün Gençliğe Hitabesinden aldığımız ilham ile Türk milletinin bağımsızlığını savunmak ve Türk Cumhuriyetine teveccüh edecek her tehlikeyi, bağımsız kalemlerimiz ve özgür
düşüncelerimizle birlikte kemal-i şiddetle men etmek için kuruluş bildirimiz ile yola çıkıyoruz.

İlelebet Dergisi Nedir?

İlelebet Dergisi, bir ❝kemalist kültür❞ dergisidir. İlelebet Kadrosu, oluşum bünyesinde görev alan tüm kurucuları, yazarları, editörleri ve içerikürecticilerini (ana/konuk kadro fark etmeksizin) kapsamaktadır. Kadromuz, tüm içerikleri Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş felsefesi olan Kemalistprensiplerin (altı ilke) anlayışıyla yayımlar. İlelebet Kadrosu'nda görev almak ve/veya içerik üretmek, ❝İlelebet Yayım İlkeleri❞ doğrultusunda hareket etmeyi gerektirir.

Kemalizm Nedir?

Kemalizm, kurtuluş savaşı sırasında Mustafa Kemal liderliği etrafında toplanan ve sürmekte olan mücadelenin içerisinde yer alan kesimleri tanımlamak amacıyla ilk olarak ❝Kemalist❞ şeklinde kullanılmıştır. Cumhuriyet devrimi sonrasında Ulu Önder Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün ideallerine dayanacak olan Kemalizm'i ilk olarak bir ❝görüş/fikir akımı❞ haline getirmeyi amaçlayanlar, 1932 yılında Şevket Süreyya Aydemir öncülüğündeki Kadro Hareketi'dir. Kadrocular, Kadro dergisi içerisinde Kemalizm'i ilk defa sistemleştiren dönemin yazar ve siyasetçi aydınlarından oluşmaktadırlar. İleriki yıllarda ise Kemalizm prensipleri, C.H.F. parti programına ❝Partinin güttüğü bütün bu esaslar, Kamâlizm prensipleridir.❞ şekliyle eklenmiştir.

Niçin Kemalist'iz?

Kemalist Devrim (Atatürk'ün deyimi ile Türk Genel Devrimi) getirdiği cumhuriyet idaresi, yeni-ilerici kurumlar ve ulus-devlet modeli ile Türkiye Cumhuriyeti tarihinde başarıya ulaşabilmiş tek devrimci görüş sistemidir.
Bizler devrimciliği, eskiyen kurumları-sistemleri yıkıp yerine günün koşullarına ve akla uygun kurumlar/sistemler oluşturmak olarak ele alıyoruz. Devrimciliğin, "durmayalım, düşeriz." şiarından meydana geldiğinin bilincinde olan İlelebet Kadrosu olarak bizler, devrimcilik ilkesinin Kemalist prensiplerin iki temel ilkesinden biri olduğu konusunda uzlaşmaktayız.

İlelebet Kadrosu, Kemalizm'in iki temel ilkesinden bir diğerinin Türkçülük; diğer adı ile Türk milliyetçiliği-ulusçuluğu olduğu konusunda hemfikirdir. Milliyetçiliğimiz; devletçi, laik ve halkçı temellere dayanır. Kadromuz, halkçılık ve laiklik ilkeleri ile bu milliyetçi düşünceyi destekler çünkü halkçı velaik temellere dayanmayan milliyetçilik görüşlerinin sadece bir siyasi dolandırıcılık konusu olan faşizm olacağını bilir. Günümüz koşullarında çağauygun ve en ilerici devlet modeli ulus-devlet modelidir. Bizler, "Türkiye Cumhuriyetini kuran Türkiye halkına Türk milleti denir" anlayışı ile hareketeder ve Türk milletinin yaşadığı coğrafyada, faşizme ve bölücülüğe karşı çıkarız. Biliriz ki Türklük; Türk Ülküsü ile Türkiye Cumhuriyetine, maneviyat,kültür, dil ve yurttaşlık bağıyla kökten bağlı olanların kimliğidir. Ancak, Türklüğe bağlı lakin Türkiye Cumhuriyeti yurttaşı olmayan halklar Orta Asyacoğrafyasında bulunmaktadır. Biliriz ki Türklerin yaşadığı alan, geniş ve kadim bir coğrafyadır. İlelebet Kadrosu, Türkiye Cumhuriyet'indeyaşayanların, farklı coğrafya ve köklerden gelmiş halklarla birlikte, bölünmez bir bütün ve parçalanamaz bir millet olduğu konusunda hemfikirdir.

İlelebet Kadrosu olarak bizler devletçiyiz. İktisadi kurtuluşun Kemalist devletçilik ile gerçekleşeceğinin bilincindeyiz.
Mülkiyeti ve ortak kamu çıkarını savunan İlelebet Kadrosu, karma ekonomiyi desteklemektedir.
Ulu Önder Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün "Mevcut kalmadıkça piyasalara karışılmaz, bununla birlikte hiçbir piyasa da başı boş değildir." sözü ekonomi alanındaki görüşlerimizin temelidir.

Bizler, devletçi görüşlerimizle birlikte Türk milletinin sınıf çatışması içerisinde ezilmesini değil milli birlik ve "dayanışma" ruhu ile yükselmesini savunmaktayız. Bu nedenledir ki hiçbir zümre, hanedan veya kesime Türk milletini yönetme hakkının verilmemesi, milletin demokratik yollar ile kendi kendisini yönetmesi gerektiğinin zorunluluk olduğunu düşünmekteyiz. Bu gerekçelerimiz ile halkçı-devletçi görüşlerimiz "dayanışmacılık" (solidarizm) ile örtüşmektedir.

Birleşmiş bir ulus, eğitimli bir toplum ve özgür bireyler olabilmek ancak laiklik ilkesi benimsenirse mümkün olabilir. Bizler, Türk milletinin her bir bireyinin dini inanışlarına ve dünya görüşlerine saygı göstermekle birlikte her türlü din istismarına ve gericiliğe de karşı çıkmaktayız.

Arkadaşlar, unutulmamalıdır ki biz Mustafa Kemaller, devrimlerin ve cumhuriyetin sahibi ve bekçileriyiz.
Ve biliriz ki Cumhuriyet, yeni ve sağlam esasları ile, Türk milletini emin ve metin bir gelecek yoluna koyduğu kadar, asıl fikirlerde ve ruhlarda yarattığı güvenlik itibariyle büsbütün yeni bir hayatın müjdecisi olmuştur.
Bizler, cumhuriyetimizi hangi ahval ve şerait içerisinde olursak olalım ilelebet muhafaza ve müdafaa etmeyi mücadelemiz biliriz.
Amacımız, Türk'ün nice kanlar dökerek kurduğu cumhuriyeti korumak, kültür-sanat ve bilimin her alanında yükseltmek ve Ulu Önder Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün izinde ileri gitmektir.
Ve yine biliriz ki bunu yaparken milletimizin sevgileri, hayırlı ve faydalı çalışmalarımızda daima bizimle beraber olacaktır.

İLELEBET

CUMHURİYET'İN FELSEFESİ VE GENÇLİĞİN VAZİFESİ

Cumhuriyet, genel iradenin ve egemenliğin millete ait olduğu bir devlet şeklidir. Devlet ise insanların ve doğal olarak toplumların, yaşamlarını korumak ve geliştirmek amacıyla kurdukları örgütlenme biçimidir.

102 yıl önce 29 Ekim 1923 tarihinde kurulan Türk Cumhuriyeti, "Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir." ilkesine dayanarak kurulmuştur. Bu, altı yüz küsür yıl boyunca imparatorluk ve hanedan yönetimi içerisinde yaşayan millet için bir devrimdir. Cumhuriyet'in ilanı, yalnızca kağıt üzerine işlemiş bir tarihi anlatı değil, fikirlerde ve ruhlarda yarattığı güvenlik itibariyle, büsbütün yeni bir hayatın müjdecisi olan bir devrimdir. Çünkü Cumhuriyet, milletin kendi kaderini tayin etmesidir. Cumhuriyet, toplumun ve onu oluşturan bireylerin hür ve muvaffak yaşayabilmeleri adına, toplum içerisinden çıkan aklı ve vicdanı hür kimseler tarafından kurulmuş bir milli örgütlenmedir.

“Ey yükselen yeni nesil, istikbal sizindir. Cumhuriyet'i biz kurduk, O'nu yükseltecek ve sürdürecek sizlersiniz.” (Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, Cilt II, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yay., Ankara, 1959, s. 286.)

Türk Cumhuriyeti'nin Kuruluş Felsefesi

Türkiye Cumhuriyeti, inkılapçı, milli-üniter, laik, devletçi, ve halkçı bir anlayış ile kurulmuştur. Ulu Önder Atatürk'ün önderliğinde cumhuriyetin kurucu kadroları, pratikte tezahür edilmiş ilkeler ile cumhuriyeti muasır medeniyet seviyesinin üstüne çıkarmayı amaçlamıştır. Bu ilkeler, Türk Genel Devrim'inin ilkeleri yani Kemalizm prensipleridir. Kemalist Devrim ve beraberinde gelen yeni vatan, yeni sosyete ve yeni devlet anlayışı, Atatürk'ün deyimi ile bir milli yenilenme örneğidir.

“Bizim devrimimiz, bir ihtilal olmaktan öte, bir milli yenilenmedir.” (Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, Cilt II, s. 173, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1959.)

Cumhuriyet'in Bugünü ve Türk Gençliğinin Vazifesi

Devrimin sürekliliği içerisinde, altı ilke ve üniter bir anlayış ile kurulan Türk Cumhuriyeti; kimsesizlerin kimsesi olması amacıyla kurulmuş; lakin bugün, kimsesiz ve sahip çıkılmayan bir cumhuriyete dönüştürülmüştür. Milli kültürün günden güne yozlaştığı, milli bayramların ilk yıllarındaki gibi coşku ile kutlanmadığı, zenginlerin sermayesinin demokrasiyi şekillendirdiği, emekçilerin emeklerinin hakkını alamadığı, milli-üniter yapısına "milleti bölmek, parçalamak amacını güden ve yurt topraklarında ikili bir devlet modeline geçilmesinin amaçlandığı bir geçiş süreci" ile saldırıldığı, emperyalistlerin kuklalığını yapan politikacıların milleti temsilen mecliste bulunduğu, kısacası "yurttaşların en temel insani hak ve özgürlüklere ulaşamadığı" günümüzdeki Cumhuriyet, unutulmamalıdır ki bütün badirelere rağmen fikirlerimizde ve ruhlarımızda payidar bir konumdadır. Çünkü biz devrimin amacını kavramış olan Türk gençleri olarak asıl olanın devrimi yaratan fikirleri ve duyguları yeni kuşakların vicdanlarında ve düşüncelerinde kökleştirmek olduğunun bilincindeyiz.

“Devrimin amacını kavramış olanlar, onu daima koruma gücüne sahip olacaklardır. Bir devrim, yalnızca birtakım kurumlarda değişiklik yapmakla tamamlanmaz. Asıl olan, devrimi yaratan fikirleri, duyguları yeni kuşakların vicdanlarında ve düşüncelerinde kökleştirmektir. Ancak bu yolla devrimler kalıcı olabilir.” (Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, Cilt II, s. 217, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1959.)

Yaşı farketmeksizin Cumhuriyet Devriminin amacını kavramış olup daima onu koruma gücüne sahip olan Türk gençleri olarak; birinci vazifemiz olan "Türk istiklalini, Türk cumhuriyetini ilelebet muhafaza ve müdafaa etme" görevini kararlılıkla sürdürmek, bizler için "Ya istiklal, ya ölüm!" şiarından başkası değildir.

Yurdu yine Türk milletinin kılmak, muasır medeniyet seviyesinin üstüne çıkmak, Cumhuriyet'i ilelebet Türk öğrencisinin, gencinin, emekçisinin, işçisinin kılmak, yeni bir sözleşme ile hukukun üstünlüğünü ve milli iradeyi sağlamak, kısacası vatanı kurtarmak...

Halit Efe Yılmaz

Kaynakça

J.J. Rousseau, Toplum Sözleşmesi
John Locke, Hoşgörü Üstüne Bir Mektup

“Bir cumhuriyette, cumhuriyetçilerden başka yurttaş yoktur. Cumhuriyet düşmanları ‘ulusal adaletin intikam kılıcını’ tadacaktır.”

-Maximilien Robespierre

EMPERYALİZME KARŞI SARSILMAZ BİR İRADE

Türk milletinin kaderini değiştiren Kurtuluş Savaşı, yalnızca bir askerî mücadele değil aynı zamanda tarihin en güçlü anti-emperyalist direnişlerinden biridir. Osmanlı Devleti'nin yıkılış döneminde, pek çok aydın ve devlet adamı işgalci devletlerle uzlaşmayı, hatta onların himayesine girmeyi kurtuluş yolu olarak görürken Mustafa Kemal Paşa tam tersine, emperyalizme karşı sarsılmaz bir irade sergilemiştir. Onun önderliğinde verilen bu mücadele, yalnızca vatan topraklarını değil ulusun onurunu ve bağımsızlık bilincini de kurtarmıştır.

Mustafa Kemal Atatürk'e göre bir milletin bağımsızlığı hiçbir koşul altında devredilemezdi. "Ya istiklâl, ya ölüm!" sözü, bu inancın yalın ve kararlı bir ifadesi olmuştur. Trablusgarp'tan Çanakkale'ye, İstanbul'daki hazırlık döneminden Anadolu'da başlattığı Millî Mücadele'ye kadar Atatürk, emperyalizmin her biçimine karşı aktif bir direniş çizgisi izlemiştir. O, kurtuluşu yabancı güçlerin merhametinde değil Türk milletinin kendi gücünde görmüştür.
Cumhuriyetin temeli, işte bu anti-emperyalist anlayış üzerine atılmıştır. Atatürk'ün devrimleri ve cumhuriyetin kurucu felsefesi, dışa bağımlılıktan uzak, tam bağımsız bir ulus-devlet hedefini esas almıştır. Bu yönüyle Cumhuriyet, yalnızca bir yönetim biçimi değil aynı zamanda emperyalizme karşı verilmiş tarihsel bir meydan okumanın sonucudur.
Mustafa Kemal, yaşamının her bir safhasında emperyalizme karşı mücadele içerisinde bulunmuştur. Emperyalizm hakkında şunları söyler:

"Biz, Batı emperyalistlerine karşı yalnız kurtuluş ve bağımsızlığımızı muhafaza etmekle yetinmiyoruz.
Aynı zamanda Batı emperyalistlerinin kuvvetleri ve malum olan her vasıtaları ile Türk milletini emperyalizme vasıta yapmak istemelerine de mani oluyoruz.
Bu suretle, bütün insanlığa hizmet ettiğimize kaniyiz."

"Emperyalizm ölüme mahkumdur."

Bu söylemleri sadece söylem içerisinde kalmamıştır. Mustafa Kemal genç bir asker iken İtalyanların "medeniyet" getirme vaadiyle Trablusgarp'ı işgal etme çabalarına engel olmak için gönüllü şekilde Trablusgarp'a gidip halkı örgütlemiş ve emperyalist İtalya'ya karşı mücadele etmiştir. Bu mücadele esnasında ilk defa uçaklara karşı savaşta bulunan bir asker de olsa asla yılmamıştır fakat Balkan Harbi gerekçesiyle Trablusgarp İtalyanlara bırakılmak zorunda kalmıştır.
Fakat Mustafa Kemal'in emperyalizme karşı olan mücadelesi bununla sınırlı kalmamıştır. Çanakkale savaşında İtilaf devletleri Çanakkale boğazını geçmek için sürdürdüğü kara harekatının başarısız olmasına sebebiyet vermiştir. Mustafa Kemal her zamanki gibi burada da emperyalizme karşı verdiği mücadelede bir geri adım atmamıştır, öyle ki büyük önder savaş esnasında ölümü dahi göze aldığını şu meşhur olaydan kaynaklı olarak çok iyi bilmekteyiz:

"...
-Düşmandan kaçılmaz, dedim.
-Cephanemiz kalmadı, dediler.
-Cephanemiz yoksa süngümüz var, dedim.
Ve bağırarak bunlara süngü taktırdım.
Yere yatırdım. Aynı zamanda Conkbayırı'na doğru ilerlemekte olan piyade alayı ile cebel (dağ) bataryasına yetişebilen efradının 'marş marş'
ile benim bulunduğum yere gelmeleri için yanımdaki emir zabitini geriye saldırdım.
Bu efrad süngü takıp yere yatınca düşman efradı da yere yattı. Kazandığımız an bu andır...
Size ben taarruzu emretmiyorum, ölmeyi emrediyorum. Biz ölünceye kadar geçecek zaman içinde yerimize başka kuvvetler ve kumandanlar gelebilir."

Görüldüğü üzere ulu önder düşmandan kaçılması fikrine her daim karşıdır ve bu onun bahsettiğimiz sarsılmaz iradesine bir örnektir. Zira karşısında dünyanın en güçlü devletleri varken ve cephane dahi yokken kaçma fikrini reddedip mücadele fikrini savunmuştur. Bu tavrı ileride Kurtuluş Savaşı'na önderlik etmesinde ve hatta cumhuriyetimizin kurulmasında büyük bir rol oynamıştır. Zira savaşı değil ölümü göze almıştır her zaman.

1. Dünya Savaşı'nın bitiminde, Mondros Mütarekesi imzalanmadan hemen önce İngilizlerin İskenderun'u işgal hazırlıkları sırasında, 7. Ordu Komutanı olarak görev yapan Mustafa Kemal Paşa, Sadrazam Ahmet İzzet Paşa'ya gönderdiği telgraflarda işgale karşı kesin bir tutum almıştır. Bu telgraflar, onun yalnızca cephede değil diplomatik ve siyasal düzeyde de emperyalizme karşı direndiğini göstermektedir:

"İskenderun'a her ne sebep ve bahaneyle asker çıkarmaya teşebbüs edecek İngilizlerin ateşle engellenmesini emrettim. İngilizlerin aldatıcı teklif ve hareketlerini hoş gösterecek ya da gönül alıcı emirleri uygulamaya yaradılışım elverişli değildir. Ancak Başkumandanlığın görüşünü uygulamadığım takdirde itham

altında kalmam tabii olduğundan, kumandayı hemen teslim etmek üzere yerime tayin edeceğiniz kişinin süratle bildirilmesini rica ederim."
(6 Kasım 1918, Sadrazam Ahmet İzzet Paşa'ya.)

"Her ne sebebe dayanılırsa dayanılsın, İngilizlerle yapılan mütarekenin son şekli Osmanlı Devleti'nin selametini koruyacak mahiyette değildir. Bugün Payas-Kilis hattını isteyen İngilizler, yarın Toroslara, daha sonra Konya-İzmir hattına kadar ilerlemek isteyeceklerdir. Devletin mecbur olduğu fedakârlığın da bir sınırı olmalıdır; aksi hâlde İngilizlerin elde edeceği sonucu kendi elimizle onlara sunmuş oluruz. Vatanın akıbetiyle endişelenmekten doğan bu görüşlerimin münakaşa mahiyetinde anlaşılmamasını rica ederim." (8 Kasım 1918, Sadrazam Ahmet İzzet Paşa'ya)

Bu yazışmalar, Mustafa Kemal'in işgalleri önceden öngördüğünü, Osmanlı Hükûmeti'ni uyardığını ve kendi yetki alanında İngiliz ilerleyişine karşı fiili önlemler aldığını açıkça göstermektedir. Henüz Kurtuluş Savaşı başlamadan önce bile onun emperyalizme karşı direniş çizgisi net bir şekilde ortaya çıkmıştır fakat yazışmalar sonuç vermemiştir. İngiliz işgaline Osmanlı göz yummuş, Mustafa Kemal ise İstanbul'a dönmüştür.

İstanbul'a döndüğü vakit durumlar hiç de iç açıcı değildir. Aksine karanlık bir hava hakimdir. Hükümet işgalcilere karşı teslimiyetçi bir

tavırdadır ve işgalleri normal karşılamaktadır. En kötüsü ise imparatorluğun başkenti işgal altındadır. Mustafa Kemal, yaveri ile beraber işgalci gemilerin boğazdan geçişini bile görmüştür. Yaveri o an her şeyin bittiğini düşünse de aslında her şey daha yeni başlıyordur. Mustafa Kemal tüm bu durumlara rağmen hiçbir şekilde kararsızlıkta değildir. Kötü düşünceler onun zihninde yoktur. Yaveri Cevat Abbas Gürer'in aktardığı tarihe geçen şu sözleri söyler ve bu sözler ile Cevat Abbas'ı sakinleştirir:

"..."*Geldikleri gibi giderler.*" *cümlesini işittiğim zaman mütarekenin doğurduğu derin ve elimli ümitsizliği derhal unutmuştum. Cevabımda istical ettim.*" *Size nasip olacak, siz bunları kovacaksınız paşam.*" *dedim. Gülümsedi, aziz başının içinden teressüm etmeye başlayan vatanı kurtarma planlarını bir an için yeniden geçiriyor gibi daldı. Sonra,*"*Bakalım*" *dedi."*

Mustafa Kemal, pek tabii bu sözleri sadece yaverinin moralini yerine getirmek için değil gerçekten bunun olacağına inandığı için söylemiştir. Peki bu durum herkes için geçerli miydi? Daha doğru tabirle vatanın kurtulacağına herkes inanıyor muydu? Maalesef ki hayır. Karanlık hava sadece saray içerisinde değil her yer de mevcuttur. Hattanumudu olanlara deli gözüyle bakılıyordu. Bu deli diye adlandırma lafın gelişi değildi. Buna en güzel örnek Refi Cevat Ulunay'ın Mustafa Kemal ile yaptığı söyleşide görebiliyoruz. Ulunay bu söyleşiyi Sadi Borak'a aktarmıştır. Sadi Borak da şu şekilde iletmiştir:

"Çanakkale ile ilgili sorularımı bitirip not ettikten sonra veda etmek üzere ayağa kalktığım zaman dedi ki:
— Biraz daha oturunuz lütfen.
Oturdum. Şöyle bir konuşma geçti aramızda:
— Soracağınız sorular bitti mi?
— Bitti Paşam.
— "Bu vatan, içine düştüğü bu felaketten nasıl kurtarılır, istiklaline nasıl kavuşturulur?" diye bir soru sormanızı isterdim.
— Affınıza, Paşa Hazretleri, bugün içinde bulunduğumuz bu şartlardan bu vatanın kurtarılmasını en uzak bir ihtimalle dahi mümkün görmediğim için böyle bir soru sormayı hiç aklımdan geçirmedim.
— Bu, şartların dış görünüşüdür. Bir de bunun iç yüzü vardır. Siz gene de böyle bir soru sormuş olunuz, ben de cevabını vereyim; fakat yazmamak şartıyla.
— Zât-ı âlinizi dinliyorum Paşa Hazretleri.
— Bakınız Cevat Beyefendi, sizin imkânsız gördüğünüz kurtuluş yolları vardır. Bugün herhangi bir teşkilatçı Anadolu'ya geçer de milleti silahlı bir mukavemete hazırlarsa bu yurt kurtulabilir.
Heyecanlanmıştım. Harb-i Umumi süresince gücümüzü öylesine tüketmiştik ki insan materyali olarak da, harp materyali olarak da elimizde hiçbir şey kalmamıştı. On yıl süren harpler neticesinde harplerden sağ kalanlar da ayakta duracak halleri olmayan aliller kalabalığıydı. Ve bütün millet moral çöküntüsü içindeydi. Hiçbir kurtuluş ümidi olmayan böyle bir vaziyette memleketin kurtuluşundan söz etmek beni heyecanlandırmış, şaşırtmıştı.
— Nasıl olur Paşam! diye yerimden fırladım.
Paşa sakindi:
— Hatırınızdan geçenleri tahmin ediyorum, dedi; doğrudur. Görünüş tamamen aleyhimizde. Hiçbir ümit kapısı yok gibi görünmektedir. Ama, "Düvel-i Muazzama" dediğimiz bu büyük devletlerin bir de iç yüzleri var.
— Nasıl Paşam?
— Anlatayım: Siz sanıyor musunuz ki harbi kazanmakla Müttefikler aralarındaki bütün ihtilafları halletmişlerdir. Asıl ihtilaf, asıl menfaat rekabeti ve ölünün mirasını paylaşma kavgası bundan sonra başlayacaktır. Her geçen gün Müttefiklerin kuvveti zaafa uğramaktadır. Terhisler dolayısıyla orduları günden güne küçülüyor. Asırlarca birbiriyle boğuşan İngilizlerle Fransızları müşterek düşman tehlikesi birleştirdi. Şimdi o eski rekabet bıraktıkları noktadan yeniden başlayacaktır. Başlamıştır bile. İtalya'nın da başı dertte. Onlar da dahili kargaşalık arifesindeler. Bu yüzden, ilhak etmek istediği topraklardan bile çekilecektir. Netice şu ki, Anadolu'da baş gösterecek bir milli mukavemete hiçbiri müdahale edecek durumda değildir. Böyle bir mücadelenin tam sırasıdır.
— Paşam, milli mukavemet. Güzel. Ama neyle? Hangi askerle, hangi silahla, hangi parayla? Maalesef Paşam, kupkuru bir çölden farksız oldu bu güzel vatanımız. Affınıza mağrurâne arz edeyim ki artık bu kupkuru çölde hiçbir hayat emaresi görülmüyor.
— Öyle görünür Refi Cevat Bey, öyle görünür. Ama çölden bir hayat çıkarmak, bu çöküntüden bir varlık, bir teşekkül yaratmak lazımdır. Siz bu boşluğa bakmayınız. Boş görünen o saha doludur. Çöl sanılan bu âlemde saklı ve kuvvetli hayat vardır. O,millettir; o Türk Milletidir. Eksik olan şey teşkilattır. Bu teşkilat organize edilebilirse vatan da, millet de kurtulur. Bunu böyle bilesiniz Refi Cevat Beyefendi. Refi Cevat Ulunay enfiyesinden bir tutam çektikten sonra:
— Mustafa Kemal'e veda ettim, matbaaya geldim. Kafam karma karışıktı. Anlattıkları egzantrik şeylerdi. Ne kafam almıştı, ne mantığım. Daha doğrusu deli saçması gibi gelmişti bana. Matbaada arkadaşlar "Anlat" diyorlardı; "Neler söyledi?" Anlattım: "Şu sıralarda Anadolu'ya geçilir, orada teşkilat kurulur, milli mukavemet harekete getirilirse Fransız'ı da, İngiliz'i de, İtalyan'ı da memleketten kovar, vatan istiklâline kavuşur,millet de esaretten kurtulurmuş. Anladınız mı arkadaşlar! Bu, deli değil; zır deliymiş!"

Mustafa Kemal Paşa, artık bir şeyler yapabilmek için ilk olarak hükümete Harbiye Nazırı olarak girme amacındaydı ve bunu gerçekleştirebilmesi için henüz programı okunmamış olan Tevfik Paşa hükümetinin güvenoyu almasına engel olması gerektiğinin farkındaydı. Ahmet İzzet Paşa da anılarında, Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'da Tevfik Paşa kabinesine güven oyu verilmemesi için çalıştığını ve eğer kabine değişirse kendisinin sadrazamlığında Mustafa Kemal'in de Harbiye Nazırı olacağını belirtmişti.

Mustafa Kemal'in Samsun'a çıktığı 19 Mayıs 1919 tarihine kadar geçen altı aylık İstanbul sürecini iyi bilen ve içinde yaşayan Yusuf Hikmet Bayur, bu dönemi Mustafa Kemal'in en büyük siyasi yeteneğini gösterdiği süreç olarak değerlendirmişti. Gerçekten de 1918 Kasım ayı o kadar önemliydi ki Stanford Shaw tarafından "*Türk Bağımsızlık Savaşı*'nın başlangıcı." olarak gösterilmişti. Alev Coşkun ise Mustafa Kemal Paşa'nın bu altı aylık sürecini siyasal ve sosyolojik açıdan çözümlediği kitabında, "*Mustafa Kemal, ipek böceğinin kozasını ördüğü gibi, emperyalist işgalcilere karşı verilecek bağımsızlık savaşının hazırlıklarını bu altı ayda yapmıştı. Bu dönem bilinmeden, Anadolu'da üç yılı aşkın süren Ulusal Bağımsızlık Savaşı'nın altyapısı anlaşılmaz, özümsenemez.*" ifadeleriyle aktarmıştır. Harbiye Nazırı olamasa da Mustafa Kemal amacına ulaşmış ve Samsun'a ulaşmıştır lakin asıl zor kısım burada başlamaktadır.

Mustafa Kemal Paşa buna rağmen asıl amacına ulaşmış ve Anadolu'ya geçmenin yolunu bulmuştur. 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkarak yalnızca kişisel bir göreve değil bir milletin kaderini yeniden yazacak bir mücadeleye adım atmıştır.

Artık mesele yalnızca bir askerî direniş değil emperyalizme karşı bir ulusun varlık yokluk savaşı hâline gelmiştir. İstanbul'un karanlığına karşı Anadolu'da doğan bu ışık, tarihin seyrini değiştirecek ve Türk milletinin iradesini yeniden hâkim kılacaktır.

Mustafa Kemal'in Trablusgarp'ta, Çanakkale'de ve son olarak İstanbul'da gösterdiği sarsılmaz irade,artık Anadolu'da şekillenecek büyük bir bağımsızlık mücadelesinin önsözü niteliğindedir. Onun *"Geldikleri gibi giderler!"* sözü, bir inancın ve bir direnişin simgesi hâline gelmiştir. Kurtuluş Savaşı, işte bu inançtan ve kararlılıktan doğacak, Türk milleti emperyalizme karşı tarihte eşi benzeri az görülmüş bir zafer kazanacaktır.

Efekan Öndeş

Kaynakça

1. Yeni Mecmua'nın 18 Mart 1915 Fevkalede Nüshası, s. 132-133, [Ruşen Eşref'in bu mülakatı, Yeni Mecmua'da yayımlandıktan sonra yine ''Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal ile Mülakat'' başlığıyla 1930 yılında kitaplaştırmıştı (Ruşen Eşref, Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal ile Mülakat, 1930, İstanbul, Devlet matbaası.)]
2. Turgut Gürer. Atatürk'ün yaveri Cevat Abbas Gürer, Cepheden Ceclise Büyük Önder ile 24 yıl, 5. Baskı, Gürer Yayınları, İstanbul, s. 97.
3. Sadi Borak, Atatürk'ün İstanbul'daki Çalışmaları, s.142. Ahmet İzzet Paşa da, anılarında Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'da Tevfik paşa kabinesine güven oyu verilmemesi için çalıştığını ve eğer kabine değişirse kendisinin Sadrazamlığında Mustafa Kemal'in de Harbiye Nazırı olacağını açıklamıştı (Ahmet İzzet Paşa, Feryadım, C 2, Nehir Yayıncılık, İstanbul, 1993, s.47)
4. Yusuf Hikmet Bayur, Atatürk, s.277.
5. Aktaran Alev Coşkun a.g.e., s.38.
6. Alev Coşkun a.g.e, s.17.
7. Atatürk'ün Bütün Eserleri 16. Cilt, s.37
8. Atatürk'ün Bütün Eserleri 8. Cilt, s.344
9. Kaynak: ATABE, c.2, s.268-269
10. Kaynak: ATABE, C.2 S.279-280.

DEVRİMİN DİNAMİĞİ

Toplumlar, kendilerini oluşturan bireylerin iç mekanizmasına benzer şekilde tam olarak anlamlandırılamayan parçacıkların belirlenmemiş bir süreçten geçip bir arada sorunsuz çalışma gayretinde olduğu en büyük üst kimlikler olarak tezahür eder. Tıpkı vücudun sistemleri gibi barındırdıkları aksaklıklara ve gereksiz parçalara rağmen onlarla var olmaya devam ederler fakat tıpkı insan gibi uzun vadede evrimleşerek *"ayak uydururlar"*. Bu sözü tırnak içinde kullandım zira çağın gerekliliği denen şeyi yine toplumlar ve toplumların yönetim

kademelerinin belirlediğini söylemek yanlış olmaz. Kapitalizm örneği üzerinden gidersek; toplumun çoğunluğunun bilinçli arzusuyla oluşturulan tepeden inme bir sistem olmadığı kesin.

Gelişen ticari ağların yarattığı küreselleşmenin bir sonucu olarak, ayrıcalıklı kesimin kontrol gücünü yücelten ve ayrıcalığı daima muhafaza etmek maksadıyla evrimleşen ve gelişen bir yapı kapitalizm. Tanrısal bir güç de onu bize bahşetmediğine göre, dinamiklerin doğal bir sonucu kapitalizm. Her ne kadar doğal bir süreç olarak onu kabul edebilsek de kapitalizmin doğruluğu ve etiği son derece tartışmalıdır. Bunun üzerine yazdığım başka yazılar da olduğundan konuyu bir terminoloji açıklamasına getirmek istemiyorum. Varmaya çalıştığım nokta şu: nedensellik, doğal bir çözüm sürecinin ilk adımı olarak kabul gördüğü halde esaslı bir çözümün gerçek yolu değildir. Esaslı bir çözüm yapmak katastrofik bir sürecin başlatılmasıyla gerçekleştirilebilir. Tabi ki her çözüm nedenselliğe kapalı değildir fakat özellikle toplumsal ve bireysel çıkmazların bulunduğu noktada, o noktadan ekmek yiyen pek çok düşün insanın konuları ağdalı cümlelerle tekrar tekrar açıklayıp bilerek çözüm üretmemeleri de birey ve toplumun gözündeki yıkıcı çözümün kötü şöhretinden kaynaklıdır. Neden-sonuç tabusu içinde klasikleşmiş tarihsel metodolojiyle çözüm arayışında olmak, deneysellik yoluyla vakit kaybetmek, kangren toplumsal ve bireysel sorunlara çözüm olamaz. İnsanın anlam arayışı nedensellikten ve deneysellikten arındırılması gereken en mühim unsurdur. İnsan anlam arayışı olarak nitelendirdiği düşün yolculuğuna anlam atfetmeden yola çıkmalıdır. Çok yanlış anlaşılmaya müsait bir cümle sarfettiğimin farkındayım, açıklayayım: Heidegger'in Varlık ve Zaman anlayışında olduğu gibi, anlam, salt zihnin kavrayışının ötesinde, varoluşun kendisinin açığa çıkardığı bir olgudur; onu nedenler zinciriyle sınırlamak, anlamın kendiliğinden doğma potansiyelini boğar ve deneyimlenen varoluşun derin katmanlarına ulaşmayı engeller. Bu yüzden yazarken, anlam arayışını nedensellik ve deneysellik bağlarından arındırmak, bireyi yalnızca kendidüşüncelerinin değil, varlığın tüm karmaşık dokusuyla doğrudan karşılaşacağı bir konuma taşır. Bu karşılaşmada, varlık ile bilinç arasındaki ince gerilim açığa çıkar, birey hem kendi öznel bilincinin hem de evrensel varoluşun sınırlarını aynı anda hisseder; böylece anlam, salt bir kavram değil, yaşanan ve hissedilen bir deneyim haline gelir, bireyin bilincini katman katman derinleştirir ve onu, düşüncenin ötesinde bir varlık farkındalığına doğru taşır. Anlam arayışına anlam atfetmeden yola çıkılır mı? Evet çıkılır, anlam dediğimiz mefhum her halükârda dolu olmak mecburiyetinde değildir. Literatürdeki yaygın kullanımla: *"Bir puro, bazen sadece purodur"*. Anlam her koşulda bir yapım süreci değildir, bazen onca taşı üst üste koyarak yürüdüğümüz yolda bütün taşları yıkabilme cesaretini göstermek anlam yolculuğunun en büyük sonucuna varmaya yol açar. En büyük çıkarım bu yıkma eyleminde can bulur, alışılmışın dışında bir sonuç gören bilinç, algı sınırlarını zorlayarak ihtimal sayısını arttırır. Anlam arayışında esas mesele bulmak değil, arayışı nitelikli kılmaktır. Lineer nedensellik, çoğu zaman bireyleri kapitalist ve neoliberal politikaların yönlendirdiği sahte anlamlara iter. Anlam arayışı hiçbir zaman son bulmaması gereken bir yoldur, süregelen dünyevi hayatta anlam bireyi daha önce bahsettiğim iktidar mekanizmalarının dişlilerinden biri haline getirir. Eylemsizlik yahut tefekkür, katastrofik bir anlam arayışına alternatif olabilecek nitelikle yaşam stilleridir. Yıkıcılığın bahşettiği doyum hissi ve güç zehirlenmesini dengeleyecek şekilde tefekkür, anlam arayışında olan, anlamlandırmaya çalışan bireyin soluklanma alanlarından olabilir. Birey, bu soluklanma alanında kendini bulmuş hissettiği takdirde sonsuza kadar bu alanda kalabilir. Fakat bu, yolculuğun kendisini farklı bir haz uğruna feda etmekten öteye gidemez. Yapmak ve yıkmak, insana farklı bir anlam düzeyi sunar. Var etmenin gücünü deneyimleyen insan, o an kendi otoritesini yaşar. Esaslı bir anlam arayışında olan insan, kendisine çok tatlı gelen o güç tahtını ellerine aldığı bir baltayla acımasızca parçalayıp sonra yıkıntıların karşısına geçip sorgulayan insandır. Önünde bulduğu manzaranın bireye vereceği şey, bir sonraki yaratım sürecini bambaşka bir çerçeveye sürükler. Yaratımın benzersizliğini fişekleyen unsur bu olacaktır. Yaptığını yıkabilme yüceliği bireyi tam anlamıyla velut bir varlığa çevirecektir. Hem sanatçı hem birey, tabi ki anlam arayışında olanları, katastrofik bir yolculuktan kendilerini geçirmek mecburiyetindedirler. Kendilerini var

eden yaratımların ellerinden alındıkları zaman hissettikleri şaşkınlık, çaresizlik ve intikam gibi dengesiz zeminlere sahip duygulara karşı yenik düşmemek için birey, yaptığı şeyi yıkma cesaretini de gösterebilmelidir. Yapıtın kıymetine bakıp kibirlenmemenin yanı sıra üretici konumundaki birey, yaratımında sorun gördüğü takdirde tek tek parçaları takip ederek sorunun köküne inmektense yine eline baltasını almalıdır. Eseriyle hem memnun olmuş hem de takdir görmüş sanatçı eserinden kopma, gerekirse eserini yok etme deneyimini tatmalıdır. Başarısız ve tatminkârlık hissettirmeyen eserlerle başa çıkmak zaten hayat denen yolculuğun önemli bir kanunu fakat başarının geçersizliğini tadabilmek, yaratıma da gerçek anlamını katacak olan şeydir. Yaratılan eser benzersizliğini sanatçısında korumaya devam edecektir, işte bireye gerçek özgüveni ve tatmini tattıracak olan da biricikliği benliğe yıkım yoluyla aktarabilmektir.

Toplum özeline gelirsek hiçbir devrimin, toplumun köklerinden geleceği yoktur. Neredeyse her devrim, kendisine karşı olan bir toplumun ufak bir parçasından doğar ve kendini topluma kabul ettirir. Bazı devrimler, daha sonra bu küfürbaz toplumun kendisine teşekkür bile ettirir. Toplum-iktidar ikilisinin sorunlarını çözmek için yıkıcı olmak, bireysel yaklaşıma nazaran çok daha ciddi cesaret ve birikim gerektirir. Bütün halinde çalışabilmek, planlama, katılım, zaman, hepsi pek çok bireyin bu uğurda hayatlarından feragat edecekleri küçük bireysel yıkımlardır. Daha büyük ve sarsıcı bir yıkım için kendilerine güç verecek olan bu küçük yıkımlara "emek" adını verebilirler. Emek kavramının özüne inildiği takdirde bir yıkım içerdiği gerçeği tartışmasız olacaktır. Örneklerle açıklamak gerekirse, bir üretim nesnesinin oluşum sürecinde bireyin kendinden feda ettiği zaman, iş gücü, dikkat vb. pek çok şeye bireyin emeği denir. Bu emek sürecinde feda edilen unsurların neticesinde ortaya çıkacak olan şey, çoğunlukla özneye ait bile olmaz. Emeğin sömürüsü ya da çalınması olarak adlandırılan durumun arından bireyin eline geçecek olan şey, somut fakat manevi olarak bir anlam ifade etmeyen "kazanç"tır. Kazanç bu noktada özneyi esas tatmin etmesi gereken unsur olarak görülür ama öznenin esas haz kaynağı ürettiği şey elinden alındığı, satıldığı ya da çalındığı halde bir başka biçimde onu yeniden yapma arzusuna itilmesi olur.
Emek hırsızlığı ya da sömürüsü devrimsel bir durum değildir, devrimin barındırdığı yıkıcı özellikle emek hırsızlığı ya da sömürüsüyle örtüşmez zira hırsızlık ya da sömürünün sürüklediği yolda benliğin ya da toplumun kazanacağı şey yalnızca yapay bir değer atfedilmiş kazanç olan "para" olacaktır. Emeğin sömürüsü, genellikle yıkıcılığın bilincine varabilecek düzeyde insanın çevresinde gerçekleşemez. Bu durum emek sömürüsü ve devrim arasındaki rıza farkını açıklamak için şimdilik yeterli olacaktır. Temel ayrım noktası hedeftedir. Devrim, yıktıktan sonra yeniden inşa edip bunu döngüselleştirerek kutsamayı hedefler, ilerlemecidir, her yıkım daha ihtişamlı her inşa daha niteliklidir. Sömürü, yıkılanın yerine inşa edilecek şeyle ilgilenmez, yıkımın karşılığı olarak yapay bir kazanç sunar, yıkım bile sömürü için değersizdir. Emek, yalnızca üretim sürecinde harcanan çaba değildir; emek, bireyin varlığını dünyaya dönüştürme cesareti, kendi zamanını, dikkati ve öznel enerjisini dünyaya yatırma biçimidir. Bu yüzden emek, kendinden bağımsız bir kazançla ölçülemez; emek, yaratıcılığın, yıkıcılığın ve yeniden inşa iradesinin bir tezahürüdür.

"Emek, nesnenin kullanım değerini üretmekle kalmaz; aynı zamanda insanın kendi yaşamını nesnel bir biçimde dışa vurduğu etkinliktir."

-Karl Marx, Kapital, Cilt 1

Devrime geri dönecek olursak. Devrim yapmak için toplumsal rıza gerekmez. Bakunin'in devrim anlayışında olduğu gibi, devrim yalnızca toplumsal onayla başlamaz; bireyin kendi içsel yıkım ve yeniden inşa iradesi, toplumu dönüştüren kıvılcımı ateşler; bu yüzden devrim hem içsel bir hesaplaşma hem de toplumsal bir hareket olarak ele alınmalıdır ve bireyin cesareti, bu sürecin merkezi unsurudur. Devrim, katastrofik olmak mecburiyetindedir, hiçbir devrim eylemden önce teorisini oluşturmamalıdır. Devrim, devinimseldir, hareket halinde olunmadığı takdirde devrim özünü yitirerek hedeflediği döngüsel yapıdan kopmaya başlar. Yerini dolduracak olan otorite nesneleri, devrimin aktarmaya çalıştığı bilinci bir çırpıda silecek özelliklere sahip, oldukça doğal görünen ve kabul edilesi duran nesnelerdir. Devrimci hareket halinde olmalıdır, hareket etmediği takdirde devrimci gayesini kaybetmiştir. Hiçbir devrim toplumsal muhalefetsiz ilerleyemez. Toplumsal muhalefetten yükselen sesleri eleyerek değerlendirmek de devrimcinin görevlerinden biridir. Toplumla arasına koyacağı mesafe onun inandırıcılığını söndürür. İnandırıcılığı ve toplumsal karşılığı sönmüş bir devrimin hareket mekanizması çöker ve otoriter bir rejim doğmuş olur.

Altay Eyüboğlu

CUMHURİYET'İN İLANINA GİDEN SÜREÇ: BİR FİKRÎ DEVRİMİN ANATOMİSİ

1919, sadece bir işgal yılı değildi; aynı zamanda bir uyanış yılıydı. Amasya Genelgesi'nde *"Milletin istiklâlini yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır."* cümlesi ilk kez duyulduğunda, aslında Cumhuriyet'in ilk kelimeleri söylenmişti sadece adı konmamıştı. O dönem kimse *"Cumhuriyet"* demeye cesaret edemiyordu, ama herkes *"artık bir şeylerin eskisi gibi olmayacağını."* hissediyordu.

Erzurum ve Sivas Kongreleri, bu fikrin kurumsal zeminini oluşturdu. toplanan kongreler... Yani halkın iradesi, ilk defa bir metinde değil bir masanın etrafında temsil ediliyordu. Mustafa Kemal Paşa'nın sözleriyle:

"Milletin kaderine milletin kendisi hükmedecektir." Bu, sadece bir cümle değil bir rejimin işaretiydi.

Ankara'ya taşınılan 1920 yılı, artık padişahın değil milletin sözünün geçtiği bir dönemin başlangıcıydı. 23 Nisan 1920'de açılan Büyük Millet Meclisi, fiilen Cumhuriyet'in gövdesini oluşturdu. Çünkü orada milletin temsilcileri *"saltanatsız bir yönetim"* pratiğini zaten uygulamaya başlamışlardı. Cumhuriyet, önce fiilen, sonra hukuken ilan edilecekti.

1921'de kabul edilen Teşkilât-ı Esasiye Kanunu, *"Hâkimiyet bilâ kaydü şart milletindir."* diyerek Cumhuriyetin ilk anayasal işaretini verdi. Bu madde, bir bakıma 1923'te ilân edilecek rejimin omurgasıydı. Ancak henüz adı yoktu, çünkü o adı koymak için bir tarihsel cesaret gerekiyordu.

1 Kasım 1922'de saltanat kaldırıldığında Cumhuriyet doğmuştu ama nüfus cüzdanını henüz almamıştı. Osmanlı bitmişti, fakat Türkiye henüz başlamamıştı. O geçiş döneminde Atatürk'ün aklındaki hedef netti: artık hiçbir güç, millet iradesinin üstünde olamayacaktı.

Ve 1923 yılı... Fikrin ete kemiğe büründüğü, Cumhuriyetin artık bir *"sır"* olmaktan çıkıp bir *"zorunluluk"* hâline geldiği dönemdi. Mustafa Kemal Paşa, hem içteki kararsızlığı hem dış dünyadaki güvensizliği ortadan kaldıracak adımı atmaya hazırlanıyordu. Artık mesele yalnızca bir rejim değil bir kimlik meselesiydi.

1919: Fikrin Doğuşu

1919 yılı, hem Osmanlı Devleti'nin sonunun hem de yeni Türkiye'nin fikrî doğuşunun başlangıcıydı. Mondros Mütarekesi sonrasında ülke fiilen işgal altındaydı, İstanbul Hükûmeti otoritesini kaybetmişti. Bu koşullar altında Mustafa Kemal Paşa, 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkarak kurtuluş mücadelesini başlattı. 22 Haziran 1919'da yayımlanan Amasya Genelgesi, Cumhuriyet fikrinin temellerini atan ilk belge olarak kabul edilir. *"Milletin istiklâlini yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır."* cümlesi, egemenliğin artık millete ait olduğu düşüncesini ortaya koymuştur. Bu ifade, padişah otoritesinin reddi anlamına gelmekteydi. Ardından toplanan Erzurum (23 Temmuz) ve Sivas (4 Eylül) kongreleri, millet adına karar alan organlar olarak Cumhuriyet'in öncülü niteliğini taşır. Bu kongrelerde alınan kararlar, ulusal egemenlik fikrinin örgütlü bir biçime dönüşmesini sağlamıştır.

Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğinde şekillenen bu süreç, *"milletin iradesi dışında hiçbir gücün kabul edilmeyeceği"* anlayışını yerleştirmiştir. Bu fikir, ileride Cumhuriyet yönetiminin temel dayanağı olacaktır.

1920: Milletin Sözü

1920 yılı, Cumhuriyet fikrinin düşünceden pratiğe dönüştüğü bir dönemdir. 16 Mart 1920'de İstanbul resmen işgal edilince Osmanlı Meclis-i Mebusanı kapatılmış, egemenliğin artık İstanbul'da temsil edilemeyeceği anlaşılmıştır. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa, Ankara'da yeni bir meclisin toplanması çağrısında bulunmuştur. 23 Nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi açılmış ve böylece egemenliğin kaynağı olarak millet resmen kabul edilmiştir. Meclisin açılışında padişahın veya halifenin adı geçmemiştir. Yeni meclis, yasama ve yürütme yetkilerini elinde toplayarak "meclis hükümeti sistemi"ni benimsemiştir. Bu durum, fiilen cumhuriyet esaslarına dayanan bir yönetim şekli anlamına geliyordu. Mustafa Kemal Paşa'nın, meclisin açılışında yaptığı konuşmadaki şu sözleri dönemin özünü yansıtır:

"Artık hiçbir kuvvet, milletin kaderine milletin kendisinden başka hükmedemez."

Bu ilke, Cumhuriyet yönetiminin ruhunu belirlemiştir. 1920'den itibaren artık devletin kaynağı milletin kendisiydi. Ankara'da, tozlu bir meclis binasında

millet kendi iradesiyle hüküm vermeye başlamıştı. Cumhuriyet, 1920'de aslında sessizce yürürlüğe girmişti. Yalnız fark şu: o gün rejimin adı konmadı, ama ruhu doğdu.

1921: Hukukun Diliyle Cumhuriyet

1921 yılı, Cumhuriyetin hukuki temellerinin atıldığı dönemdir. 20 Ocak 1921'de kabul edilen Teşkilât-ı Esasiye Kanunu, Türk anayasa tarihinin dönüm noktalarından biridir. Bu anayasanın birinci maddesi, *"Hâkimiyet bilâ kaydü şart milletindir."* diyerek egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olduğunu açıkça ilan etmiştir. Böylece Osmanlı'daki monarşik düzen fiilen sona ermiş, devletin dayanağı halk iradesi olmuştur. Ancak o dönemde "Cumhuriyet" kelimesi özellikle kullanılmamıştır. Bunun nedeni, ülkenin hâlâ Lozan görüşmeleri öncesinde hassas bir diplomatik süreçten geçiyor olması ve halifelik meselesinin çözülmemiş bulunmasıydı. 1921 Anayasası, yürütmeyi doğrudan meclise bağlayarak klasik cumhuriyetlerden farklı bir sistem öngörmüştür. Buna rağmen halk egemenliğini temel aldığı için, Cumhuriyet'in adını taşımadan ruhunu yansıtan bir metin olmuştur. Cumhuriyet hâlâ sözcük olarak ortada yoktu ama ruhu sahadaydı. Ankara'daki meclis artık ülkenin nabzını tutuyordu. Artık zaman, adı konmamış bir Cumhuriyet için olgunlaşmıştı; fikirler fiil oldu, fiil kurala dönüştü, ve yakında tarih sahnesine tamamen çıkacaktı.

1922–1923: Adı Konan Devrim

1 Kasım 1922'de saltanat kaldırıldı ve Osmanlı hanedanı resmen sona erdi. Bu adım, Cumhuriyetin ilanı için hukuki ve fiilî zemini sağlamıştır. Saltanatın kaldırılmasıyla birlikte, artık devletin tek kaynağı milletin iradesi olmuştur. Ancak bu dönemde cumhuriyetin adı hâlâ konmamıştı; yönetim, TBMM öncülüğünde şekillenmeye devam ediyordu. Bu süreç, Lozan görüşmeleri öncesinde hem içte hem dışta bir güvence yaratmak için gerekli görülmüştür. Saltanatın kaldırılması, aynı zamanda Mustafa Kemal Paşa'nın ileride cumhurbaşkanı olarak atayacağı yapının ön hazırlığı niteliğindeydi. Lozan Antlaşması'nın ardından yeni Türkiye, geleceğini şekillendirecek en kritik soruya yönelmişti: Bu ülke nasıl yönetilecekti? Gazi Mustafa Kemal Paşa, 22 Eylül 1923'te Avusturya gazetesi Neue Freie Presse'ye verdiği mülakatta, bu sorunun cevabını ilk kez açıkça dile getirdi. Paşa'nın sözleri kesindi:

"Hâkimiyet bilâ kaydü şart milletindir… Bu iki kelimeyi bir kelimede özetleyebilirim: Cumhuriyet."[1]

Bu ifadeler 27 Eylül'de Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde yayımlandığında, artık yeni devletin yönü belli olmuştu. O gün kimse şaşırmadı, kimse itiraz etmedi. Aksine basında *"Cumhuriyet esaslarının kabulü için mebuslar arasında büyük bir eğilim var"* manşetleri atıldı. [2]

Aslında bu sessizlik, milletin zihninde fikrin zaten olgunlaştığını gösteriyordu. Cumhuriyet artık yalnızca bir yönetim biçimi değil kurtuluşun doğal sonucu gelmişti. Ancak herkes aynı vizyonu paylaşmıyordu; kimi aydınlar ve siyasetçiler, bu yeni düzenin sınırlarını henüz tam olarak kestiremiyordu. Cumhuriyet sözü artık herkesin dilindeydi ama o günlerin Ankara'sında hâlâ belli bir temkin havası vardı. Açıkça karşı çıkan pek kimse yoktu fakat kimi aydınlar ve mebuslar, yapılmakta olan anayasa değişikliklerinin 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun *"milli hâkimiyet"*

ruhunu zayıflatacağından kaygı duyuyordu. Bu endişe temelsiz değildi. Çünkü yeni sistemde meclisin yetkilerinin bir kısmı devlet başkanına devredilecekti. *“Milletin hâkimiyeti mi, yoksa Gazi Paşa’nın otoritesi mi ağır basacak?”* sorusu fısıltıyla da olsa konuşuluyordu.

Buna rağmen toplumun genel havası, değişimin kaçınılmaz olduğu yönündeydi. 5 Ekim 1923 günü Halk Fırkası büyük divanı toplandığında, tarihin yönü artık kesinleşti: Yeni devletin adı Türkiye Cumhuriyeti olacaktı. Artık kimse ne olacağını merak etmiyordu, sadece “ne zaman” sorusu kalmıştı. Mustafa Kemal’e yakın gazeteler ertesi gün manşeti bastı: *“Yakında Cumhuriyet ilân olunacaktır. Yeni Cumhuriyetimizin Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri olacaktır.”* [3]

Başkentte, kışın habercisi serin rüzgârlar eserken herkes aynı şeyi düşünüyordu: Tarihin akışı artık geri çevrilemezdi. Ekim ayının son haftası, genç Türkiye’nin kaderini belirleyecek gelişmelere sahne oluyordu.
24 Ekim 1923’te Meclis İkinci Reisliği görevini yürüten Ali Fuat Paşa istifa etti. Bu istifa, ilk bakışta sıradan bir görev değişimi gibi görünüyordu; oysa birkaç gün içinde büyük bir krizin fitilini ateşleyecekti.

Halk Fırkası grubu, boşalan göreve muhalif kanattan Rauf Bey’i seçince meclis içi dengeler bir anda değişti. Aynı gün Rauf Bey, saltanatın kaldırıldığı tarihin millî bayram ilan edilmesi için kanun teklifi sundu. Teklif hiç itiraz görmeden kabul edildi ama perde arkasında tansiyon yükseliyordu.

28 Ekim Pazar akşamı, Halk Fırkası yönetimi yeni bir hükümet listesi hazırlamak için toplandı. Fakat bir türlü uzlaşma sağlanamadı. Hükümet kurulamıyor, meclisteki kriz derinleşiyordu. O gece Gazi Mustafa Kemal Paşa, yakın arkadaşlarını Çankaya Köşkü’nde yemeğe davet etti. Sofrada Kâzım, İsmet, Ruşen Eşref ve birkaç isim daha vardı. Yemek ilerlerken Gazi sakin bir sesle tarihi cümleyi kurdu:

“Efendiler, yarın Cumhuriyet ilan edeceğiz.”

O anda sofradaki herkes tarihin değiştiğini fark etti. Gazi tek tek herkese görevlerini söyledi: Kim mecliste ne konuşacak, kim hangi noktada direnecek… Her şey planlanmıştı. Gece ilerlerken yalnızca İsmet Paşa alıkondu. İkisi birlikte sabaha kadar çalıştı. 1921 Teşkilât-ı Esasiye Kanunu’nun bazı maddelerini değiştiren yeni tasarıya son şeklini verdiler. Aslında bu taslak aylar öncesinden hazırdı. Cumhuriyet, bir gecede doğmamıştı; yalnızca zamanı gelmişti.

29 Ekim sabahı Halk Fırkası Meclis Grubu toplandı. Hükümet hâlâ kurulamamıştı. Tam da planlandığı gibi Kemalettin Sami Paşa söz aldı ve çözümün Gazi’den gelmesini önerdi. Meclis kabul etti. Mustafa Kemal kürsüye çıktı, kısa bir süre izin istedi ve “Çözümü birazdan arz edeceğim.” diyerek kulislere çekildi. Artık geri dönüş yoktu. Bu, yalnızca bir rejim değişikliği değil bir uygarlık iddiasının ilanıydı.

29 Ekim 1923 Pazartesi günü, saat 13.00 sularında Mustafa Kemal Paşa ve İsmet Paşa Meclis’e geldiler. Salon, hâlâ çözülemeyen hükümet krizinin gölgesindeydi. Milletvekilleri, Gazi’nin ne diyeceğinin merakla bekliyordu. Paşa kürsüye yürürken salondanderin bir sessizlik hâkimdi. Elindeki kâğıttan gözünü kaldırmadan hazırladığı anayasa değişiklik tasarısını okumaya başladı. Ardından o tarihi cümle geldi.
Sade, kesin ve sarsıcı:

“Türkiye Devleti’nin hükümet şekli Cumhuriyet’tir.”

Birkaç saniyelik sessizlik… Sonra salonu alkışlar, sevinç çığlıkları, “Yaşasın Cumhuriyet!” sesleri doldurdu. Milletvekilleri birbirine sarılıyor, gözyaşlarını gizleyemeyenler oluyordu. O an, bir millet kendi kaderini eline almıştı. Mustafa Kemal Paşa oybirliğiyle Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk Cumhurbaşkanı seçildi. Kürsüye tekrar çıkıp kısa ama sonsuza kazınacak bir cümle kurdu:

“Türkiye Cumhuriyeti mesut, muvaffak ve muzaffer olacaktır.”

Artık tarih başka bir takvime geçmişti. Cumhuriyet, sadece bir yönetim biçimi değil milletin kendi kendine duyduğu güvenin adı olmuştu. Ankara’nın o akşamki sessizliği tarihî bir anın yankısıydı. Meclis binasından yükselen alkış sesleri, bir imparatorluğun sonunu değil, bir milletin yeniden doğuşunu ilan ediyordu.

Enver Ziya Karal’a göre Atatürk, yeni Türkiye devletinde cumhuriyetin ilanını üç nedenle zorunlu görmekte idi. Halife ve saltanat yanlısı olanların devlet başkanlığı makamı için kriz oluşturmalarını önlemek birinci ve en önemli nedendi. İkincisi, yabancı devletlerin Türkiye’de siyasal rejimin istikrara kavuşmamış olduğu yolundaki kuşkularını önlemek, üçüncüsü ise halifelik makamından güç alacak olan eski rejim yanlılarına karşı yapılacak inkılâpları güvence altına almaktı. Cumhuriyetin ilanıyla birlikte, yalnızca rejim değil güç dengesi de değişti. Yeni anayasa, Cumhurbaşkanına geniş yetkiler tanıyordu. Artık hem devletin hem hükümetin hem de Halk Fırkası’nın başında aynı kişi vardı: Gazi Mustafa Kemal Paşa. Normal şartlarda bu, klasik parlamenter sisteme aykırıydı. Ama o dönem “normal şartlar” diye bir şey yoktu. Türkiye, savaşlardan çıkmış, devrim eşiğinde bir ülkeydi.

Bülent Tanör bu durumu şöyle açıklar: *“Mustafa Kemal liberal demokrasiyi değil devrim yoluyla demokrasiye ulaşmayı hedefliyordu. Demokratik bir hedefe, demokratik olmayan yöntemlerle de ulaşmaya kararlıydı.”* [4]

Atatürk’ün zihnindeki Cumhuriyet modeli, halk egemenliğini korurken, inkılapların direncini kıracak kadar güçlü bir yürütme istiyordu. Andrew Mango’ya göre Gazi’nin derdi rakipleri değildi; asıl önemi, “Cumhurbaşkanının sahip olacağı güç ve ülkeyi yönetme yeteneği”ne veriyordu. [5]

Şevket Süreyya Aydemir ise bu dönemi şu sözlerle anlatır: *“Mustafa Kemal, ülke içinde üstün ve tek adamın temsil edebileceği çağdaş bir iktidara ulaşmak üzere olan yolun sonuna gelmişti.”* [6]
Lord Kinross da bu konuda şunları kaydetmektedir: Mustafa Kemal gerektiğinde üstün taktik ve mecbur kaldığında üstü kapalı tehdidi bir arada ustalıkla kullanarak iktidarın en yüksek noktasına ulaşmıştı. Kendinde Devlet Başkanlığı, Hükümetin ve Meclisin gerçek başkanlığı, tek parti başkanlığı olmak üzere üç başkanlığı birden toplamıştı.

Selanik’ten beri kendisine hayran olan arkadaşı Tevfik Rüştü onu bir gün Hristiyanların üçlemesiyle kıyaslamıştı: *“Baba, Oğul ve Kutsal Ruh.”* Gazi gözlerinde bir pırıltıyla (bu benzetmeyi) onayladı: *“Öyledir ama kimse duymasın!”* [7]

Gerçekten de Cumhuriyet, yalnızca bir yönetim biçimi değil aynı zamanda bir iktidar mühendisliğiydi. Çünkü Atatürk’ün gözünde devrim, sadece bir hak değil bir zorunluluktu. O, halifeliği kaldırmadan, laikliği tesis etmeden, eğitimde ve hukukta köklü değişim yapmadan demokrasinin yaşayamayacağını biliyordu. Bu nedenle 1923 Cumhuriyeti, liberal değil devrimciydi; çoğulcu değil öncüydü. Ve belki de tam bu yüzden, yıkılmak istenen eski düzen bir daha ayağa kalkamadı.

Cumhuriyet ilan edildiğinde herkes aynı masada oturuyordu ama artık aynı şeyi düşünmüyordu. Rauf Bey, Karabekir Paşa, Refet Paşa ve Ali Fuat Cebesoy gibi Milli Mücadele'nin omurgasını oluşturan isimler, Atatürk'le birlikte bir ülke kurmuşlardı. Fakat yeni rejimin yönü konusunda aynı fikirde değillerdi.

Rauf Bey, 1 Kasım 1923'te Vatan gazetesine verdiği mülakatta Cumhuriyet'i değil ilan ediliş biçimini eleştiriyordu. Ona göre Cumhuriyet, *"kuvvetini yalnız milletin muvafakatinden alan"* bir yönetim olmalıydı. Yani mesele, isimde değil yetki dağılımındaydı.

Karabekir Paşa'nın tutumu daha netti: *"Ben Cumhuriyetten yanayım, fakat kişisel yönetime karşıyım."* [8]

Aslında bu eleştiriler, dönemin siyasetini anlamak için çok değerlidir. Çünkü o günkü tartışma "cumhuriyet mi, monarşi mi?" değildi. Tartışma şuydu: Nasıl bir Cumhuriyet?

Falih Rıfkı Atay, Çankaya adlı eserinde bu süreci şöyle özetler: *"Bunlar devrimci değillerdi ama gerici de değillerdi. Mustafa Kemal'in diktatör olmaması için dostça, muhalifçe uğraşacaklardı. Biraz sonra Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı kuracaklar, Türkiye'nin ilk demokrasi savaşını başlatacaklardı."* [9]

Gerçekten de Rauf Bey ve arkadaşları, demokrasinin temellerini atmak istiyordu ama Atatürk'ün devrimci temposuna ayak uyduramadılar. Gazi ise başka bir hesap yapıyordu: Toplumu bir anda yüzyıllar öteye taşıyacak bir dönüşüm istiyordu ve bunun için "kontrollü bir otoriteye" ihtiyaç olduğuna inanıyordu.

Atatürk'ün milli hâkimiyet anlayışı demokratikti ama yöntemi devrimciydi. Rauf Bey ve Karabekir'in savunduğu sistem, bugünkü anlamda parlamenter bir demokrasiye yakındı. Fakat o dönem için bu, belki de tarihin kaldırabileceğinden fazlasıydı. Böylece aynı yoldan yürüyen silah arkadaşları, tarih sahnesinde iki farklı istikamete ayrıldılar. Biri, "devrimi koruyalım" diyordu; diğeri, "demokrasiyi hızlandıralım." O günün sonunda tarih, Mustafa Kemal'i seçti. Çünkü o, bir devleti değil bir zihniyeti kuruyordu.

Sonuç: Cumhuriyet, Bir Bilinçtir.

1923'te ilan edilen Cumhuriyet, sadece bir rejim değişikliği değildi; milletin kendine yeni bir kimlik biçmesiydi. O kimlik, artık bir hanedanın değil, halkın adıydı. Atatürk ve kadrosu, modernleşmeyi bir Batı taklidi değil bir bağımsızlık mücadelesi olarak gördüler. Çünkü Batı'yı kopyalamak değil onu eşitlemek istiyorlardı. Cumhuriyetin ilk yılları, halkın siyasetle tanıştığı, birey olmanın anlam kazandığı yıllardı. Fakat bu süreç sancısız geçmedi, her devrim gibi bu devrim de eski düzenin direnciyle karşılaştı.

1930'lara gelindiğinde artık devrim tamamlanmış, yeni bir kuşak yetişmeye başlamıştı. Bu kuşak için "Cumhuriyet" bir tarih dersi değil bir yaşam biçimiydi. Yine de Cumhuriyet, her kuşağın yeniden tanımlamak zorunda olduğu bir fikir olarak kaldı. Çünkü demokrasi, bir kez kazanılıp bırakılacak bir zafer değil; her gün yeniden inşa edilmesi gereken bir sorumluluktu. Bugün, aradan bir asır geçmişken, hâlâ o ilk yılların izlerini taşıyoruz. Kimi zaman özgürlük tartışmalarında, kimi zaman laiklikte, kimi zaman da vatandaşlık haklarında. Ama tüm bu tartışmalar, Cumhuriyet'in bittiğini değil yaşadığını gösteriyor.

Çünkü fikirler, ancak tartışıldıkça canlı kalır. Cumhuriyet fikri, 1919'un karanlığında filizlendi, 1923'te devrimle büyüdü ve bugün hâlâ, "nasıl bir ülke olmalıyız?" sorusuna verilen en güçlü cevaptır.

Mustafa Kemal'in 1923'te attığı o imza, sadece bir devletin değil bir bilincin kuruluş belgesiydi. Cumhuriyet, geçmişi reddetmek değil geçmişin zincirlerinden kurtulup geleceğe yürümektir.
Ve belki de bu yüzden hâlâ en devrimci fikirdir.

Bir asır sonra hâlâ aynı sorumluluk bizde. Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir.

Burak Pusat Kalem

Kaynakça

1 - (Vatan, 24.9.1923; Hâkimiyet-i Milliye, 27.1.1923; Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, 1997, C.I-III: 86-87)
2 - (Vatan, 23.9.1923)
3 - (İstikbal, 27.9.1923;Hâkimiyeti Milliye, 27.9.1923)
4 - Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri - Bülent Tanör sf 209
5 - Atatürk: Modern Türkiye'nin Kurucusu - Andrew Mango sf 456
6 - Şevket Süreyya Aydemir – Tek Adam: Mustafa Kemal 1922–1938 sf 149
7 - Atatürk / Bir Milletin Yeniden Doğuşu Lord Kinross sf 448
8 - Atatürk / Bir Milletin Yeniden Doğuşu Lord Kinross sf 449
9 - Çankaya Falih Rıfkı Atay sf 420

BİR SABAH TOP ATIŞIYLA

"Mutlaka Cumhuriyettir. Öyle ise memlekete ve millete hayırlı uğurlu olsun."
Rauf Orbay, 1923

Tarih çoğunlukla genel olgu ve olayların toplumlar üzerindeki ya da daha özel şekilde o an iktidardaki hanedanın ya da grubun üzerindeki etkisini, insanlar arasındaki özel ilişkilere olan etkisini anlatır. Bu anlatı işe yarar da, gayet akla uygun bir teknik. Ama buna dalındığında insanlar arasındaki özel ilişkilerin tarihi olguları nasıl etkilediği genelde unutuluyor. Tarih böyle bir bilim, bir şey bir şeyi etkileniyorsa ondan etkileniyordur da; böyle olmayan bir durum asla yok.

Peki bunun cumhuriyetin ilanı ile alakası ne diye soracaksınız. Türkiye'deki genel tarih anlatısı cumhuriyetin ilanının siyasi, toplumsal etkilerini anlatır. Ama bu ilanın belli insanlar üzerindeki etkisi üzerinde durmaz. Hangi insanlardan mı bahsediyorum? Tek tek isim yazmak hem beni hem de okuyucuları yoracaktır, kısaca Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası diyelim mi?

Ben burada bugün siyasi tarihi temel almayacağım, toplum tarihine hiç girmeyeceğim. Hatta belki de bir tarihçi olarak da konuşmayacağım. Duyguları olan ve onları yorumlamayı becerebilen bir insan olarak klavye başındayım ve amacım size bir şey öğretmek de değil, hissettirmek. Empati yapacağız bugün.

Terakkiperver Paşaların -tekrardan: Bu adamlar, Kemal Paşa'nın kaç yıllık arkadaşı, arkadaşlıktan da öteler hatta. Ali Fuat Paşa'nın babası Kemal Paşa'yı kendi oğlundan ayırmıyordu, isim yazıp sizi de kendimi yormak istemiyorum, bu şekilde hitap edeceğim paşalara- hem herkesten çok haberi vardı cumhuriyetin ilanından hem de hiç haberi yoktu. Nasıl mı?

Bu adamlar, Kemal Paşa'nın kaç yıllık arkadaşı, arkadaşlıktan da öteler hatta. Ali Fuat Paşa'nın babası Kemal Paşa'yı kendi oğlundan ayırmıyordu, Karabekir Paşa Kemal Paşa istifa edince gidip kan kardeşi Enver yerine onu desteklemişti, Rauf Orbay Kemal Paşa'yla birlikte istifa etmişti -ki Milli Mücadele ekibinde Osmanlı Devletinden istifa eden de bir tek o ikisi vardır-, Refet Paşa ismi ilk listede olmamasına rağmen kaçar gibi Bandırma'ya atlamış ve onunla Samsun'a gelmiştir, Adnan Adıvar bütün Milli Mücadele boyunca Kemal Paşa'nın doktoruydu. -ki Paşa'nın çalışma aşkı ve

inatçılığını düşününce Ankara'daki en zor işlerden biri bu olmalıdır.- Böyle bir yakınlık, arkadaşlık söz konusuyken gerçekten olduğunuz yerde durup kendi kendinize *"Evet bu adamların Kemal Paşa'nın cumhuriyetçi fikirlerinden haberleri yoktu."* dediğinizde içinizden inanmak geliyorsa... Ya da sandalyenizde otururken "Evet hepsi akran olan, aynı okullara giden, aynı zihniyetle yetişen ve pişen bu adamların fikirleri kesinlikle taban tabana zıttır." diyebiliyorsanız...

Şimdi biliyorum, bir şeyler okuyan ve bilen okurlarımız hemen atlamak isteyecekler: *"Ama Rauf Orbay Amerikancı değil miydi? İngilizleri seviyordu!"* Aynı mantıkla Enver Paşa da Prusya ordusunu takdir ettiği için Almancı mı? Kemal Paşa Fransız Devrimini sevdiği için Fransızcı mı? At gözlükleriyle dünyaya bakmak bir insanı ancak sığ bırakır. Bunu en son yapan kişiler 17 ve 18. yüzyıl Osmanlı padişahlarıydı. Onların "başka ülkelerin müridi olmamak" adına yaptığı duyarsızlığın Osmanlı'yı 19. yüzyıldaki o ülkelerin hasta adamına düşürdüğünü biliyoruz. Başka ülkelere bakıp takdir etmek sizi o ülkenin müridi yapmaz, açık fikirli yapar. Ha eğer bunu konuşacaksak da eğer derdimiz cumhuriyetçilik ise, demokrasi ise kimse kusura bakmasın; ihtilalinden 10 sene geçmeden sadece adı diktatörlük olan yeni bir krallığa kendini bırakan Fransızlar yerine, 2 dönem başkanlığını yaptıktan sonra Amerika'yı bağımsızlığına kavuşturan George Washington'a bile *"Tamam yeter, hakların doldu, aday olamazsın, başkasını seçeceğiz."* diyen, hatta bağımsızlık için kongrelerde kendini yırtan John Adams'a 2. dönem başkanlığı çok görüp 4 senesi dolunca onu da gönderen Amerikanları takdir etmek sanki daha akıl kârı. Tabi, tekrardan: derdiniz demokrasiyse, milli egemenlikse, halkın yönetimiyse...
Konudan sapmayalım, bugünkü tarih anlatımı Türk Demokratikleşme Tarihinin, hatta Cumhuriyet Tarihinin ne olduğunu karıştırıp bunun Atatürk'ün biyografisi ile aynı olduğunu düşündüğü için düzgün bir eğitim alan her Türk'te Atatürk'ü daha çok bildikleri için Atatürk'ün herkesten üstün olduğuna inanmaya dair bir eğilim olduğunu biliyorum. Bende de var, yalan yok. Ama Atatürk'ün gittiği Mahalle Mektebi ve Şemsi Efendi İlkokulunu öğrenmek yerine Osmanlı'daki demokrasi uğruna yapılmış darbeleri, ihtilalleri çağdaş ülkelerde olan devrimlerle karşılaştırarak gidersek daha sağlıklı sonuçlar alacağız eğitimlerimizde. Çünkü bunları öğrenmediğimizde -eğer özel bir ilginiz yoksa öğrenmiyorsunuz arkadaşlar- önümüze konulan her şeye inanıyoruz ve Kazım Karabekir'i falan halife destekçisi sanıyoruz.

Şimdi, bu bahsettiğim adamların Atatürk'le aynı eğitimden geçip aynı savaşlarda piştiği konusunda artık hemfikirsek devam edelim. Genel kanı nedir? Terakkiperver paşaları padişahı ve halifenin varlığından taraftardı, bu yüzden cumhuriyete karşılardı. Değil mi? Eh, Ermeni soykırımı oldu diye de bir genel kanı var. Her iyi propaganda ürününü yürekten kabul mü edeceğiz yoksa elimizdeki belgelerde kanıt mı arayacağız? Mesela Ermeniler arşivlerini açmıyor çünkü o arşivlere girildiği dakika yalanları ortaya çıkacak. E bu tavrın Karabekir'in anılarını yazdığı kitaplarının yakılmasından farkı nedir tam olarak?
Karabekir'in anılarını yazdığı kitapların en azından üçünü okuyan biri hemen fark edecektir ki Karabekir, bazen alt metinde bazen de açık açık kendini savunma durumundadır. Her zaman bir şeyi açıklama, kendini koruma halinde Paşa. Koruma halindedir çünkü cumhuriyetin ilanından beri; Atatürk'ün etrafında toplanan, onun deyimiyle Gazi Paşa'ya *"kalbiyle değil, midesiyle bağlı olan."* insanların saldırısı altındadır çünkü. Şimdi ben saldırı diyorum ama kimse lütfen vurma kırma sanmasın, güçleri o konuda Karabekir'e yetmiyor. (Karsıalan Halit Paşa'ya yetmişti ama tabii.) Saldırıdan kastım varlığını, katkılarını görmezden gelmek aslında. Paşa'nın Doğu'dan -iki sene sonra Şeyh Sait isyanına ev sahipliği yapmak zorunda kalacak olan Doğu'dan- gönderdiği durum raporları, halkın ihtiyaçları doğrultusunda dizilen istekleri görmezden gelindi. Öyle bir unutturmaya çalıştılar ki bugün bile Milli Mücadele'nin üçlüsü denildiğinde aklımıza *"Kemal Paşa, İsmet Paşa ve Fevzi Paşa"* geliyor. Pardon biz sadece İzmir için Batı'da mı çarpıştık? Doğu cephesi ne zamandan beri anılmayacak kadar kıymetsiz? Gerçi gene aynı mesele, Çanakkale zaferi Kut'ul Amare'den daha çok alkış aldı hep, sebebi birinin İstanbul'u birininse Doğu topraklarını korumuş olması. Ama ikisi de zafer, ikisi de vatan toprağı. Hadi diyelim Çanakkale sadece İstanbul'u değil, başkenti koruyordu. Ona tamam, Milli Mücadele'deki bu yarış neden o zaman? Ermeni'nin yaptığı soykırım Rum'un yaptığından daha mı değersiz? Yoksa Enver Paşa'nın Çanakkale'den sonra yaptığı gibi kendinize rakip gördüğünüz paşaların parlamasını istemediğiniz için gazetelerden bu haberleri yoksun mu bırakıyorsunuz?

Ya Rauf Orbay? Lozan Antlaşmasının başvekiliydi bu adam. Ondan önce 16 Mart'a kadar İngilizlerin gözüne sokarcasına oynadığı tiyatro sayesinde Ankara'da açılan meclise meşruiyet veren de oydu. Şöyle bir algı var: Atatürk tutuklanacağını biliyordu, o yüzden gitmedi. Ama giden Rauf da Felah-ı Vatan diyerek Atatürk'ten değil padişahtan yana oldu. Ona ihanet etti. Adam oraya tam olarak bunu yapmak için gitti, siz sanıyor musunuz ki Orbay'ın yaptıkları plansız ve tamamen duygusaldı? Atatürk kendi tutuklanacağını biliyor, Rauf'un tutuklanacağını bilmiyor muydu?

Hatırlatırım: bütün paşalar ve askeriye içinde Osmanlı devletinden istifa eden bir tek ikisiydi. İkisine birlikte çıktı idam fermanları. Atatürk'ün ona *"Gitme, başkası da yapar."* diye yalvarmasına rağmen Rauf Orbay'ın *"Ben olmazsam yeterince damarlarına basılmaz."* diyerek İstanbul'a tutuklanacağının ve tutuklanması gerektiğinin gayet de bilincinde gitti. Evet, tutuklanması gerektiğinin dedim. Çünkü anayasa açık, eğer meclis

olağanüstü durumlar altındaysa başkent dışında bir yerde de açılabilir. Ama İngiliz işgali yeterince olağanüstü değildi.

İngilizlerin yeterince sinirlenip meclisi basması ve mebus tutuklaması gerekiyordu İstanbul'daki mebusların kaçması ve Ankara'da açılacak olan meclisin anayasaca meşru sayılması için. E İngilizleri, kendilerinden zannettikleri Rauf Orbay'dan, gene kendilerinden zannettikleri padişahın sözlerini grubunun ismi olarak seçip padişahla anlaşan Rauf Orbay'dan daha çok kim sinir edebilirdi? Orbay İstanbul'a bir tiyatro oynamaya, bir bomba olup kendini patlatmaya gitti. Ankara'nın meşruiyeti için bileklerini bizzat uzattı İngiliz kelepçelerine. Şimdi Atatürk'ün kendisinden vazgeçmek istemeyecek kadar yakını olan, Milli Mücadele'nin o güne kadar neredeyse ikinci adamı sayılan Rauf Orbay demokrasi için kendini tutuklatıyor ve her şeyinden vazgeçiyor ve siz onun oynadığı tiyatroyu gerçek sanıp ona padişahçı mı diyorsunuz? Cidden mi?

Ki bunu yapıyorsanız, yapan tek kişi siz değilsiniz merak etmeyin. İsmet Paşa da var. Gerçi o padişahçıdan daha ağır bir şey söylüyor. Direkt *"Abdülhamit gibisin."* diyor Lozan sırasında telgraflarında. Şimdi, anlıyorum, Lozan'ın ilk dönemi aşırı gergin bir dönem ve İsmet Paşa'nın üstündeki etkisini tahmin bile edemem ama gidip de en az onun kadar ittihatçı olan, onun kadar Hamit Efendi'den nefret eden arkadaşına - arkadaşı bir de evet- sinirlerin bozuk olduğu için *"Yıldız Sarayı gibi davranmayın bana."* demek biraz ağır sanki? *"Rauf Orbay Lozan sırasında istifa etti, Lozan'dan dönen İsmet'i tebrik bile etmeye gelmedi."* diyeceksiniz belki. Çok affedersiniz ama birisi bana gelip *"Malum kişi gibi davranıyorsun, saraydan farkın yok."* dese bırakın tebrik etmeyi, yüzlerine bakmam. İstedikleri kadar arkadaşım olsunlar. *"Ama bunlar devlet adamları, duygusal olmaları yanlış değil mi bu kadar?"* Evet yanlış… Ama insan bunlar günün sonunda. Atatürk de Çanakkale için Enver onu tebrik etmeyince istifa etmişti, olur bazen böyle haller. Neden? Çünkü onlar da beşer, duyguları var, hataları var, tavırları var, tripleri de nazları da var. İnsanlar çünkü, hangimizin yok?

Şimdi 1923'ün ilk yarısı bu kadar gergin ve kırıcıyken bu paşalar için ikinci yarısında bir de ne görüyorlar? Arkadaşları olan Kemal Paşa, onlara söylemeden bir karar almış: Cumhuriyet ilan olunmuş. O dönemde onlar Ankara'da değildi diye *"Efendiler, yarın Cumhuriyet ilan edeceğiz."* sözünün geçtiği masada olamadılar, eyvallah. Bir telgraf… Sadece bir telgraf, bir telefon, bir şey! Ama sabah kutlama için atılan top atışları değil. Öğrenme şekilleri bu olmamalıydı. Yazının başında dediğim gibi, tarihçi değilim, sosyolog değilim bu satırları yazarken; sadece bir insanım. Kaç yıllık fikir ve silah arkadaşlarının bu büyük kararı nihayet uygulamaya koyduğunu öğrenme şekli top atışı olmamalıydı.

Rauf Orbay'ın gazeteye o sabah ilanla ilgili verdiği demeç çok konuşulur. Konuşulur çünkü yüz sene önce söylenen sözlerin içeriğinden çok cismine bakarak argüman üretmeyi sevenler hala aramızda.

Rauf Orbay'ın üstüne basa basa dediği gibi *"Ben cumhuriyet karşıtı değilim, kişisel saltanat karşıtıyım."* Bu cümleye bakıp *"Cumhuriyet taraftarıyım demedin ama."* diyen bir Recep Peker'le uğraşmak ne kadar yorucu biliyor musunuz? Tüm Terakkiperver
paşalarının ortak problemi ona laf anlatmaya çalışmak. Orbay'ın gazetede üstünkörü, Ali Fuat'ın direkt yüz yüze söylediği *"Biz niye yoktur ilanda?"* serzenişine Atatürk çok Enver Paşa vari bir cevap verir: *"Zaten sizin de aynı fikirde olacağınızı bildiğim için önceden haber vermeyi gerek görmedim."* der. Sanki sadece 8 yıl önce Çanakkale'de Enver Paşa onu tebrik etmedi diye istifa edecekken Enver'den gelen *"Seni zaten tebrik edeceğimi bildiğini düşünüp özellikle yanına gelmedim."* telgrafı gibi.
İşin esası aslında, siyasi arenada ne biçim oyunlar ve yıldırmalar dönerse dönsün, cumhuriyetin ilanı Türkler için ne kadar doğru bir karar olursa olsun, dediğim gibi benim bugünkü yazımın konusu bu değildi. Ben bir arkadaş grubunun kırgınlığını veneden kırıldığını anlatmak için oturdum yazımın başına. Umarım açıklayıcı olmuşumdur, umarım okuyanlar arasında at gözlüklerini çıkarmaya teşvik ettiğim okurlar da vardır. Umarım bu yazı kısa ve olabileceğinden daha yüzeysel de olsa bir şekilde Terakkiperver Paşalarına hak ettikleri tanınmayı ve kabullenmeyi sunar.

Melis Tunga

CUMHURİYET: BIR DIŞ PROJE Mİ, ULUSAL İRADENİN KAÇINILMAZI MI?

I. Cihan Harbi'nin hemen ardından imzalanan Mondros Mütarekesi, ülkeyi fiili bir tahakküme ve işgallere açık bir zafiyet konumuna itmişti. Milletin bir bölümü ise bu işgaller karşısında saray rejimine boyun eğmeyerek Kuvayı Milliye örgütleri kurmuş ve Millî Mücadele fitilini ateşlemişti. Böylelikle halk kendi kaderini kendi elinealmış oldu. Atatürk de alınan bu milli kararların desteğiyle hâkimiyetin milliyette olduğunu gösterecekti. Böylelikle meşruiyet kaynağının ilahi/hanedanî temellerden ulusal/seküler temellere yönünde ilk adımlar atılmaya başlanacaktı.

Günümüzde geleneksel siyasal nizamın sürdürülmesinden yana olan zümreler veya Osmanlı ancien régime'ının (eski rejim) ideolojik ve politik mirasçıları Cumhuriyetin bir İngiliz projesi olduğunu iddia etmektedirler. Oysaki Atatürk gençlik yıllarından itibaren Cumhuriyet rejimini benimsemiş ve saltanat rejimine karşı çıkmıştı. Yani Cumhuriyet fikrinin zihinsel kökenleri İngilizlerle bağlantı kurulmadan önce yerleşmeye başlamış ve bu yolda mücadele edileceği fikri oluşmuştu. Münir Hayri Egeli, daha 1906'da Atatürk'ün en beğendiği devlet şekli olarak Cumhuriyeti dile getirdiğini yazarken Mazhar Müfit Kansu ise Erzurum Kongresi açılmadan önce Mustafa Kemal ile olan konuşmasını not almış ve Mustafa Kemal'in uygun bir zamanda Cumhuriyet rejimini getirmek istediğini kaydetmiştir. Kısacası mezkûr hususlar çerçevesinde ifade etmek gerekir ki, Atatürk'ün politik vizyonunun temelinde, Milli Mücadele'nin başlangıcından dahi önce, Cumhuriyet rejimi bir hükümet şekli olarak zaten apriori (önsel) bir fikir olarak teessüs etmiş durumdaydı. Millî Mücadele döneminde ise sistemli şekilde hareket edilmiş ve Cumhuriyet rejimine geçiş evrimsel şekilde sağlanmıştı. Yani Mustafa Kemal'de cumhuriyet düşüncesi 1923 yılına gelinceye kadar yaklaşık on yedi yıl boyunca şekillenmiş ve uygun zaman beklenmişti. Adeta bir strateji ustası gibi sabırla hareket etmiş olan Mustafa Kemal olayların akışına göre yöntem belirlemiştir. Bu konudaki bir örneği Mahmut Esat Bozkurt'un anılarından Sivas Kongresi günlerinde buluyoruz:

"Kongrede verilmiş bir önergeyi gördüm. Bu önergeyi verenlerin isimlerini hatırlamıyorum. Önergede deniyor ki:

“İstanbul'daki Padişahlık hükümeti çürümüştür, Anadolu'da yepyeni, Cumhurluk mahiyetinde bir Türk devleti kuralım.' Önergenin altında Atatürk'ün kendi eliyle yazdığı şu cümleyi okudum: Sırası gelecektir. Şimdi okunmasın!”

Millî Mücadele sürecinde saltanat kaldırılmış ve böylelikle adı konulmamış bir Cumhuriyet oluşmaya başlamıştı.

Kâzım Özalp anılarında *“1 Kasım 1922’de Meclis’te saltanat kaldırılmış, hilafet kalmış ve bütün hükümranlık haklarının Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde toplandığı kabul edilmişti. Bu bir çeşit cumhuriyetti, ama rejimin adının konulması için başka bir uygun fırsatın ortaya çıkmasını beklemek gerekiyordu”* demek suretiyle fiilî Cumhuriyet’in oluşumunu bizlere izah etmişti. Kısacası Cumhuriyet'in ilanı, ulusal iradenin tecellisi noktasında liderliğin içselleştirdiği, öngörülü ve tutarlı bir sürecin sonucu olmuştu.

İngilizler ise Türkiye’nin Cumhuriyet rejimine geçişini hemen tanımak istememişti. Çünkü tek adamı kullanmanın bir milleti kullanmaktan daha kolay olduğunun farkındaydılar. İngiliz emperyalizminin dolaylı kontrol stratejisi veya bir başka deyişle merkezdeki bir otokrat aracılığıyla toplumu manipüle etme taktiği Türkiye için saltanat yanlısı bir tarafı uygun görüyordu. İngilizler, 13 Kasım 1918’de fiilen, 16 Mart 1920’de de resmen İstanbul’u işgal altına aldılar ve Halife/Padişah Vahdettin’i kontrol altına alıp politik bir araç olarak istismar ettiler. Son Osmanlı Mebusan Meclisi’ni basarak *“milli irade”*ye son verip Ankara’da açılan TBMM’yi etkisiz hale getirmek için her yolu denemişlerdi. Çünkü İngiliz emperyalizmi, Türkiye’nin Cumhuriyet’e doğru ilerlediğinin farkındaydı. Sivas Kongresi’nden sonra İngiliz Amirali de Robeck, Lord Curzon’a gönderdiği raporda, Türkiye’nin Cumhuriyet’e doğru yöneldiğini yazmaktaydı. İngiltere’nin 14-21 Kasım 1919 tarihli İstanbul’daki istihbarat teşkilâtının haftalık raporunda da Anadolu’daki Milliyetçi kadronun Cumhuriyet ilân edebileceği konusu bildirilmekteydi. Bu alınan bilgiler neticesinde İngilizler, TBMM hükümetini yok etmenin peşindeydi. Türkiye’de Cumhuriyet ilan edildikten sonra ise bu rejim değişikliğini tanımak istemediler. Türkiye Cumhuriyeti’nin başkenti Ankara’ya büyükelçi göndermediler ve İtalya ile Fransa’nın da elçi göndermemesini arzu ettiler. Çünkü Türkiye Cumhuriyeti’nin bir iki yıl içinde yıkılacağını umuyorlardı. İstanbul’daki İngiliz Yüksek Komiser Vekili Henderson, 3 Eylül 1923’te Londra’ya şunları yazıyordu:

“Ankara’ya sürekli bir görevli atamak için acele edilmesine karşıyım. Londra’ya atanacak Türk konsolosuna karşılık Ankara’ya bir konsolos atayabiliriz. Bu atama için de barış anlaşmasının (Lozan’ın) yürürlüğe girmesini neden beklemeyelim? Bu da gelecek yıl sonunu bulur ve o zamana kadar çok şey değişebilir. (...) Ankara’daki Türkler İngilizlerden öylesine nefret etmektedirler ki eğer bugünkü hükümet bizim desteğimiz olmadan ayakta kalabilirse, o zaman burada bir büyükelçilik bulundurmak veya bulundurmamak zaten pek fark etmeyecektir. Bugünkü Türk hükümeti ayakta duramazsa, ki uzun zaman duramaz kanısındayım, o zaman İngiliz büyükelçiliği hangi şehirde otururs Türk hükümeti de oraya gelecektir. Bizim desteğimizle Türkiye ayakta kalabilir, ama bizim desteğimiz olmazsa, Türkiye’nin anarşiye sürüklenmesi kaçınılmaz. Bu anarşide şimdiki hükümet düşecek ve bizimle iş birliği yapacak yeni bir hükümet iş başına gelecektir.”

Yani Henderson, Londra'ya gönderdiği diplomatik tebligatta, yeni kurulan Ankara hükümetine karşı alenen güvensizlik ve politik öngörüsüzlük sergilemiştir. Henderson, Ankara'ya daimi bir diplomatik temsilci (Büyükelçi) atanmasına karşı çıkmakla kalmamış, aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti'nin politik istikrarını temelden sorgulamıştır. Raporunda, mevcut hükümetin sürdürülemez olduğu kanaatini net bir biçimde ifade etmiş, İngiltere'nin desteği olmaksızın ülkenin kaçınılmaz bir anarşi sarmalına sürükleneceği yönünde bir kehanette bulunmuştur. Bu beklentinin ardında ise, mevcut hükümetin tasfiyesi ile İngiliz menfaatleriyle iş birliği yapmaya meyilli yeni bir idarenin iktidara geleceği yönündeki emperyalist arzu yatmaktaydı.

1925’te Türkiye Cumhuriyeti, İngiltere, Fransa ve İtalya’ya bir nota vererek büyükelçiliklerin Ankara’da ikamet etmeleri gerektiğini söylese de İngiliz Büyükelçisi R. Lindsay, 24 Mayıs 1925’te Londra’ya gönderdiği raporda büyük devletlerin Ankara’ya karşı direnmelerini istiyor, *“direnmekle zaman kazanmış oluruz ve bu tek adam rejiminin ne kadar ömrü olduğunu kimse söyleyemez”* diyordu. Aynı zamanda *“İngiltere ve Batılı devletler Ankara’ya karşı sistematik olarak direnirlerse, Türkiye’deki yeni rejim (Cumhuriyet) ve Mustafa Kemal devrilebilir”* diye hayâl kuruyordu. Kısacası bu raporlar, İngiliz dış Cumhuriyetin ulusal egemenliğini tanımamayı temel bir politik strateji olarak benimsediğini ve rejimin iç dinamiklerle yıkılmasını beklediğini tarihsel bir vesika olarak kanıtlamaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti’ne karşı olan direniş 1928’de nihayete erdi. Bu tarihten itibaren birçok ülke büyükelçiliğini Ankara’ya taşıdı. İngilizler de yıkılmasını arzu ettikleri Cumhuriyet rejiminin kalıcılığını gördükten sonra 1930 yılında büyükelçiliğini Ankara’ya taşıdı. Netice itibarıyla, sunulan diplomatik vesikalar ve Atatürk'ün erken dönem ideolojik temellerine dair kanıtlar, Cumhuriyet rejiminin bir dış tahakkümün değil, bilakis İngiliz emperyalizminin yıkılmasını arzu ettiği bir ulusal egemenlik tecellisinin ürünü olduğunu bizlere göstermektedir.

Ateş Dağlı

Kaynakça

Egeli, Münir Hayri (1959). Atatürk’ten Bilinmeyen Hatıralar, Ahmet Halit Yaşaroğlu Kitapçılık Ltd. Şti., İstanbul.
Kansu, Mazhar Müfit (1966). Erzurum'dan Ölümüne kadar Atatürk'le Beraber, Cilt I., TTK Yayınları, Ankara.
Özalp, Kazım – Özalp, Teoman (1992). Atatürk’ten Anılar, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
Palazoğlu, Ahmet Bekir (2006). Atatürk Kimdir? Atatürk’ün İnkılapçılığı, Cilt V., Ebabil Yayınları, Ankara.
Şimşir, Bilal N. (2006). Ankara Bir Başkentin Doğuşu, Bilgi Yayınevi, Ankara.

CUMHURİYET DÖNEMİ'NDE HALKÇILIK VE DAYANIŞMACILIK

Giriş

Cumhuriyet ideolojisinin temel unsurları arasında yer alan halkçılık, yalnızca siyasi egemenliğin halka ait olduğunu ilan eden bir ilke değil aynı zamanda yeni rejimin toplumsal düzen anlayışını tanımlayan bir düşünsel temeldir. Halkçılık, sınıf ayrımlarını reddeden, ayrıcalıksız bir vatandaşlık düzeni kurmayı hedefleyen bir idealdir. Bu yönüyle,dönemin entelektüel atmosferinde etkili olan Fransız solidarizmi Cumhuriyetin önemli bir yapıtaşı olmuştur. Her iki düşünce de birey ile toplum arasındaki karşılıklı yükümlülük fikrine dayanır: birey, toplumun desteğiyle var olur; toplum ise bireylerin ortak emeğiyle süreklilik kazanır.

Cumhuriyet’in kurucu kadroları, özellikle Léon Bourgeois ve Émile Durkheim gibi Fransız düşünürlerden etkilenmiş; liberal bireyciliğin toplumu atomize eden yönünü ve sosyalizmin sınıf mücadelesine dayalı yapısını reddederek, dayanışmacı bir toplum modeli inşa etmeyi amaçlamışlardır. Bu modelde halk, yalnızca siyasi bir özne değil aynı zamanda ortak sorumluluk bilinciyle birbirine bağlı bireylerden oluşan bir “ahlaki cemaat”tir.

Dolayısıyla Cumhuriyet Dönemi’nde halkçılık, dayanışmacı felsefeyle birleşerek hem siyasal hem toplumsal boyutları olan özgün bir ideolojiye dönüşmüştür. Bu ideoloji, bir yandan halk egemenliği ilkesini kurumlaştırırken, diğer yandan bireyin topluma, toplumun da bireye karşı görevlerini yeniden tanımlamıştır.

Halkçılık, böylece Cumhuriyet’in “toplumsal mühendislik” projesinin hem meşruiyet kaynağı hem de ahlaki çerçevesi hâline gelmiştir.

Halkçılığın Teorik Temelleri: Eşitlik ve Sınıf Reddi

Cumhuriyet halkçılığının teorik arka planı, özellikle Ziya Gökalp’in Durkheim’dan etkilenerek Türk düşüncesine taşıdığı dayanışmacılık (solidarizm) anlayışına dayanır. [1] Solidarizm, toplumsal düzenin temeline çatışmayı değil iş bölümü ve karşılıklı yardımlaşma ilkesini yerleştirir. Toplum, bireylerin birbirine bağımlı olduğu organik bir bütün olarak kabul edilir. Bu bütünlük, yalnızca ekonomik değil aynı zamanda ahlaki bir dayanışma fikrini de içerir. Gökalp’e göre millet, “hars birliği” etrafında birleşen bireylerden oluşur; bu nedenle sınıf temelli ayrımlar, milli birliği zedeler. [2]

Şükrü Saraçoğlu:
“Biz, ne adam Smit'in talebesi, ne de Karl Marks'ın çırağıyız. Biz sadece, içtimai dini halkçılık ve iktisadi mezhebi Devletçilik olan, siyasi bir fırkanın çocuklarıyız.” [3]

Bu anlayış doğrultusunda Cumhuriyet’in halkçılık ilkesi, Batı’daki kapitalist bireyciliği ve Marksist sınıf mücadelesini reddetmiştir.

“Kemalist halkçılık ilkesi, bir kutupta liberal-bireyci, diğer kutupta sosyalist-kollektivist çağrışımlara karşı önlem almaya dikkat eden, korporatist bir anlayışı yansıtır. ‘Halk’, sınıfsal veya toplumsal bir özne olarak değil millilik vasfının otantik taşıyıcısı olarak düşünülür ve yükümlendirilir.” [4]

Halk, çıkar çatışmalarının değil ortak çıkarın temsilcisi kabul edilmiştir. 1931 tarihli Cumhuriyet Halk Fırkası Programı’nda yer alan Halkçılık bölümünde de belirtildiği gibi:

“C) Irade ve hakimiyetin kaynağı millettir. Bu irade ve hakimiyetin, devletin vatandaşa ve vatandaşın devlete karşılıklı vazifelerinin hakkiyle ifasını tanzim yolunda kullanılması Fırkaca büyük esastır. kanunlar önünde mutlak bir müsavat kabul eden ve hiç bir ferde, hiç bir aileye, hiç bir sınıfa, hiç bir cemaate imtiyaz tanımıyan fertleri halktan ve halkçı olarak kabul ederiz.” [5]

“Sınıf yok, iş bölümü var.

2 — Türkiye Cumhuriyeti halkını ayrı ayrı sınıflardan mürekkep değil ve fakat ferdî ve içtimaî hayat için iş bölümü itibariyle muhtelif mesai erbabına ayrılmış bir camia telâkki etmek esas prensiplerimizdendir.

Menfaatler kabiliyet ve çalışma derecesiyle mütenasip olur.
A) Küçük çiftçiler, B) Küçük sanayi erbabı ve esnaf, C) Amele ve işçi, Ç) Serbest meslek erbabı, D) Sanayi erbabı, büyük arazi ve iş sahipleri ve tüccar, Türk camiasını teşkil eden başlıca çalışma zümreleridir. Bunların
her birinin çalışması, diğerinin ve umumî camianın hayat ve saadeti için zaruridir. Fırkamızın bu prensiple
istihdaf ettiği gaye sınıf mücadelesi yerine içtimaî intizam ve tesanüt temin etmek ve birbirini nakzetmiyecek surette menfaatlerde ahenk tesis eylemektir. Menfaatler, kabiliyet ve çalışma derecesiyle mütenasip olur.” [6]

Recep Peker ve “Sınıflar üzerine” bir alıntı yapmamız gerekirse Cemil Koçak’tan şöyle bir alıntı önemli olacaktır:

“Peker, sınıflar ve sınıf kavgalarına ilişkin olarak şöyle yazıyordu:
‘Türkiye'de sınıf telâkkisinin yapacağı bütün ayrılık, düşmanlık konularına da yer vermiyoruz. Hiçbir tek insan, hiçbir âile, ne mâhiyette olursa olsun, hiçbir zümre için imtiyaz tanımıyoruz. (...) Bununla yurtta

klas [sınıf] kavgası yerine sosyal düzenlik ve dayanışma elde etmek ve menfaatler arasında birbirini hırpalamayacak sûrette âhenk kurmak istiyoruz.'

'Türkiye'de sınıfçılık olmadığı kadar... (...) Sosyetimizin umûmî durumunda; proletarya-burjuva taksimi yoktur. Yeni doğan ve genişleyen büyük endüstrimizde işçi-sermâye kavgasına yer vermiyoruz. Grev ve lukant [lokavt] yasaktır. İş anlaşmazlıklarının son hâl mercii, devlettir. Devletin hakemliği kat'îdir. Pazarlarımızda ticâret sâhipleri ile müstehliklerin çatışmasını önleyecek; ziraatte servajı kökünden süpürecek yeni prensiplerin hayatta yer alması için çalışıyoruz.'
'Biz tezatsızlığı, bir sınıfın başka sınıflara tahakkümü neticesinde dikte edilmiş aşağı nivoda bir standart hayat kurmak mânâsına almıyoruz. Belki ulusun çalışma zümrelerinin istismarcı meyillerini, devletin kudretli eli ile kırarak veyâ tanzim ederek, muvâzene yapmayı tercih ediyoruz.'
Peker'in sık sık sözünü ettiğini bildiğimiz sınıf mücadelesinden ve tabii olarak sınıflardan arınmış toplum projesini bu satırlarda bir kez daha bulabiliyoruz. Ve bir kez daha devlet, korporatif sistemin tabii bir neticesi olarak, sınıflar arasında doğabilecek potansiyel anlaşmazlıklar ve çatışmalarda 'hakem' rolüne dönüşmektedir!" [7]

Ayrıca Peker ve Sınıflar ile ilgili olarak: *"Cumhuriyet Halk Fırkası/Partisi'nin [CHF/P] 1931 Programı'nın 2. bölümünün 2. maddesi 'sınıf mücadelesi yerine içtimai intizam ve tesanüt ve menfaatte ahenk' sağlamayı amaçlaması, sınıfların varlığını reddetmesi ve işbölümünü esas alarak kolektivist-korporatist bir projeyi yürürlüğe sokmaya yönelmesi, metnin hazırlanmasında başrolü oynayan yeni Genel Sekreter Recep Peker'i anlamak açısından büyük önem arz eder."* [8]

1933 yılındaki Onuncu Yıl Marşı'nda da geçen *"İmtiyazsız, sınıfsız, kaynaşmış bir kitleyiz."* ifadesi, bu solidarist anlayışın en somut yansımasıdır. Bu bakış açısına göre halk, mesleki zümreler biçiminde örgütlenebilir; ancak bu zümreler birer çıkar grubu değil topluma hizmet eden iş bölümü birimleridir.

"Kemalizm Türklük temelinde, sınıfsız, imtiyazsız, dayanışmacı ve seküler bir toplum yapısını hedefler ve bunun için de devlete merkezi bir konum atfeder." [9]

1935 yılına gelindiğinde, Cumhuriyet Halk Partisi programında Halkçılık bölümünde şunlar ifade edilecektir:

"C — İrde ve egemenlik kaynağı ulustur. Bu irde ve egemenliğin, devletin yurddaşa ve yurddaşın devlete karşı olan ödev ve yükümlerini tamamile yerine getirmek için kullanılması, partinin başlıca prensiplerindendir. Kanun karşısında hiçbir ferde, hiçbir aileye, hiçbir klasa, hiçbir cemaata ayrıcalık tanımayan yurddaşları, halktan ve halkçı kabul ederiz. Türkiye Cumhuriyeti halkını ayrı ayrı klaslardan karşıt değil, fakat ferdi ve sosyal hayat için, işbölümü bakımından, türlü hizmetlere ayrılmış bir sosyete saymak esas prensiplerimizdendir; çiftçiler, küçük zanaat sahipleri, esnaf ve işçilerle, özgür ertik (meslek) sahibleri, endüstrieller, tecimerler (tüccarlar) ve işyarlar (memurlar) Türk ulusal kuramının başlıca çalışma örgenleridir. Bunların her birinin çalışması, öbürünün ve kamunun hayatı ve genliği için zorağdır. Partimizin bu prensiple amaçladığı gaye, klas kavgası yerine sosyal düzenlik ve dayanışma elde etmek, ve asığlar (menfaatler) arasında, birbirlerine karşıt olmayacak surette uyum kurmaktır. Asığlar, kapasite ve çalışma derecesine göre olur." [10]

Halkçılığın bir diğer teorik dayanağı da hukuki eşitlik ilkesidir. 1924 Anayasası'nda *"kanun önünde eşitlik"* ilkesi benimsenmiş; 1926 tarihli Medeni Kanun ile kadın-erkek eşitliği hukuki zemine taşınmıştır. Böylece halkçılık, yalnızca sosyal tabakalar arasındaki farkları değil cinsiyet, din ve mezhep temelli ayrıcalıkları da reddetmiştir. Halkın bütün üyeleri, aynı hukuki statüye sahip *"vatandaşlar"* olarak tanımlanmıştır. [11]

Halkçılığın iktisadi temelleri daha Cumhuriyet kurulmadan önce dahi tartışılan bir konuydu. 1921'de Bozkurt, tarihin özünü bir iktisat savaşı olarak görür; Fransız İhtilali'yle burjuvazinin ekonomik egemenliği ele geçirdiğini ve halkı yeni bir sömürü düzenine mahkûm ettiğini belirtir. Ancak Marks'ın devrim çağrısına karşı çıkar; Türkiye'de çözümü, milli devletin halkçı bir örgütlenmesi ve halkın ekonomik-siyasal yaşama doğrudan katılımında görür. Bu bakımdan onun düşüncesi, halkçılığın solidarist ve milliyetçi yönlerini yerli bir iktisadi temele oturtur:

"Denebilir ki tarih, insanlığın kanlı bir iktisat macerasıdır. Zaman zaman şekil ve mahiyetlerini değiştiren devletler, bütün yeni yeni kanunlarına, hürriyet, adalet dağıtıcısı oldukları iddialarına rağmen tatbikatta, camia menfaat ve saltanatına dayalı bir kudret olmaktan hep ve daima uzak kaldılar. (...) Tahlillerimizin sonunda, çoğu korkunç harplerin, büyük faaliyetlerin ardında, mutlaka yabir şahıs eli ya bir sınıf entrikası göreceksiniz."

"Gittikçe çağdaşlaştığını iddia eden devlet, itiraf etmek gerekir ki camianın, emek etkenlerini -maddi manevi- mesut kılabilecek, bir siyaset sahibi olamadı. Avrupa devletlerinin sömürge siyaseti, dünyayı, bir düşmanlar sahnesi haline getirdi. Bu devletler, tebaa ve vatandaşlarından kaçının, maddi menfaatlerini koruyabiliyor? Her halde, evvelce bir şahıs ve tabileriyle sınırlı olan devlet, asrımızda fiiliyatta sınırlı bir sınıfın kurduğu, müşterek faydalanılan bir şirketten başka bir mahiyette değildir."

"Göğüslenen harpler, takip edilen bin entrikalı siyasetler, camiadaki bütün faaliyetler, şu gaspçı sınıfın menfaati meselesidir. Hele bizde, hele bizde! Dünya, devlet teşkilatını tanıdığı günden beri, ilmi manasıyla milli devlet kurulamadı."

"Camiayı teşkil eden bütün vatandaşların, hükümet edebilmesi imkânı yoktur. Bu itibarla Jan Jack Russo'nun, bilinen Hâkimiyet teorisi de hayal oluyor. Zaten tatbikatta herhangi bir idarede, bir idare edenler bir de idare edilenler vardır. (...) Maddeten belini doğrultamayan, belki biraz daha kötüleyen camia, ihtilal ve inkılaplar neticesinde, manen yükselmektedir; vaziyetini idrak etmektedir. Fakat manen kazanmakta olan camia, bundan böyle iktisadi vaziyetini de ihmal edemez. Bu esaret devrine bir nihayet vermek zamanı gelmiştir."

"Karl Marks'ın <Sermaye> adındaki bilinen eserini özetleyen Deville, burjuvalar, soyluları nasıl devirdi ve devleti ellerine aldıysa, halk da ayaklanmalı, burjuvaları tepelemeli ve hemen hükümetin başına geçmelidirler, diyor. Biz komünist olmadığımız için bu türlü bir ihtilale hacet görmemekteyiz. Fakat halkçıyız ve halkın emeğini, devletin siyasetinin, düzenleyicisi olarak kabul etmekle, milli camia siyasetinin düzenleyicisi olarak kabul etmekle, milli camia saltanatını ve idaresini tesis edeceğimizi iddia ediyoruz. Ne yapmalıyız ki, artık milletimizin mukadderatı şahıs veya şahıs görüşünden kurtulsun da, doğrudan doğruya Türkiye camiasının genel iktisadiyatından ve menfaatlerinden yön alabilsin? Halkı, bizzat devleti idare edebilecek bir hale koymadıkça, buna tam manasıyla imkân yoktur. Bilhassa genel irfanı ve toplumsal yapısı bizim memleketler gibi geri olan yerlerde bu çok zordur."

“Biz halkın adedini çoğaltacak, ekmeğini arttıracak bir teşkilat, bir siyaset istiyoruz. Bize gelir ki memleketimizde halk camiasının menfaatlerini, Türkiye Devleti’nin genel siyasetine hâkim kılmak, genel milli iktisadiyat siyasetine ve dolayısıyla camia hukukuna dayalı bir devlet, vücuda getirebilmek için, Teşkilatı Esasiye Kanunu kuvvetler birliği sistemini kabul etti. Üç muhtelif kuvvetten meydana geldiği farz edilen devlet, tamamen milletvekillerinin eline geçti. Şimdi de seçimlere bir şekil vermek icap ediyor. Bir şekil ki milli menfaatleri daha ziyade temsil edebilsin; fakat güzide tabaka da zayıfdüşmesin ki bir denge oluşsun.” [12]

Zafer Toprak’a göre, Atatürk’ün solidarizme yakınlığı rastlantısal değildir; onun milli hakimiyet kavrayışı ile solidarizmin *“milli birlik”* ilkesi ortak bir zeminde buluşmuştur. Toprak, bu bağlamda Atatürk’ün halkçılık anlayışının felsefi ve siyasal temellerini şu şekilde özetler:

“Atatürk'ün solidarizme bu denli yakın duruşunda temel etmen, solidarist anlayışla Rousseau'dan esinlendiği milli hakimiyetin ortak noktalarının oluşuydu. Halk Fırkası Programı'nda da bu "milli birlik" ilkesi solidarist bağlamda gündeme gelmişti. Rousseau ile Durkheim temel referans noktaları oldu. Solidarizm her ne kadar felsefi boyutuyla Cumhuriyet'in yapılanmasını şekillendirmişse de günlük siyaset dilinde halkçılıkta ifadesini buldu. Atatürk'e göre, Cumhuriyet Halk Fırkası bu prensiple sınıf mücadelesi yerine toplumsal düzen ve dayanışmayı, o günkü deyişle "ictimai intizam ve tesanüd"ü hedefliyordu. Menfaatlerde uyum arıyordu. Nitekim Atatürk'ün halkçılıkla ilgili görüşleri 1931 Cumhuriyet Halk Fırkası Programı'nda halkçılık ilkesi olarak benimsendi. Yurttaşlar, birey, aile, sınıf, cemaat ayırımı gözetmeksizin yasalar önünde mutlak eşitti. Halk, ‘işbölümü itibariyle muhtelif mesai erbabına ayrılmış bir camia’ idi. Ziya Gökalp'in meslekçi yönelimlerini anımsatan bu eğilim toplumsal sınıfları ve sınıf çatışmasını reddederek, ulusal bütünlük adına ‘çalışma zümreleri’nin birlik ve dayanışmasını öneriyordu.” [13]

Bu değerlendirme, halkçılığın Cumhuriyet ideolojisinde yalnızca toplumsal eşitlik değil aynı zamanda organik bir ulusal bütünlük arayışını temsil ettiğini açık biçimde ortaya koymaktadır. Halk, sınıf farklılıklarının değil ortak emeğin ve ahlaki dayanışmanın taşıyıcısı olarak tanımlanmıştır.

Atatürk’ün halkçılık anlayışı, sınıf mücadelesini ve zümresel çıkar temelli siyaseti kökten reddetmiştir. Ona göre Türkiye toplumu, Batı’daki gibi sınıflara ayrılmış bir yapı değil ortak tarih ve kader bilinciyle birbirine bağlı bir *“halk”* bütünüdür. Bu nedenle siyasal örgütlenmenin temeli sınıfsal çıkarlar değil milli birlik ve toplumsal dayanışma olmalıdır. Atatürk, farklı sınıf ve çıkar gruplarına dayalı partilerin Türkiye’de yarattığı bölünmeleri eleştirerek, halkçılığın özünü şu sözlerle ifade etmiştir:

“Bu milletin siyasi fırkalardan çok canı yanmıştır. Şunu arz edeyim ki, memalik-i sairede fırkalar behemehâl iktisadi maksatlar üzerine teessüs etmiş ve etmektedir. Çünkü o memleketlerde muhtelif sınıflar vardır. Bir sınıfın menfaatini muhafaza için teşekkül eden siyasi bir fırkaya mukabil diğer bir sınıfın menfaatini muhafaza maksadıyla bir fırka teşekkül eder. Bu pek tabiidir. Güya bizim memleketimizde de ayrı ayrı sunuf (sınıf) varmış gibi teessüs eden siyasi fırkalar yüzünden şahit olduğumuz neticeler malumdur. Hâlbuki Halk Fırkası dediğimiz zaman bunun içinde bir kısım değil, bütün millet dâhildir.” [14]

Bu ifadeler, Atatürk’ün halkçılığının neden *“imtiyazsız, sınıfsız, kaynaşmış bir kitle”* idealine dayandığını açık biçimde ortaya koymaktadır. Halk Fırkası, bu anlayışta belirli bir toplumsal kesimin değil ulusun bütününü temsil eden dayanışmacı (solidarist) bir örgütlenme biçimidir. Böylece Cumhuriyet halkçılığı, hem toplumsal eşitliğin hem de siyasal bütünlüğün meşruiyet temeline dönüşmüştür.

Recep Peker, parti programının teorik çerçevesini çizerken bu anlayışı şu sözlerle açıkça dile getirmiştir:

“Biz halkçıyız, halkçı demek, ulus içinde hiçbir imtiyaz ve üstünlük tanımayan ve her ferdini öteki kadar hak ve şeref sahibi sayan, ekonomik alanda birini ötekine, işçiyi patrona, patronu işçiye mahkum edecek, müstehliki müstahsilin eline düşürecek vaziyetlere müsaade etmeyen bir varlık demektir. Bizim halkçı vasfımız sınıf mücadelesini yaratan doktrinlerin tamamı tamamına zıddınadır.”
(…)

“Türkiye’de sınıf yoktur, cins yoktur, imtiyaz yoktur.” [15]

Halkevleri ve Halkçılık

Cumhuriyet Halk Partisi’nin halkçılık politikası, yalnızca siyasal ve ekonomik alanda değil kültürel ve toplumsal dönüşüm düzeyinde de karşılık bulmuştur. Bu dönüşümün kurumsal aracı ise Halkevleri olmuştur. 19 Şubat 1932’de açılan Halkevleri, halkçılığın *“aydınlanmacı”* ve *“dayanışmacı”* yönlerini somutlaştıran birer kültürel eğitim merkezi niteliğindeydi. Halkevlerinin temel amacı, *“halka rağmen halk için”* anlayışından *“halkla birlikte halk için”* anlayışına geçişi sağlamaktı.

Bu kurumlar, okuma-yazma kurslarından tiyatro faaliyetlerine, tarih araştırmalarından halk müziği çalışmalarına kadar uzanan geniş bir yelpazede faaliyet göstererek, Cumhuriyet değerlerini halka benimsetmeyi ve toplumsal bir bilinç yaratmayı hedeflemiştir. [16] Böylece halkçılığın soyut ideali olan *“bilinçli yurttaş”* tipi, Halkevleri aracılığıyla somut bir eğitim ve kültür politikası hâline gelmiştir.

“Halkevleri; Cumhuriyetçi Halk fırkasının kurduğu ve fırka prensiplerinin Halkçılık esaslarına göre ve tamamile halkın ülkü ve kültür ihtiyacına muvazi özel bir kurumdur. Halkevleri asla siyasal bir ocak değildir. Değerli Başbakanımız İsmet İnönü bu yılki söylevlerinde bu noktayı daha açıkça ve daha geniş manasile izah buyurdular. Halkevleri siyasî birer kurum değil, halkın soysal ve kültürel gidiş ve yaşayışını onarmağa çalışan, bilgi ve inan yapan kuruluşlardır. Buralarda, Memur, Zabit, serbes meslek erbabı basılı her sınıftan yurttaş istediği kadar geniş ölçüler içinde çalışabilir. Şu halde Halkevlerinin birer devlet mü’essesi olmaktan ziyade birer ulus mü’essesi ve ulusal faaliyetlerin kaynaşma yeridir. Her sınıf yurttaşlarımıza bu Evlerde iş vardır. Ve onlarında bu vazifeleri almaları ulusal bir borçtur.” [17]

Cumhuriyet’in ilk yıllarında, Batılılaşmanın yalnızca bir siyasal yönelim değil bir toplumsal terbiye ve yeniden inşa projesi olduğu görülür:

“Batılılaşmanın geniş halk kitlelerine tanıtılıp benimsetilmesi ve Batı terbiyesi ile donatılan bir toplumun inşa edilmesi yönündeki arzunun çok güçlü düzeyde hissedildiği bu dönemde; Ülkü ve Kadro dergileri yayın hayatına başlamış, Halkevleri kurulmuş ve yeni bir aydın kadrosu oluşturulması yoluna gidilmiştir. Falih Rıfkı'nın her ne kadar bu kadrolar içinde tam anlamıyla bulunduğu söylenemese de; Atay, Batılılaşma ve Türkleşme misyonlarını yüklenmiş bu ideolojik sayılabilecek organlarla, partiyle

bağları dolayısıyla devamlı iletişim halinde kalmıştır. Atay'ın Halkevleri'ne gönderme yaparak yeni kurulan devletin 'saadet devrini muallim, ray ve baca sağlayacaktır,' şeklindeki ifadesi bu ideolojik yönelime, gençlerin ve köylerin terbiyesine ne derece önem verdiğine bir örnektir. Atay'daki terbiye kullanımına burada ayrıca dikkat çeken Durna, Atay'ın terbiye kavramının salt eğitime odaklanmadığını, terbiye etmenin bütün alanlar ve ilişkilere yansıtılmak istendiğinin altını çizmiştir. Halkevleri bu bağlamda Atay için bir araçtır:
(...)
Halk terbiyesini henüz yanlış telakki edenlerimiz az değildir. Terbiye okuma yazma öğretmek demek değildir. Halk terbiyesi, herkes hangi vazifede ise, ona o vazife için bu asrın son tekniğini, yeni çalışma ve yasama tarzını öğretmek, okutup yazdırmak. Bir teşkilata bağlamak ve onu her gün bu teşkilatın irşat, kontrol ve telkini altında bulundurmak demektir. (...) Fırkanın Halkevleri, devletin bir organı gibi, iste bu işi başarmak mevkiindedirler. Halkevi Türk gencini, muallimi, miymarı, mühendisi, yani tekmil münevveri, sonra, bu münevverin yardımına muhtaç büyük yığını toplıyabilecek vasıtalara maliktirler. (...) Mesele bu kadarla kalmayacak, yalnız fırkada değil, maarifte de değil, bütün vekilliklerde, umumi menfaate dokunan bütün müesseselerde bir kütle bürosu bulunacak, her büro halk terbiyesi için vazife alacaktır. (...)" [18]

Bu yönüyle Halkevleri, Cumhuriyet'in sosyal mühendislik projesinin merkezinde yer almıştır:

"Halkevleri'nin amaçları Halkevleri'nin kuruluşundaki amaç ve temel felsefe Atatürk btarafından şöyle ifade edilir: Gençlik istikbalin ışığıdır. Gençlik mütemadiyen gelişen ve yetiştiren bir çalışmanın içinde yaşamalıdır. Millet, şuurlu, birbirini anlayan, birbirini seven, ideale bağlı bir halk kitlesi şeklinde teşkilatlandırılmalıdır. En kuvvetli ders vasıtalarına, en yetişkin muallim ordularına malik olmak kafi değildir. Halkı yetiştirmek, halkı bir kitle haline getirmek için ayrıca bir halk mesaisinin tanzimini ihmal etmeyeceğiz. Bunu Halkevleri yapacaktır. Halkevleri'yle Kemalist ilkeler doğrultusunda belirlenmiş yeni bir kamusal alan tanımlanır ve bu doğrultuda cumhuriyetle birlikte özellikle İstanbul'da görülmeye başlanan yeni yaşam kalıpları Halkevleri aracılığıyla Anadolu'ya da taşınmaya çalışılır. Halkevleri yayımladıkları dergiler, düzenledikleri konferanslarla ev ve iş yaşamı dışında yeni toplanma sahaları yaratır; yeni eğlence anlayışları, dans, müzik, tiyatro, Kemalizmin yaygınlaştırılması için araç olarak kullanılır. Halkevleri'nin öncelikli amacı, tüzükte şöyle dile getirilir:

"Partimizin program temelleri cumhuriyetçilik, ulusçuluk, halkçılık, devletçilik, laiklik ve devrimciliktir. Programımız bu ana ve temel prensiplerin hâkimiyeti ve ebediliği için bu vasıflarda kuvvetli vatandaşlar yetiştirilmesini; milli seciyenin, Türk tarihinin ilham ettiği derecelere çıkarılması, güzel sanatların yükseltilmesi, milli kültürün ilmi hareket ve faaliyetlerinin kuvvetlendirilmesini ehemmiyetli vasıtalar olarak tespit eder Bu vasıtaların hepsi birden medeniyet yolunda Türklüğün kaybettiği uzun yılları, cesur, atılgan ve yorulmayan hamlelerle kazanacak nesiller yetiştirmeyi, medeniyet sahasında Türk'ün tabii meziyet ve kabiliyetleriyle mütenasip şeref mevkiini tekrar almasını sağlayacaktır. Halkevleri'nin amacı bu uğurda çalışacak ülkülü vatandaşlar için toplayıcı ve birleştirici yurtlar olmaktır. Millet olabilmenin ancak milliyetçiliği yayarak mümkün olabileceği, kısaca milletin yapılanması için belli bir insan emeğinin konulması gerekliliği, Halkevi yöneticilerinin söylemlerinde de yer alır. İlk yıllarda verilen çoğu demeç, Halkevleri'nin rolünü vatandaşları kaynaştırma, Cumhuriyet'in devrim ve ilkelerini vatandaşların düşüncelerine işleme, ulus ve vatandaşlık duygularının aşılanması olarak ifade eder." [19]

Cumhuriyet Halkevleri, ulus-devlet inşasının kültürel ve ideolojik boyutunda temel bir işlev üstlenmiştir. Bu kurumlar, milliyetçiliğin toplum genelinde yerleşmesini sağlamak ve vatandaşları Cumhuriyet'in ortak değerleri etrafında bütünleştirmek amacıyla devletin başvurduğu en etkili araçlardan biri olmuştur:

"Millet olabilmenin ancak milliyetçiliği yayarak mümkün olabileceği, kısaca milletin yapılanması için belli bir insan emeğinin konulması gerekliliği, Halkevi yöneticilerinin söylemlerinde de yer alır. İlk yıllarda verilen çoğu demeç, Halkevleri'nin rolünü vatandaşları kaynaştırma, Cumhuriyet'in devrim ve ilkelerini vatandaşların düşüncelerine işleme, ulus ve vatandaşlık duygularının aşılanması olarak ifade eder. Bu toplayıcılık ve birleştiricilik işlevi, dönemin CHP Genel Sekreteri Recep Peker tarafından da vurgulanır. Peker, '...bu asırda millileşmek için, milletçe kütleleşmek için mektep tahsilinin yanında ve ondan sonra mutlaka bir halk terbiyesi yapmak ve halkı bir arada ve birlikte çalıştırmak esasının kurulması lazımdır' sözleriyle Halkevleri'nin ulaşması gereken amaçların başında ulusal birliği gösterir. Bu süreçte Halkevleri'nin oynayacağı pratik yol, semboller üreterek toplumun beğenisini ve taleplerini parti ideolojisi doğrultusunda biçimlendirmek olacaktır. Nitekim Halkevleri'nin kuruluş amacı 'Cumhuriyetin yeni kültür kimliğini üreten kurumlar olan Türk Tarih Kurumu, Türk Dil Kurumu ve Dil ve Tarih-Coğrafya fakültesinin ürettiği mesajı Cumhuriyet'in hedef kitlesine ulaştırmaktır.'" [20]

Cumhuriyet Halkevleri'nin kuruluşu, erken Cumhuriyet'in yalnızca kültürel dönüşüm hedefleriyle değil aynı zamanda yeni devletin bekasıyla da doğrudan ilişkilidir. Cumhuriyet kadroları için Halkevleri, modernleşme ve uluslaşma sürecinin halk tabanında kökleşmesini sağlayacak bir *"ideolojik güvenlik hattı"* işlevi taşımaktaydı. Devletin sürekliliğini tehdit eden parçalanmışlık duygusunun aşılması, ortak bir milli kimliğin ve dayanışma bilincinin yaratılmasıyla mümkün görülmüştür. Bu nedenle Halkevleri, sadece kültürel bir seferberlik değil, aynı zamanda ulusal birlik ve devlet bilincini canlı tutan bir *"milli teyakkuz"* alanı olarak kurgulanmıştır:

"Türkiye Cumhuriyeti'ni inşa eden kurucu ilke, cumhuriyetin sarsılmaz temeller üzerinde durmasını sağlayan unsur olarak kabul edilen devleti korumak ve güçlendirmek misyonudur. Bu yaklaşım, kısa zamanda devletin korunması endişesinin hâkim olduğu savunmacı bir siyasal duruşa dönüşür. Devleti koruma ve kollama misyonunun baskın olmaya başlamasının nedenlerini anlamak için dünya siyasi koşullarının yanında, birinci kuşak Kemalistlerin içinde yetiştikleri zihin dünyasını da aydınlatmak gerekir. İmparatorluğun, can damarı sayılan bazı toprakları hızla kaybetmesinin ardından çökmesine, devletin dağılmasına şahit olan, bunun travmasını yaşayan, birçoğu bu kaybedilmiş topraklarda doğmuş ve büyümüş olan bir devlet eliti zümresinin devletin de yok olması tehlikesi karşısında duydukları tepki, uzun yıllar etkisini koruyacaktır. Bu tepki, Kemalizmin temel güdüsünü oluşturur. Dolayısıyla Kemalizmin teyakkuz halini besleyen asıl unsur, yeni bir devlet ve yeni bir toplum kurma ideali kadar, devletin ortadan kalkması tehlikesini bertaraf etmektir de. Nitekim cumhuriyetin ilanından sonra, İsmet İnönü Halkevi'nin açılışında yaptığı konuşmada bu konuya şöyle değinir:

Arkadaşlar, azami derecede gayret, hüsnüniyet ve sulh havası içinde, ilerlemek ve inkişaf etmeye çalışmak bizim politikamızın temelidir. Bu hususta aklı başında olan kimse şüphe edemez. Amma herhangi bir fırtına ne vakit ve ne surette zuhur ederse etsin, meydana çıkınca her vasıtadan evvel bizim kuvvet, metanet ve her türlü mukavemet vasıtası tuttuğumuz nokta; Türk milleti içinde birbirimize dayanarak göstereceğimiz kuvvettir. Halkevleri'nde geçirilen milli hayatın inkişafına bugün maddi kuvvet noktai nazarından dahi başlıca ehemmiyet veriyoruz. Silah kuvvetlerinden, her türlü cebir ve madde kuvvetlerinden daha müessir olan nokta, bizim itikadımızca Halkevleri gibi müesseseler fikirlerle bütün millet için milli hayatın kazanacağı beraberlik, yükseklik ve sağlamlıktır. Geçmişte olduğu gibi yarın da gene birçok çetin imtihanlar vermeye muztar kalırsak ki bu imtihanları her gün vermeye hazırız, o gün de başlıca güveneceğimiz kuvvet, bütün milletin ideal için gösterdiği kuvvettir." [21]

Cumhuriyet Halkevleri'nin işlevi, yalnızca ulusal birliği pekiştirmek ve yurttaşlık bilincini güçlendirmekle sınırlı kalmamıştır; aynı zamanda yerel kimlikleri Cumhuriyet ideolojisiyle uyumlu bir biçimde yeniden tanımlama sürecine de katkı sağlamıştır. Halkevleri, faaliyet gösterdikleri bölgelerde yerel tarih, kültür ve toplumsal yapıya ilişkin araştırmalar yaparak bu unsurları ulusal tarih anlatısına eklemlemeyi amaçlamıştır. Bu yönüyle Halkevleri, Cumhuriyet'in *"yerelden ulusala"* uzanan kültürel inşa politikasının taşıyıcı kurumlarından biri hâline gelmiştir:

"Osmanlı tarih yazılığı içinde bölge ya da kent tarihlerinin yazılması belediyelerin kişilik kazanması, vilayet matbaalarının kurulması, vilayet salnamelerinin yayınlanmaya başlaması ve Osmanlı İmparatorluğu'na seyyahların gelmesi gibi faktörlerin etkisiyle 1870'li yıllara dayanır. Bu gibi nedenlere XX. yüzyılın başlarında "seyyahların" sayıca çoğalması ve kent rehberlerine duyulan ihtiyacın artması da eklenebilir. Daha çok bölgesel tarihlerle iç içe bir yapıda olan kent tarihleri biçiminde hazırlanan bu çalışmaların sayısında Cumhuriyet'e geçişle birlikte bir artış gözlenmiştir. Bunda halkevlerinin önemli rolü vardır. Halkevleri yayımladıkları dergilerde faaliyet gösterdikleri bölge ve yerleşim yerlerinin tarihine ilişkin yazılarlaönemli rol üstlenmişlerdir. Kent tarihleri, parçası oldukları politik, ekonomik ve sosyal sistemlerin tarihinden ayrılamazlar. Bir kentin gelişim çizgisi, şehrin bağlı olduğu bölgenin gelişme çizgisini yansıtır. Bu nedenle yalnız şehrin değil, üzerinde çalışılan bölgenin de tanınması gerekir." [22]

Halkevleri'nin ideolojik ve toplumsal işlevi, yalnızca yetişkin yurttaşlara yönelik bir kültürel seferberlikle sınırlı kalmamış; Cumhuriyet'in geleceğini temsil eden genç kuşakların biçimlendirilmesinde de belirleyici bir rol oynamıştır. Gençliğin, Cumhuriyet değerleri doğrultusunda örgütlenmesi ve disipline edilmesi, ulus-devletin sürekliliğini güvence altına alacak temel koşullardan biri olarak görülmüştür. Bu doğrultuda 1935 tarihli Cumhuriyet Halk Fırkası Programı'nda da açıkça vurgulandığı üzere:

"Türk gençliği, onu temiz bir ahlâk, yüksek bir yurt ve devrim aşkı içinde toplayacak ulusal bir örgüte bağlanacaktır... Yapılacak gençlik örgütünün üniversite, okullar ve enstitüler, halkevleri, toplu işçi kullanan fabrika ve kurumlarla yukarıdaki gayelere göre iş ve yönet birlikleri düzenlenecektir." [23]

Halkevleri'nin sadece kültürel bir kurum olmayıp, aynı zamanda toplumu yönlendiren ve birleştiren bir alan olarak tasarlandığı açıkça görülmektedir:

"Tekinalp'in gözünde devletçilik, Halkevleri'nin de yardımıyla Cumhuriyet Halk Partisi'nin sadece Türk ekonomisini değil, politikasını ve kültürünü de kontrol etmesi anlamına geliyordu." [24]

Halkevlerinin Cumhuriyet döneminde gerek halkçılık için olsun gerek başka unsurlar için olsun öneminin çok büyük olduğu aşikardır. Halkevleri, Cumhuriyet'in halkçılık anlayışını yalnızca bir siyasal ilke olmaktan çıkararak, toplumsal bir pratik hâline getirmiştir. Dayanışmacı felsefeyle uyumlu olarak Halkevleri, bireyleri aynı kültürel, ahlaki ve milli amaçlar etrafında birleştiren bir *"sosyal laboratuvar"* işlevi görmüştür. Bu kurumlar aracılığıyla Cumhuriyet ideolojisi, yurttaşın gündelik yaşamına nüfuz etmiş; halk, eğitilen, bilinçlendirilen ve milli birlik idealine dahil edilen aktif bir özneye dönüştürülmüştür. Bu bakımdan Halkevleri, sadece eğitim ve kültür kurumları değil aynı zamanda Cumhuriyet'in solidarist toplum modelinin en somut uygulama alanı olmuştur. Halkçılık ilkesi, bu kurumlar vasıtasıyla dayanışmacı ve ahlaki bir yurttaşlık bilincine dönüşmüş; birey ile devlet arasındaki ilişki *"katılım ve görev"* temelinde yeniden tanımlanmıştır. Halkevleri, *"imtiyazsız, sınıfsız, kaynaşmış bir kitle"* idealinin mekânsal ve toplumsal tezahürü olarak,
halkçılığın hem ideolojik hem de kurumsal taşıyıcısı olmuştur.

Sonuç

Cumhuriyet Dönemi'nde halkçılık, modern Türkiye'nin siyasal ve toplumsal temelini oluşturmuştur. Bu ilke, toplumun sınıf mücadelesi yerine dayanışma ve ortak sorumluluk üzerinden şekillendiğini savunur; Bourgeois ve Durkheim'ın organik dayanışma anlayışı, halkçılığın milli birlik ve sosyal uyum perspektifine uyarlanmıştır.

Cumhuriyet kadroları, toplumu sınıfsal çatışmalardan arındırarak, işbölümüne dayalı bir uyum sistemi içinde birleştirmeyi hedeflemişlerdir. Halk, çıkar gruplarına bölünmüş bir yığın değil ortak emek ve ortak kader bilinciyle kenetlenen bir *"millet"* olarak tanımlanmıştır. Bu anlayış, hem siyasal egemenliğin halka ait olduğunu vurgulamış, hem de toplumsal dayanışmayı Cumhuriyet'in ahlaki temeli hâline getirmiştir.

Halkevleri, bu ideolojik hedefin somutlaşmış biçimi olarak halkçılığın kültürel ve eğitsel boyutunu üstlenmiştir. Halkı modern yurttaşlık değerleriyle donatmak, milli kimliği pekiştirmek ve bireyleri ortak bir ideal etrafında bütünleştirmek, bu kurumların asli işlevleri olmuştur. Böylece halkçılıkilkesi, yalnızca devletin bir prensibi değil toplumun her katmanına sirayet eden bir yaşam biçimi hâline gelmiştir.
Sonuç olarak, Cumhuriyet Dönemi halkçılığı, dayanışmacı felsefenin rehberliğinde *"imtiyazsız, sınıfsız, kaynaşmış bir kitle"* idealiyle siyasal, ekonomik ve kültürel alanlarda yeni bir toplumsal modelin temellerini atmıştır. Bu model, halkın hem devletin meşruiyet kaynağı hem de onun ahlaki dayanağı olarak konumlandırıldığı, özgün bir modernleşme projesinin ifadesidir. Halkçılık, böylece Cumhuriyet'in yalnızca bir ilkesi değil, onun tüm kurumlarını düşünce dünyasını ve yurttaşlık anlayışını biçimlendiren kurucu bir ideolojisi olarak tarihe geçmiştir.

Gökalp Göksu

Kaynakça

[1]: Heyd, U. (2023). Türk Milliyetçiliğinin Temelleri: Ziya Gökalp'in Hayatı ve Eserleri. İstanbul: İletişim Yayınları, s. 41.
[2]: Heyd, U., a.g.e., s. 46-47. (ayrıca "hars birliği" ile ilgili olarak bkz. Çapcıoğlu, İ. (2024). Ziya Gökalp'e Göre Kültür ve Medeniyet İlişkisi. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 26 (Ölümünün 100. Yılında Ziya Gökalp ve Sosyoloji Sempozyumu Özel Sayısı), 89-91.)
[3]: T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre 6, Cilt 28, İçtima 4, 11 Kasım 1942, s.14.
[4] Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Cilt 2 – Kemalizm. (2009). İstanbul: İletişim Yayınları, s. 275.
[5]: Cumhuriyet Halk Fırkası nizamnamesi ve programı [1931], s.31.
[6]: Cumhuriyet Halk Fırkası nizamnamesi ve programı [1931], s.32.
[7]: Koçak, C. (2018). Recep Peker Konuşuyor: Disiplinli Hürriyet. Alfa Yayınları, s. 34., Toprak, Z. (2023). İzmir: Modern Türkiye Tarihi 1 Cumhuriyet ve Siyaset. Folkart, s. 294-295.
[8]: Aksakal, H. (2015). Türk Politik Kültüründe Romantizm. İletişim Yayınları, s. 118.
[9]: Meşe, E. (2023). Mukaddesatçı Anti-Kemalizm: İslâmcıların Atatürk ve Cumhuriyet Algılarının Sosyolojisi. İstanbul: İletişim Yayınları. s. 39.
[10]: Cumhuriyet Halk Fırkası programı [1935], s.7-9.
[11]: 1924 Anayasasının 88/1. maddesine göre: "Türk ahalisine din ve ırk farkı olmaksızın vatandaşlık itibariyle (Türk) ıtlak olunur."
[12]: Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde 23 Aralık 1921'de yayımlanan yazısından. (aktaran ve değerlendirmeyi yapan: Topal, N. (2021). Kemalizmin Öncüsü ve Yılmaz Savaşçısı Mahmut Esat Bozkurt. Kuşadası Ticaret Odası, Kültür Yayını. s.130.)
[13]: Toprak, Z. (2023). İzmir: Modern Türkiye Tarihi 4 Cumhuriyet ve Kültür. Folkart, s. 14.
[14]: Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri Cilt 2 (1922-1924). (2024). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Türk İnkilâp Tarih Enstitüsü, s. 180.
[15]: C.H.P. Genel Sekreteri Recep Peker'in Söylevleri, Ulus Matbaası, Ankara 1935, s. 11
[16]: Tuğluoğlu, F. (2005). Türkiye'de Halkçılık İdeolojisi ve Halkevleri, Erdem,15/42,s.101-118
[17]: Altan (Elaziz Halkevi), Halkevleri, Yıl:1 No:2, Turan Matbaası. 22 Mart 1935, s. 1.
[18]: Yardımcı, Hikmet Çağrı. (2022). Cumhuriyet ve Hissiyat: Falih Rıfkı Atay'da Modernlik, Ulus ve Duygular. İstanbul: İletişim Yayınları, s. 197-199.
[19]: Başbuğ, Esra Dicle. (2013). Resmî İdeoloji Sahnede: Kemalist İdeolojinin İnşasında Halkevleri Dönemi Tiyatro Oyunlarının Etkisi. İstanbul: İletişim Yayınları, s. 45-46.
[20]: Başbuğ, Esra Dicle. a.g.e., s. 46-47.
[21]: Başbuğ, Esra Dicle. a.g.e., s. 72-73.
[22]: Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Tarihçilik ve Tarih Yayıncılığı Sempozyumu : bildiriler, Ankara 18-20 Mart 2010 / ed. Mehmet Öz., Ankara : Türk Tarih Kurumu : Hacettepe Üniversitesi, 2011., s. 335
[23]: Cumhuriyet Halk Fırkası programı [1935], s. 41-42
[24]: Landau, Jacob M. Tekinalp: Bir Türk Yurtseveri. (1996). İstanbul: İletişim Yayınları, s. 58.

CUMHURİYET'İN IŞIĞINDA EĞİTİM

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu, yalnızca siyasal bir rejim değişikliği değil; aynı zamanda toplumsal yapının köklü bir biçimde yeniden inşasını hedefleyen bir modernleşme sürecidir. Bu sürecin temelini ise eğitim devrimleri oluşturmuştur. Cumhuriyet cehaletle mücadeleyi, aklın ve bilimin rehberliğinde düşünmeyi, çağdaşlaşmayı, yurttaşlık bilincinin oluşmasını millî ve modern eğitim politikalarında görmüştür. Bu yazıda, Cumhuriyet'in kuruluş felsefesiyle şekillenen eğitim politikalarının tarihsel gelişimini, zihniyetini ve toplumsal etkilerini ele alacağız. Özellikle 1923–1950 döneminde gerçekleştirilen reformlar üzerinden, Cumhuriyet'in eğitim anlayışının nasıl bir dönüşüm yarattığı inceleyeceğiz. Tabii hepsinden önce Osmanlı'daki eğitim anlayışına ve zihniyetine de göz atacağız.

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Eğitim

Osmanlı'da eğitim alanında modernleşme ve batılılaşma düşünceleri 18. yy. başlarında ortaya çıkmaya başlamıştı. Bunun arkasındaki nedenler saymakla bitmez ama başlıcaları medreselerin artık çağın yeniliklerini yakalayamamaları, bunun üstüne kurumların yenileşmelerine de dinsel gerekçeler göstererek karşı çıkmaları, askerî sahada ve eğitimde batılı devletlerin gerisinde kalınması olarak gösterilebilir. Medreseler zamanla yozlaşmış, bilimden kendini soyutlamış, yeri geldiğinde kendi çıkar ve tavizlerini korur olmuştur. Matematik, fennin artık giremediği ve felsefenin çoktandır yer bulamadığı medreseler; toplumun bilim/ilim merkezleri olmaktan uzak, miladını doldurmuş kurumlar olarak tamamen sonlandırılması gerekiyordu. Askerî eğitim veren Enderun ve Babıâlilere bakarsak yine bir yozlaşmanın varlığından söz edebiliriz. İşleyiş bakımından *"devşirme"*ye bağlı bu kurumlar zaten en başından toplumdan kopuk bir izlenim veriyordu. 18. yy.a geldiğimizde tekrar incelersek artık nitelik ve başarının değil kayırılma ve torpilin alıp başını gittiğini görebiliriz.

İlk Batılılaşma Çalışmaları

Art arda alınan yenilgiler, sınırların artık gittikçe daralması artık Osmanlıda *"Avrupa'da olup da bizde eksik olan ne?"* sorusunu ortaya çıkarmıştı. Bu sorunun yaygınlaşması ile yenilik çalışmaları yavaştan başlamıştı. Eğitimin batılılaşması ve modernleşmesi ilk olarak askerî eğitimde kendini göstermiştir. Askerî eğitimde mühendis okulları, tıbbiyeler, harbiyeler; sivil eğitimde rüştiyeeğitimde rüştiyeler açılmıştır. Lale Devri ile kendini gösteren batıya dönüş, II. Mahmud Dönemi ile beraber tam bir modernleşmeye dönüşmüştür. II. Mahmud Döneminde en büyük gelişmelerden biri Tâlimhane'nin açılması olmuştur. Ordunun her bir üyesinin okuyup yazmasına özen gösterilmiştir. Mekteb-i Ulum-ı Harbiye, Tophane Mekteb-i Harbiyesi, Mızıka-i Hümayun Mektebi gibi okullar açılmış, müfredatlarında askerî derslerin yanında matematik, fen, sanat ve sporda yer almıştır. Tanzimat eğitimi "Osmanlılık" ilkesine dayanıyordu. Tanzimat ile beraber açılan yeni okullarda yetişenlere Osmanlılık bilinci aşılanmıştır. Eğitim ileşmüştür. II. Mahmud Döneminde en büyük gelişmelerden biri Tâlimhane'nin açılması olmuştur. Ordunun her bir üyesinin okuyup yazmasına özen gösterilmiştir. Mekteb-i Ulum-ı Harbiye, Tophane Mekteb-i Harbiyesi, Mızıka-i Hümayun Mektebi gibi okullar açılmış, müfredatlarında askerî derslerin yanında matematik, fen, sanat ve sporda yer almıştır. Tanzimat eğitimi "*Osmanlılık"* ilkesine dayanıyordu. Tanzimat ile beraber açılan yeni okullarda yetişenlere Osmanlılık bilinci aşılanmıştır. Eğitim ile Osmanlının farklı milletlerini kaynaştırma ve Batıdan feyz alınan yöntemler ile alanında uzmanlar yetiştirilmesi hedeflenmiştir (Sakaoğlu, 2003, s.74).

II. Meşrutiyette Eğitim: Millî Eğitimin Uyanışı

II. Meşrutiyet ile beraber devletin geleceği için eğitim bir çıkış yolu olarak görülmüştür. Bununla beraber "*ulusal eğitim"* ana hedef hâline gelmiştir. İlk başlarda uygulanmaya çalışılan *"Osmanlılık"* eğitimi yerini *"Türkçü"* eğitime bırakmıştır. Ziya Gökalp, Hamdullah Suphi, Ethem Nejat gibi isimlerin yazıları ile *"millî terbiye"* yolları aranmıştır. Jöntürkler kendilerini eğitici konumuna koymuş ve halka yönelmişlerdir. Yalnız, halktan istedikleri gelişimi göremedikleri vakit halktan umudu kesmiş ve uzaklaşmışlardır. Bundan dolayı yapılan yenilikler halk tabanında yeterince tutulmamıştır (Uyanık,2009, s.70).

Cumhuriyetin Eğitim İlkeleri ve Zihniyeti

Cumhuriyetin ilanından sonra ele aldığı eğitim içler acısı hâldeydi. Karşı karşıya olunan manzara şu şekildeydi: eskimiş ve geçerliliği kalmamış yöntemler ile eğitim

veren kurumlar, birbirinden bağımsız sistemsiz eğitimler, yabancı ve azınlık okullarının kendi ideolojilerine bağlı eğitim ve propagandaları, okuryazar nüfusun azlığı... Cumhuriyet için eğitim sosyal, kültürel, bilişsel kalkınmanın anahtarı ve ana unsuruydu.
Tabii, kalkınma hâlihazırda bulunan dönemi yakalayamayan sistem ile olacak değildi. Bundan dolayı her şeyden önce yeni eğitim modeli oluşturulmalıydı. Yeni eğitimin dayandığı temel ilkeler birlik, laiklik, millîlik, ilmîlik/bilimsellik, cehaletle savaş, disiplin, eşitlik, işe dayalı ve karma eğitim idi.

1. Birlik İlkesi

Birlik ilkesi ile eğitimde zümre ve kültür farklılıklarının yarattığı ayrılık ve düzensizlik ortadan kaldırılarak her yurttaşın aynı fırsat ve eşitliklerden faydalanması hedeflenmiştir.

2. Laiklik İlkesi

Laiklik ilkesi ile eğitimin evrenselliğe açılması ve dinin etkisinden kurtarılarak devlet kontrolüne geçirilmesi hedeflenmiştir.

3. Millîlik İlkesi

Yeni eğitimi alacak olan Türk milletinin; varlığının ve birliğinin farkında olması, millî gayeye sahip olması için Türk milletine uygun eğitimin verilmesi gerektiğinden eğitimde millîlik ilkesi güdülmüştür.

4. İlmîlik/Bilimsellik İlkesi

Eğitimde uygulanan yol ve yöntemlerin temeline ilim/bilim oturtulmuş, düzenlemeler dönemin bilimsel çalışmalarını takip edecek şekilde yapılmıştır. Eğitimde kullanılan araçların ve ögelerin güncel ve döneminin en üst seviyesinde olması sağlanmıştır.,

5. Cehaletle Savaş

Cehalet, çağdaşlaşmanın önünde büyük bir engel olarak cumhuriyetin düşmanıdır. Cumhuriyetin ilk yıllarında halkın büyük bir kesimi bilgiden yoksundu. Hurafeler ve batıllar, bilimden ve hayattan önde geliyordu.Cumhuriyet bunları kırmak için halkı aydınlatma yoluna gitmiştir. Devrimler oluruna bırakılmamış bizzat halka aktarılması için çalışmalar yapılmıştır.

6. Eşitlik İlkesi ve Karma Eğitim

Toplumun ilerlemesi için her bir yurttaşın aynı eğitim olanaklarına ulaşması hak olarak tanınmıştır. Toplumun ilerlemesi sadece bir kesiminin ilerlemesine bağlı değildir, toplumun ilerlemesi topyekûn erkeği ve kadını ile beraber mümkündür. Bundan dolayı cinsiyetlerin eğitimde de aynı haklar, şartlar ve imkânlardan faydalanması sağlanmıştır.

7. Disiplin İlkesi

Yeni eğitimde başarının esası disiplin olarak ele alınmıştır. Hayatlarının her alanında da disiplini uygulayabilmeleri için eğitimin disiplin çerçevesinde olması gerekiyordu. Nafi Atuf Kansu'nun disiplin ile ilgili görüşü ilkeye açıklık getiriyor:

"Bir sosyal bünyeyi 'geri, fena, eski haksız ve zararlı ne varsa bunlardan kurtarıp yerine iyiyi, doğruyu, faydalıyı koymak' ve bunun için de zaman unsurunu en kısa haddine indirmek ancak disipline dayanan bir metodla mümkündür." (Kansu, I., & Kansu, M. A. (Eds.), 2011, s.263).

Maarif Kongresi ve Heyet-i İlmiyeler

Cumhuriyetin eğitimi daha ilanından önce şekillenmeye başlamıştı. Yeni millî eğitimin yol, yöntem ve amacının belirlenmesi için 16 Temmuz 1921'de Mustafa Kemal Atatürk'ün başkanlığında Ankara'da "Maarif Kongresi" düzenlendi. Bir yandan Kurtuluş Savaşımız sürerken, bir yandan da yeni bir savaşa hazırlanılıyordu. Cehalete ve karanlığa karşı verilecek savaşın planları Maarif Kongresi ile şekilleniyordu. Atatürk, yeni eğitim meselesine kongrenin açılış konuşmasında şu sözlerle yer veriyordu:

"Bugün Ankara Millî Türkiye'nin 'Millî Maarifini' kuracak olan Türkiye Muallime ve Muallimler Kongresi'nin inikadına sahne olmak mazhariyetiyle de müftehirdir. Asırların mahmul olduğu derin bir ihmal-i idarinin bünye-i devlette vücuda getirdiği yaraları tedaviye masruf olacak himmetlerin en büyüğünü hiç şüphesiz irfan yolunda ibzal etmemiz lazımdır. Gerçi bugün maddi, manevi, menabi kuvvamızı, hududu milliyemiz dâhilindeki memleketlerimizde müstevli bulunan düşmanlara karşı istimal etmek mecburiyetindeyiz. İrfan-ı memleket için tahsis edilebilen şey müstakbel maarifimize mâ-bihi'l-istinat olacak bir temel kurmaya kâfi değildir. Ancak vâsi ve kâfi şerait ve vesaite malik oluncaya kadar geçecek eyyam-ı cidalde dahi kemal-i dikkat ve itina ile işlenip çizilmiş bir millî terbiye programı vücuda getirmeye ve mevcut maarif teşkilatımızı bugünden müsmir bir faaliyetle çalıştıracak esasları ihzar etmeğe hasr-ı mesai eylemeliyiz." (Aytaç, 1984, s.23).

Kongrede şu konular görüşülmüştür: okul ve öğrencilerle ilgili sayısal veriler, öğretim programları, eğitim sisteminin ihtiyaçları, üretimin artırılmasında eğitimin rolü gibi konular üzerinde durulmuştur. Ayrıca dört yıl olan ilkokulların öğretim sürelerinin beş yıla çıkarılması, köylü ile şehirlilerin ihtiyaç farklılıklarından dolayı ilkokul programlarının da buna göre farklılıklar içermesi ortaya konmuştur. (Deniz, 2001, s.11).

Maarif Kongresi'nin devamı niteliğinde olan ve tamamen eğitimcilerden oluşan Heyet-i İlmiyeler; cumhuriyetin eğitim politikalarını, yeni programları belirlemek üzere üç kere (1923, 1924, 1925) toplanmıştır. Ziya Gökalp, Fuad Köprülü, Ahmet Ağaoğlu, Yakup Kadri,
Reşat Nuri gibi isimler Heyet-i İlmiye çalışmalarında yer almıştır.

Tevhid-i Tedrisat: Eğitimde Birlik ve Eşitlik

Medreseler, tekkeler, zaviyeler, azınlık
okulları millî gayeden uzak, birbirinden taban tabana zıt yurttaşlar yetiştiriyordu. Bu kurumlardan yetişenler sanki aynı toplumun bir parçası gibi değil de ayrı gayrı yaşayan birbirinden farklı toplumlardı (Akyüz, 1982, s.81). 3 Mart 1924'da yayınlanan Tevhidi-i Tedrisat Kanunu'nun amacı eğitimde birliği ve eşit şartları sağlamak olmuştur. Ahmet Kuşci, bununla beraber amacın yükseköğretim kurumları dışındaki okullarda öğrenim gören çocuklara millî kültür vermek ve ideolojik ve dinî yönlendirmelerden uzak tutmak olduğunu aktarmıştır (Kuşci, 2021, s.74). Bunun sağlanması için okullar Millî Eğitim Bakanlığına bağlanmıştır. Din eğitimi de bakanlığın denetimine alınmış, bakanlığın kontrolü dışında din eğitimi veren kurumlar kapatılmıştır. Azınlık ve yabancı okullarda millî gayeye zarar verecek ideolojik ve dini eğitim okullarda yasaklanmıştır. Tevhid-i Tedrisat, birlik ve eşitliği sağlamasının yanında laikliğin ve laik eğitimin ilk adımı olmuştur.

Eğitimde Yurttaş Bilinci ve Ulus-Devlet İnşası

Yurttaşlık bilinci, bireyin içinde yaşadığı siyasal topluma karşı sorumluluklarını, haklarını ve aidiyetini kavramasıyla şekillenen bir farkındalıktır. Sadece kendi hak ve sorumlulukları üzerine değil, yurttaşların birbirine bağlı olan yükümlülüklerini de kapsamaktadır. Buna göre her bir yurttaşın topluma karşı sorumlulukları vardır. Yurttaşlık bilinci, bireyin kendisini yalnızca bir vatandaş olarak değil, aynı zamanda bir katılımcı olarak görmesini sağlar. Cumhuriyet, halkın kendi içindeki bağların güçlendirilmesi ve topluma aktif katılım sağlayacak bireylerin yetiştirilmesi için yurttaşlık bilincinin canlanmasını öncelemiştir. Özellikle örgün eğitim kurumlarında yurttaşlara toplumsal sorumluluk duygusunu da kazandırılmıştır. Ders kitaplarında yer alan tarihsel anlatılar, milli semboller, yurttaşlık bilgisi dersleri ve okul törenleri bireyin ulusal kimlik ile özdeşleşmesini sağlar. Bu süreç yalnız yurttaşlık bilincinin canlandırılma çalışması değil, ulus-devlet inşasının eğitime yansımasıdır.

Öğretmenlerin Eğitimi

Okullarda öğrenciler yeni eğitimi alacak almasına ama yeni eğitimi aktaracak ve eğitim-öğretimi sağlayacak öğretmenler de yetiştirilmeliydi. Öğretmenler geleceğin mimarları olarak cumhuriyette çok önemli bir mevki edinmişler, el üstünde tutulur olmuşlardır.

"Millî Mücadele bitip Cumhuriyet ilan edildikten sonra, ordu kışlasına çekilirken, cehaletle savaş için muallimler ön safa geçmek durumundaydı." (Sakaoğlu, 2005, s.265).

Öğretmen okulları yeni eğitime uygun şekilde yeniden düzenlenmiştir. İlköğretime öğretmen yetiştirmek üzere ilk muallim mektepleri, ortaöğretime öğretmen yetiştirmek üzere orta muallim mektepleri tertip edilmiştir.

"Orta Tedrisat Muallimleri (13 Mart 1924)" ve *"İlkmektep Muallim ve Muavinleri (2 Haziran 1926)"* hakkında kanunlar öğretmen olmak için gereken öğrenim koşulları belirlenmiş, ilkokul öğretmeni olmak için beş yıl idadi veya ona denk ya da yüksek eğitim koşulu getirilmiştir. 22 Mart 1926 Maarif Teşkilâtına Dair Kanun ile öğretmenlerin yetiştirilmesi yeni esaslara bağlanmıştır. Bu yasa kapsamında, lise muallimlerinin yetişeceği yüksek muallim mekteplerinin; orta mektep ve muallim mektebi muallimlerinin, ilk tedrisat müfettişleriyle tatbikat müdürlerinin yetişeceği orta muallim mekteplerinin açılması öngörülmüştür. Cumhuriyetin erken dönemlerinde öğretmen yetiştiren Gazi Orta Muallim Mektebi ve Eğitim Enstitüsü ile İstanbul ve Balıkesir Eğitim Enstitüleri, İstanbul ve Ankara Yüksek Muallim Mektepleri, bu yasa doğrultusunda açılmıştır (Sakaoğlu, 2005, s.267-269).

Eğitim Kurumlarında Gelişmeler

1. İlköğretim

Halkın okuryazarlığının arttırılması ve bilgi ile tanışması, aynı zamanda bu istenilenlerin en kısa zamanda gerçekleştirilmesi için en önemli basamak olarak görülen ilköğretime ağırlık verilmiştir. 1924 Anayasasında ilköğretim zorunluluğu ve devlet okullarının parasız oluşu yer almıştır. Ekonomik güçlükler nedeniyle, köylere ilkokul yapmada ve öğretmen sağlamada zorluklar yaşanmış, 40 bin köyün 35 bini okulsuz kalmıştır (Akyüz, 1982, s.85).

1923-1924 eğitim-öğretim yılında 4.894 ilkokul, 10.238 öğretmen ve 341.941 öğrenci varken bu sayılar 1937-1938 eğitim-öğretim yılında 5.700 ilkokul, 15.775 öğretmen ve 764.691 öğrenciye ulaşmıştır. (Bozdemir, 2009, S.14)

2. Ortaöğretim

Birinci Heyet-i İlmiye toplantısında Tanzimat'tan kalan ortaöğretim kurumlarının adlarında değişikliğe gidilerek *"idadi"* yerine *"ortaokul"* ve *"sultani"* yerine *"lise"* adlarının kullanılması kararlaştırılmıştır. 1924'te gerçekleştirilen İkinci Heyeti İlmiye toplantısında ise ortaöğretimin, yedi yıldan ortaokul-lise üçer yıl olacak şekilde altı yıla indirilmiştir. Ortaöğretim kurumlarının amacı, memleket için elinden çeşitli hizmet ve sanat işleri gelecek bireyler yetiştirmek ve yükseköğretime öğrenci hazırlamak olmuştur. Ortaöğretim kurumları ortaokullar, liseler, ilk öğretmen okulları ve köy öğretmen okulları olmuştur. İlköğretim gibi ortaöğretimin de yaygınlaşmasına önem verilmiştir. 72 ortaokul ve 23 lise, toplam 7.146 öğrenci ve 1309 öğretmen bulunan 1923-1924 eğitim-öğretim yılından 1937-1938'e gelindiğinde 140 ortaokul ve 68 lise, 74.107 öğrenci ve 4004 öğretmen olmuştur (Bozdemir, 2009, s.15).

3. Mesleki ve Teknik Okullar

Cumhuriyetin ilanında sonra mesleki bilgi ve becerilere sahip insanlara ihtiyaç vardı. Maarif Vekaletinin mesleki ve teknik eğitime ilgisi, uzmanlıklarından faydalanmak için Türkiye'ye davet edilen yabancı uzmanların verdiği raporlar doğrultusunda artmıştır. Erkek Sanat Okulları, Kız Sanat Okulları , Ticaret Okulları yanında yüksek dereceli mesleki ve teknik okullardan Yüksek Ticaret Okulları, İstanbul Yüksek Mühendis Okulu, İstanbul Yıldız Teknik Okulu kurulan mesleki ve teknik okullardan bazılarıdır.

4. Yükseköğretim

Cumhuriyetin ilanından sonra 1923'te Harp Okulu, 1925'te Ankara Hukuk Fakültesi 1927'de Gazi Orta Öğretmen Okulu ve Eğitim Enstitüsü kurulmuştur. Yetersiz görülen İstanbul Darülfünununda ise köklü reformlara gidilme kararı alınmıştır. Cenevre Üniversitesinden Albert Malche incelemelerde bulunması için davet edilmiş, hazırladığı raporu 1936 Haziran'ında sunmuştur (Turan, 2006, s.11). Darülfünunun yerini İstanbul Üniversitesi almıştır. İstanbul Üniversitesi 18 Kasım 1933 tarihinde resmi bir törenle açılmıştır. Merasimde konuşma yapan Maarif Vekili Esat Bey yurdun en büyük bilgi evinin açıldığını, hükûmetin hiçbir fedakârlıktan çekinmeyerek en iyi bilim insanlarını ve

imkânları sağladığını duyurmuştur (Vakit, 19 Kasım 1933). Üniversitelerde uluslararası akademik unvanların kullanılması için *"profesör", "doçent, "ordinarius"* unvanları hocaların akademik derecelerine göre belirlenmiştir (Cumhuriyet, 13 Kasım 1933). Yükseköğretim reformlarının zeminini hazırlayan bir diğer etken Reşit Galip'in çalışmaları olmuştur. Yükseköğretim kurumlarının reformu ve disiplini üzerine direten Reşit Galip zaten bu göreve uygun görüldüğü için getirilmiştir. Reşit Galip, Darülfununu şu şekilde eleştiriyordu:

*"Memlekette büyük politik ve sosyal inkılaplar yapılmıştır. Darülfünun bu büyük değişikliklere seyirci kalmıştır... Darülfünun'da bu harekete karşı bir ilgi uyandırmak için üç yıl çalışılıp beklendi. İstanbul Darülfünun'nu sesini bile çıkarmadı..." (*Turan, 2006, s.11).

Nazi iktidarındaki Almanya'dan Türkiye'ye sığınan farklı alanlardan bilim insanları üniversitelerde görevlendirilmiş, İstanbul ve Ankara'da üniversitelerin bilim üretmesine katkı sunmuşlar ve birçok değerli bilim insanımızı yetiştirmişlerdir. 22 Haziran 1935'de kurulan Ankara Dil, Tarih, Coğrafya Fakültesinin 9 Ocak 1936'da açılışı gerçekleşmiş ve dersler başlamıştır. 1933 yılındaki üniversite reformundan sonra yükseköğretim kurumlarının sayısında bir artış olmuştur. Atatürk dönemi yükseköğretim kurumlarının sayısında % 89, Yükseköğretim kurumlarında akademisyen sayısında % 172, yükseköğretim öğrencilerin sayısında ise % 228 oranlarında artışlar olmuştur (Bozdemir, 2009, s.18).

Harf Devrimi ve Halk Eğitimi

Yeni harflerin kabulü yıllardır tartışılagelen ve Atatürk'ün de aklında olan bir meseleydi. Öyle ki Mazhar Müfit Bey'e gelecekte yapılacakların listesini tuttururken beşinci maddeye *"Latin hurufu kabul edilecek."* diye yazdırır. Atatürk, 9 Ağustos 1928 günü halka hitaben şunları söylüyordu:

"Çok işler yapılmıştır, ama bugün yapmaya mecbur olduğumuz son değil, lâkin çok lüzumlu bir iş daha vardır. Yeni Türk harfleri çabuk öğrenilmelidir, her vatandaşa, kadına, erkeğe, hammala, sandalcıya öğretiniz. Bir milletin, sosyal bir toplumun yüzde onu, yirmisi okuma yazma bilir, yüzde sekseni, doksanı bilmezse, bu ayıptır, bundan insan olanların utanması gerekir. Bu millet utanmak için yaratılmamıştır, övünmek için yaratılmış, tarihini övünmekle doldurmuş bir millettir. Fakat milletin yüzde sekseni okuma yazma bilmiyorsa bu hata bizde değildir, Türkün karakterini anlamayarak kafasını birtakım zincirlerle saranlarındır. Artık geçmişin hatalarını kökünden temizlemek zamanındayız, hataları düzelteceğiz, bu hataların düzeltilmesinde bütün vatandaşların çalışmalarını isterim. En nihayet bir yıl, iki yıl içinde bütün Türk toplumu yeni harfleri öğrenecektir. Milletimiz yazısı ile kafası ile bütün medeniyet âleminin yanında olduğunu gösterecektir."

Bu konuşmadan sonra yeni Türk harflerinin öğretilmesi için kurslar düzenlenmeye, Türk Maarif Cemiyeti tarafından kurslar açılmaya, milletvekilleri tarafından *"Yeni Türk Harfleri"* ile ilgili teşvikler yapılmaya ve konferanslar verilmeye başlanmıştır (Kuşci, 2021, s.83). Arap harflerinin Türkçeye uygun olmadığı ve okuryazar nüfusun azlığının nedeni olduğu düşünülüyordu. Bu düşünceler de yeni Türk harfleri tartışmalarını gündemde tutuyordu. Türk harflerinin düzenlenmesi için Türk Dil Encümeni (Söz Derleme Heyeti) oluşturulmuştur. Heyetin amacı ise Anadolu lehçelerinden kelimeler toplamak ve toplanan kelimelerle Türk dilini zenginleştirmektir (Kuşci, 2021, s.85). Haziran 1928'de Maarif Vekâletinde toplanan Türk Dil Encümeni biçim ve ses yönünden anlaşılır ve kolay bir dilbilgisi önergesi hazırlamıştır (Sakaoğlu, 1992, s.61).

Bu önerge sonrasında 1 Kasım 1928 tarihinde *"Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında"* Kanunu kabul edilmiştir. Yeni Türk harflerinin kabulünden sonra okullarda eğitim aracı olarak kullanılacak kitapların Türkçe harfler içermesi, yeni basılacak kitapların yeni harfler ile basımının zorunlu kılınması, resmi yazıların ve tutanakların yeni harfler ile yazılması ile ilgili çalışmalar yapılmıştır. Yeni harflerin kabulünden sonra, zor bir süreç olduğunun farkında olarak, halkın tamamının çabucak öğrenemeyeceği çok açıktı ama bu devrim ile beraber okuma-yazma eğitimi kolaylaşmış, kendi dilini daha kolay anlar hâle gelmişti.

Millet Mektepleri

Yeni harflerin kabulü ile toplumun her bir kesimine eğitimin ulaştırılması ve yeni harfleri öğrenmesi amacıyla 1 Ocak 1929 tarihinde Millet Mektepleri açılmıştır. Millet Mekteplerinin açılış günü Maarif Bayramı olarak ilan edilmiştir. 16-45 yaş arası yurttaşların millet mekteplerinde eğitim görmesi zorunlu kılınmış, millet mekteplerinden mezun olmayanlara resmi ve özel kurumlarda iş verilmeyeceği ve bu kişilerin mahalle ve köy ihtiyar heyetlerine giremeyecekleri belirtilmiştir. Millet Mektepleri, ikiside 4 ay eğitim veren A ve B dershaneleri şeklinde eğitim vermiştir. A dershanelerinde Arap harfleriyle okuma- yazma bilenlere veya hiç okuma-yazma bilmeyenlere yeni harflerle okuma-yazma öğretilmiştir. B dershanelerinde ise okuma-yazmayı bilenlere yaşamlarında lazım olan genel bilgiler verilmiştir. (Kuşci, 2021, s.92-94).

Millet Mekteplerinin açılışı 1 Kasım 1929 tarihinde Vakit gazetesine şu şekilde yansımıştır:

"Bugün akşam üstü Türkiye Cümhuriyeti hudutlarının sardığı vatan parçasının bütün şehir, kasaba ve köylerinde umumî okuma faaliyetine başlanacak, Millet mektepleri ismini taşıyan halk dershaneleri büyük merasimle açılacak ve ilk ders verilecektir. Memleketin umumî ve hususî maarif teşkilatı bu kıymetli vatan vazifesinin başarılması için bir aydanberi seferber edilmiş, lâzım gelen bütün tedbirler alınmış, her tarafta dershaneler açılmış, cehalet mücadelesinde muzaffer olmak için bütün hamleler yapılmıştır. Bilhassa Büyük Gazimiz mücadele ordusunun reislik ve baş muallimliğini kabul etmek suretile mücadeleye şerefli bir hüviyet kazandırmışlardır." (Vakit, 1 Kasım 1929).

Sonraki yıllarda bütçe ayrılamaması ve işlevinin azalması ile etkisini yitirmiştir ama o dönem çok kapsamlı olmasa da günümüz halk eğitiminin temellerinin atıldığını söyleyebiliriz.

Halkevleri

Halkevleri; halka devrimlerin benimsetilmesini, millî kültürü geliştirmesi ve yaymasını, kültür etkinlikleri düzenlemesini sağlamak için 1931'de kapatılana kadar bu faaliyetleri yürüten Türk
Ocakları yerine 19 Şubat 1932'de kurulmuştur. Halkevleri ve millet mektepleri arasındaki farkı açıklarsak millet mekteplerinin eğitim, halkevlerinin kültür kurumu olduğunu söyleyebiliriz. Naif Atuf Kansu Halkevlerinin kuruluşunun 14. yılında yaptığı konuşmada şunları söylemiştir:

"Büyük devrimlerden sonra, Türk Milletinin, yeni bir medeni yaşayışa, yeni bir milli hayata erişmesini sağlamak için Büyük Şeflerimiz'in bizlere armağan ettikleri, en

güzel, en faydalı kurumlardan biri de, Halkevleri ve Halkodaları olmuştur. Bunların sosyal yapımıza ne kadar uygun ve manevi kalkınmamız için ne kadar lüzumlu olduklarını, geçen 14 yıl göstermiştir.” (Ülkü Dergisi, Cilt 9, Sayı 107, Mart 1946).

Halkevlerinin amaçları şu şekilde sıralanabilir:

Devrimin ilkelerini benimseyen, milliyetçi, halkçı, inkılâpçı, lâik vatandaşlar yetiştirmek,

Kentten köye bütün vatandaşlara okuma yazma öğretmek,

Yeni nesilleri ahiret-ceza korkusu temelli ahlâk yerine erdem temelli ahlâk ile yetiştirmek,

Türk milletini, muasır medeniyet yolunda ileri taşımak,

Yeni nesilleri Türk olmak haysiyetinin bu gerekliliklerine en kısa zamanda ulaştırmak (Sakaoğlu, 1992, s.71-72).

Millî Eğitim Şûraları (1939-1949)

Maarif şûraları, eğitim ve öğretim faaliyetlerinde izlenecek temel ilkeleri ve yapılacak faaliyetleri belirmek için toplanmıştır. Amaç, eğitim sistemine yön verecek kararları ortak akılla oluşturmak olmuştur.

I. Maarif Şûrası (1939)

Aslında 1937’de toplanması planlanan Birinci Eğitim Şûrası, Millî Eğitim Bakanlığı, şûranın incelemesine sunulacak raporlar henüz bakanlıkça hazırlanmamış olduğundan 1939 yılına ertelenmiştir. Şûra, 17-29 Temmuz 1939 tarihleri arasında önceden kendilerine bildirilmiş olan üyelerin katılımı ile toplanmıştır. Millî eğitimin sadece herhangi bir alanı ele alınmamış, tüm millî eğitim bütünüyle ele alınmıştır. Üç sınıflı köy okullarının beş sınıfa çıkarılması; okul kitaplarının Milli Eğitim Bakanlığınca bastırılması ve ders kitaplarının 'devlet kitabı' olmasının kararlaştırılması; bütün fakülte ve yüksek okulların Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanması; illere göre ihtiyaç planlarının hazırlanması; İstanbul Üniversitesinin ve Ankara Dil, Tarih-Coğrafya Fakültesinin lisans, doktora, sınav, pansiyon yönetmeliklerinin kabul edilmesi; okulların disiplin yönetmeliklerinin kabul edilmesi alınan kararlardan bazılarıdır (Deniz, 2001, s.21).

II. Maarif Şûrası (1943)

İkinci Millî Eğitim Şûrasının toplanma amacı; Türkçe ve Tarih öğretiminin, ayrıca okullarda ahlak eğitiminin geliştirilmesine dair konuları görüşmektir. Birinci Şûra’ya kıyasla çalışma alanı daha dar olan İkinci Şûra, 15-21 Şubat 1943 tarihleri arasında dönemin Millî Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel başkanlığında Ankara’da toplanmıştır. Hasan Âli Yücel’in konuşması şûranın toplanma amacına yer veriyordu:

“Milli Kültürümüz denildiği zaman bunda, her Türkün şahsiyeti ve mânevi varlığı demek olan ahlâkı; Türklüğün en mahrem varlığını teşkil eden ve düşünmek dediğimiz büyük insanlık işlevinin özü olan dili ve bizim dilimiz Türk dilini; milli varlığımızın tarihin en eski kaynaklarından bugüne doğru yürüyüşünde hangi yollardan geçtiğini, hangi kıtalarda medeniyet durakları kurduğunu veinsanlığa neler getirip nasıl hizmet ettiğini gösteren Türk tarihini, üç esaslı unsur olarak görüyoruz. İkinci Maarif Şurasını bu üç ilkenin üstünde düşünmeye, bu konuda fikir birliği yapmaya daveti lüzumlu ve faydalı bulduk.” (MEB, İkinci Maarif Şûrası, s.5).

İlköğretim ve ortaöğretim tarih programlarının çocukların seviyelerine uygun olmadığı, anadili öğretiminin istenilen düzeyde gerçekleşmediği ifade edilmiş; kitaplara tarihi okuma parçaları eklenmesi ve tarihe ağırlık verilmesi, ortaokul ve lise tarih öğretmenliklerine yalnız bu alanda öğretmen yetiştiren kurumlardan atama yapılması önerilmiştir. Ayrıca ahlak eğitiminin amacı olarak ideal Türk çocuğu ortaya konmuştur. İdeal Türk çocuğu belirtilmiştir: Türk diline, kültürüne, devrimlerin ilkelerine bağlı; kendine ve insanlara saygılı, onurlu, çalışkan, ödevine bağlı; doğrudan şaşmayan başkalarının da şaşmasına mani olan; yurttaş bilincine sahip, yurttaşlarını seven bir Türk (Deniz, 2001, s.24-25).

III. Maarif Şûrası (1946)

Üçüncü Şûra'da, mesleki ve teknik eğitime dair çalışmalar ağırlıklı olmakla beraber okul-aile birliği de çalışmalar arasında yer almıştır. Ticaret Ortaokulları, liseleri program ve yönetmelikleri, Erkek Sanat Okulları ve Enstitüleri, Kız Enstitüleri, İstanbul Teknik Okulu, Ortadereceli Teknik Öğretim Okulları program, yönetmelik, öğretmen ve öğrenci işleri görüşülmüştür. Okul-aile arasında işbirliği sağlanması yönünde çalışmalar yapılmıştır.

IV. Maarif Şûrası (1949)

Dördüncü Millî Eğitim Şûrası, 22–31 Ağustos 1949 tarihlerinde gerçekleştirilmiş ve eğitim sisteminde köklü değişiklikler hedeflenmiştir. Bu şûrada demokratik eğitim anlayışı ilk kez ele alınmıştır. Küçük bir demokrasi olarak okul toplulukları oluşturulması, öğrencilerin yönetime katılması ve kararların müdür onayıyla uygulanması önerilmiştir. Demokratik eğitimi desteklemek için müdür ve öğretmenlerin bu anlayışla yetiştirilmesi, tek kitap yönteminin terk edilmesi kararlaştırılmıştır. Öğretmen yetiştirme kurumları yeniden düzenlenmiş; Köy Enstitüsü ve Eğitim Enstitüsü mezunlarına geçiş olanakları tanınmıştır. Liselerin öğrenim süresi dört yıla çıkarılmıştır. Köy okulları, sınıf tekrarı, kalabalık sınıflar ve müfredat gibi sorunlara çözümler sunulmuştur (Deniz, 2001, s.29-30).

Köy Enstitüleri: Kırsala Taşınan Eğitim

Köylerin eğitim ve öğretim işlerini görmek, özellikle tarımda köylülere rehberlik etmek üzere köy eğitmenlerini çalıştırmak için 1937’de Köy Eğitmenleri Yasası çıkarılmıştır. Ziraat okulu veya çiftliklerde köy eğitmenleri yetiştirmek için kurslar açılmıştır. Bu yasaya köy enstitülerinin fikirsel olarak ilk uygulaması diyebiliriz. Eğitim gelişiyordu gelişmesine ama şehirden dışarıya çok güç ulaşıyordu. O dönem Türkiye nüfusunun büyük çoğunluğu köylerde yaşamaktaydı. Eğitim kurumları ise o güne dek şehir merkezlerinde yoğunlaşmış, köylüden uzak kalmıştı. Cumhuriyet için nüfusun bu denli büyük çoğunluğunun eğitimden uzak ve mahrum olması kabul edilemezdi. Ayrcıa köylüyü toprağa bağlama ve köyden kente göçü engelleme düşünceleri de gündeme gelmiştir (Bora, 2021, s.311). Köy enstitüleri de tam bu noktada 17 Nisan 1940’ta yürürlüğe konan kanun ile ortaya kurulmuştur. Köy enstitülerinde genel kültürü ve mesleki bilgileri yüksek, donanımlı, tarıma hâkim köy öğretmenleri yetiştirilmiştir. Enstitülerde öğretmenlik mesleğinin yanında kültür dersleri, zirai dersler ve teknik dersler veriliyordu. Türkçe, tarih, coğrafya, yurttaşlık bilgisi, matematik, fizik, kimya, tabiat, sağlık bilgisi, yabancı dil, resim, beden eğitimi, ulusal oyunlar, müzik, askerlik, ev idaresi, çocuk bakımı, kooperatifçilik kültür dersleri; tarla ve bahçe ziraati, hayvancılık, arıcılık, böcekçilik, balıkçılık zirai dersler; demircilik, dülgerlik, yapıcılık, dikiş teknik dersler arasında yer alıyordu (Makal, 1979, s.59).

Köy enstitülerinde verilen eğitim köylerin yapısına uygun ilkelere göre düzenlenmiştir. Bu ilkeler biraz basitleştirirsek şu şekildedir:

Çevreye uygunluk: Öğretmenin yaşadığı yerdeki yaşam koşulları gideceği köydeki koşullara benzemesi ve buna bağlı olarak öğrencilerin her iki çevreyi de tanıması sağlanmıştır.

Doğaya uygunluk: Öğrenciye zor gelecek, onu yıldıracak, iş ve ödev vermekten kaçınılmıştır.

Kendi kendini yönetim**:** Öğrenciler görev ve sorumluluk bilincine sahip bireyler olarak yetiştirilmiştir. Öğrenciler, enstitü yaşamında çeşitli görevlerde dönüşümlü olarak çalıştırılmış; başkan ve nöbetçiler çalışma düzeninden sorumlu tutulmuştur.

İş içinde ve kendi kendine çalışma: Köy Enstitüleri, eğitimde el ve kafa birliğini esas alarak bedensel ve zihinsel güçlerin birlikte gelişmesini hedeflemiştir. İş ve kendi kendine çalışma birbirinden ayrı değil, konunun yapısına göre eş zamanlı ve uygulamalı biçimde yürütülmüştür.

Kentlerin dışında kuruluş: Tarım ve iş alanlarında yetiştirilecek öğrenciler, tarıma elverişli olan uygun alanlarda eğitim görmüşlerdir. Bu yüzden şehir dışındaki uygun alanlar seçilmiştir.

Köye göre yetişme: Öğretmenler görev alacakları köylerin koşullarına göre, toprağı işleme, traktör kullanma, hayvan bakımı yapma gibi işleri yapacak şekilde yetiştirilmiştir.

Köyden alıp köye verme: Köyden alınan kaynaklar yine köyde kullanılmıştır. Öğretmen adayları köylerden seçilmiştir.

Yaparak öğrenme: İş eğitiminin gerekliliği olarak edinilen bilgilerin uygulanması esas alınmıştır.

Demokratik eğitim: Her birinde binin üzerinde öğrenci bulunan enstitülerde, geniş araziler üzerinde temizlikten tarıma, hayvancılıktan yapı işlerine kadar tüm işler topluca alınan kararlarla yürütülmüştür.

İmece: İmece geleneği, Köy Enstitülerinde bir eğitim yöntemi olarak benimsenmiştir. Enstitüler hem köylere okul, çamaşırlık gibi yapılar inşa etmek için ekipler gönderiyor, hem de birbirlerine ekip yollayarak işbirliği yapıyorlardı. Bu karşılıklı ziyaretler sayesinde öğrencilerin farklı bölgeleri tanıması, bilgi edinmesi ve kaynaşması sağlanıyordu (Makal, 1979, s.52-54).

Günümüzde birçok köyde okul dahi yokken o tarihlerde böylesine başarılı bir uygulama, Demokrat Parti iktidarında çözülmüş ve önce bir bir kapatılmış sonrasında ilköğretmen okulları ile birleştirilmesi gerekçelendirilerek kapatılmıştır.

Eğitim Devriminin Mimarlarından Günümüze

Başta eğitim devrimlerinin başöğretmeni Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere eğitim devrimini şekillendiren, ona yön veren ve uygulanmasını sağlayan önemli şahsiyetleri anmadan bitiremeyiz. Lakin her birine tek tek değinirsek bu yazı bitmeyecektir. Halk eğitimi ve okuryazarlık çalışmaları ile Mustafa Necati, üniversite reformunun mimarı Reşit Galip, eğitime başka bir bakış sunan Nafi Atuf Kansu, Köy Enstitülerini kuran İsmail Hakkı Tonguç, Köy Enstitülerini yaygınlaştıran filozof ve fikir adamı Hasan Âli Yücel... Emekleri ve yaptıklarıyla yükselen eğitimimiz yıllar sonra neden düşüşe geçmiştir? Asıl soru bizim eğitimde neyi kaybetmiş olduğumuzdur. Eğitim ile ilgili mevcut problemlerimiz yıllardır çözüm bulmuyor. Eğitim kurumlarımızın içi boşalıyor, yükseköğretimimiz akademik üretkenlikten uzaklaşıyor ve kalitesizleşiyor. Günümüzde en iyi eğitim şartlarını sağlamak için kaynak ve imkânlarımız olması vizyon olmadıkça hiçbir şeyi değiştirmeyecektir. Gelecek politikalar için 100 yıl öncesini kopyalayamayız ama eğitim vizyonumuz için gerekli ilhamı sağlayabiliriz.

Caner Tos

Kaynakça

Cumhuriyet, 13 Kasım 1933.Vakit, 1 Kasım 1929.Vakit, 19 Kasım 1933.
Akyüz, Y. (1982). Türk eğitim tarihi. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi.Aytaç, K. (1984). Gazi Mustafa Kemal Atatürk - Eğitim politikası üzerine konuşmalar. Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara: Ankara Üniversitesi.Bozdemir, S. (2009). Atatürk döneminde eğitimdeki gelişmeler. Çukurova Üniversitesi, Adana.Deniz, M. (2001). Millî Eğitim Şûralarının Tarihçesi ve Eğitim Politikalarına Etkileri (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi,
Isparta.Kansu, I. & Kansu, M. A. (Eds.). (2011). Cumhuriyet eğitim devriminin mülkiyeli mimarı Nafi Atuf Kansu (1890-1949) yaşamı ve yazıları. Mülkiyeliler Birliği Vakfı. Kuşci, A. (2021). Türk eğitim tarihi (1923-1950). İksad Yayınevi,
Ankara.Makal, M. (1979). Köy Enstitüleri ve Ötesi. İstanbul: Çağdaş Yayınları.Sakaoğlu, N. (1992). Cumhuriyet dönemi eğitim tarihi. Cep Üniversitesi. İstanbul: İleti.Sakaoğlu, N. (2003). Osmanlı'dan günümüze eğitim tarihi. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.Sakaoğlu, N. (2005). “Atatürk Döneminde Öğretmen Yetiştirme Politikaları” Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları Sempozyumu, Parlak, M. A. (Haz.), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi.Bora, T. (2021). Hasan Ali Yücel. İletişim Yayınları.Turan, Ş. (2006). Dr. Reşit Galip’in Atatürk’e Yakınmaları. Tarih Araştırmaları Dergisi, 25(39), 1-25. Uyanık, E. (2009). II. Meşrutiyet Dönemi’nde toplumsal mühendislik aracı olarak eğitim: İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin eğitim politikaları (1908-1918). Amme idaresi dergisi, 42(2), 67-88.

CUMHURİYET VE HALKEVLERİ

Cumhuriyet'in ilanından sonra Türkiye'nin öncelikli hedeflerinden biri, çağdaş milli ve laik bir toplum yapısı kurmak olmuştur. Bu hedef doğrultusunda eğitim, kültür ve toplumsal bilinç düzeyini yükseltmeye yönelik çeşitli adımlar atılmıştır. Bu çabanın en dikkat çeken ve yaygınlaşan kurumsal yansımalarından biri ise Halkevleri'dir. 1932 yılında dönemin Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreteri Recep Peker'in önerisiyle kurulan ve Vildan Aşir Savaşir'in "SOKUL" adlı teşkilatın düşünce yapısını sunmasıyla oluşan Halkevleri, Mustafa Kemal Atatürk'ün öncülük ettiği halkçılık ilkesinin pratiğe döküldüğü en önemli kurumlardan biri olmuştur. Vildan Aşir Savaşır, bir konferansını şu sözlerle bitirmiştir:

“.. Bu ev Halkın Evi ve Halk Evi olmalıydı. Halkın Evi bir mektep olmayacaktı. Ama öğretecekti, bilimi, kültürü, sanatı, edebiyatı, müziği, sporu ve halkın olan, halktan olan ve bir milleti uygar millet yapan değerleri. Bağnazlığın hiçbir türünün yeri olmayacaktı Halkınevinde.”

Bu anlamlı konuşmanın hemen ardından Atatürk, Vildan Aşir'i telefonla arayarak tebriklerini iletmiştir. Bir süre sonra ise Dr. Reşit Galip, Vildan Aşir Savaşır'ın bu düşüncelerinden esinlenerek Halkevleri'nin kuruluşu görevini üstlenmiştir.

Halkevleri, yalnızca birer kültürel ve eğitimsel merkez olarak değil, aynı zamanda devletin modernleşme projesinin temel taşıyıcılarından biri olarak tarih sahnesine çıkmıştır. Halkevlerinin kuruluş amacı, halkı aydınlatmak, cehaleti ortadan kaldırmak ve ulusal birlik duygusunu güçlendirmekti. Osmanlı'dan miras kalan toplumsal yapıda derin bir sınıf farkı, eğitim eşitsizliği ve kırsal-şehir ayrımı söz konusuydu. Cumhuriyet rejimi bu yapıyı dönüştürmek adına Halkevlerini bir köprü kurumu olarak konumlandırmıştır. Şehirlerdeki halk kitlelerine ulaşmak, onları ulusal kültürle buluşturmak, okuma yazma öğretmek, sanat ve estetikle tanıştırmak

Halkevlerinin temel işlevleri arasında yer almıştır. Aynı zamanda bu kurumlar, siyasal sistemin halka anlatılmasında ve Cumhuriyet ideolojisinin benimsetilmesinde de araçsallaştırılmıştır.

Halkevleri; dil, edebiyat, tarih, güzel sanatlar, temsil, spor, içtimai yardım, kütüphane ve yayın şubeleriyle çok yönlü bir hizmet anlayışına sahipti. Bu yönüyle, halk için hem bir okul hem de bir sosyalleşme alanı oluşturuyordu.

Kadınların kamusal alana katılımı açısından da Halkevleri önemli roller üstlenmiştir. Özellikle kadınlara yönelik açılan kurslar ve etkinlikler sayesinde, kadınlar uzun yıllar boyunca dışlandıkları sosyal hayatın bir parçası haline gelmişlerdir. Bu durum, Türkiye'nin toplumsal modernleşme süreciyle doğrudan ilişkilidir. Dolayısıyla Halkevleri, sadece eğitimsel değil aynı zamanda sosyokültürel dönüşümün de kurumsal temelidir.

Bu çalışmada Halkevlerinin neden önemli bir inceleme konusu olduğu, tarihsel bağlam içinde ortaya konmaya çalışılacaktır. Bugün bile Türkiye'de halk eğitimi, kültürel kalkınma ve yerel toplumsal katılım konularında Halkevleri'nin işlevi sık sık referans alınmakta; benzeri bir modelin günümüze nasıl uyarlanabileceği tartışılmaktadır.

Halkevleri, yalnızca geçmişin bir kurumu değil; aynı zamanda Türkiye'nin toplumsal belleğinde yer etmiş, eğitim ve kültür politikalarının merkezine oturmuş bir dönüşüm aracıdır. Bu nedenle Halkevlerini anlamak, sadece geçmişi değil, günümüzü ve geleceği de kavramaya yardımcı olacaktır.

Bu bağlamda, çalışmada Halkevlerinin kuruluş amacı, yapısı, işlevleri, faaliyet alanları ve toplumsal etkileri ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır. Ayrıca, Halkevlerinin zaman içinde nasıl bir değişim geçirdiği, hangi dinamiklerle ortadan kaldırıldığı ve geride nasıl bir miras bıraktığı da analiz edilecektir.

Bu inceleme, tarihsel bir bakış açısıyla yapılmakla birlikte aynı zamanda sosyolojik ve siyasal bir çözümleme çabasını da içermektedir. Halkevleri, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarındaki aydınlanma politikalarının, kültürel seferberliğin ve halkçı ideolojinin ete kemiğe bürünmüş hali olarak; araştırılması gereken çok boyutlu bir olgudur.

Halkevleri'nin İdeolojisi ve Kuruluşundaki Tarihsel Bağlam

Cumhuriyet'in ilanı, yalnızca bir rejim değişikliğini değil; aynı zamanda köklü bir toplumsal dönüşümün başlangıcını simgeler. 1923 sonrasında Türkiye, Osmanlı'nın çok uluslu, din merkezli ve geleneksel yapısından uzaklaşıp; laik, ulus-devlet temelli, modern bir toplum inşa etmeyi hedeflemiştir.

Bu amaç doğrultusunda çok sayıda reform gerçekleştirilmiştir:

Harf Devrimi (1928) ile okuma yazma oranını artırmak ve halkı yeni Türk alfabesiyle tanıştırmak hedeflenmiş,
Tevhid-i Tedrisat (Öğretim Birliği) Yasası (1924) ile eğitim laikleştirilmiş, medreseler kapatılmıştır.
Kadınlara seçme ve seçilme hakkı verilmesi (1930–1934) toplumsal eşitlik yolunda önemli bir adımdır.
Kılık kıyafet düzenlemeleri, takvim ve ölçü sistemlerinin değişimi, soyadı kanunu, tekke ve zaviyelerin kapatılması gibi çok sayıda düzenleme ile halkın gündelik yaşamında da modernleşme sağlanmaya çalışılmıştır.

Tüm bu reformlar, bireyin devlet karşısındaki konumunu yeniden tanımlarken, bireyin eğitimli, bilinçli ve ulusal değerlere sahip bir yurttaş olarak yetişmesini öncelikli hale getirmiştir.

Ancak bu dönüşümün başarılı olabilmesi, sadece yasaların çıkarılmasıyla değil, bu yeni değerlerin halk tabanında benimsetilmesiyle mümkündü. İşte tam bu noktada Halkevleri devreye girmiştir.

Halkevleri, gerçekleştirilen devrimlerin halkla buluşturulması, yeni nesillerin Cumhuriyet ilkeleriyle yetiştirilmesi ve ulus inşasının kültürel ayağının desteklenmesi amacıyla kurulmuştur.

Cumhuriyet İlkeleri ve Halkevleri

Cumhuriyet'in ilk yıllarında gerçekleştirilen köklü siyasal ve toplumsal reformlar, yalnızca kurumları dönüştürmekle kalmamış, aynı zamanda yeni bir vatandaşlık anlayışı ve toplum düzeni inşa etmeyi amaçlamıştır. Bu yeni düzenin temel dayanakları, Cumhuriyet Halk Partisi'nin benimsediği altı ilke üzerinden şekillendirilmiştir:
Cumhuriyetçilik
Milliyetçilik
Halkçılık
Devletçilik
Laiklik
İnkılapçılık

Bu ilkeler, sadece anayasal düzlemde değil, eğitimden kültüre, sanattan toplumsal yapıya kadar pek çok alanda yönlendirici olmuş; Halkevleri de bu ilkelerin halkla buluşturulmasında anahtar bir rol üstlenmiştir.

Milliyetçilik İlkesi

Halkevleri, öncelikle milliyetçilik ilkesinin bir uzantısı olarak düşünülmüştür. Cumhuriyet dönemi milliyetçiliği, etnik temelli bir ayrımcılıktan ziyade, ortak dil, tarih ve kültür temelinde şekillenen bir ulus bilinci yaratma amacı taşımıştır. Halkevleri bünyesinde düzenlenen tarih, dil ve folklor çalışmaları bu doğrultuda tasarlanmıştır. Türk Dil Kurumu ve Türk Tarih Kurumu ile eşgüdüm halinde yürütülen bu faaliyetler, halkı ortak bir geçmiş ve kültürel bilinç

25 Haziran 1932 tarihli ve 176 sayılı tefsir kararı ile Halkevlerinin faaliyet yürüttüğü binalar, bina vergisinden muaf tutulmuştur. Kararda bu binaların, 1837 sayılı Bina Vergisi Kanunu'nun 3. maddesinin beşinci fıkrasında belirtilen "umumi maarife ve kamu yararına hizmet eden derneklere ait binalar" kapsamında değerlendirildiği açıkça ifade edilmiştir. Bu muafiyet, Halkevlerinin devlet eliyle desteklenen ve kamu yararı taşıyan kurumlar arasında sayıldığını göstermektedir.

Yerel Yönetimlerin Desteği

Bununla birlikte, Halkevlerinin finansmanı yalnızca merkezi bütçeye bağlı kalmamıştır. Kurumların açılması ve giderlerinin karşılanması için yerel yönetimlerin de devreye girdiği görülmektedir.

Bazı belediyeler, Halkevlerinin masraflarına katkı sağlamak amacıyla kendi bütçeleri içinde özel kalemler oluşturmuş veya yardım kampanyaları düzenlemiştir. Bu uygulamanın ilk örneklerine 1934 yılında Seyhan ve Giresun gibi şehirlerde rastlanmaktadır. Yerel halkın katılımı ve belediyelerin desteğiyle Halkevlerinin toplumsal tabanı daha da güçlenmiş, sadece ideolojik değil, maddi açıdan da sürdürülebilir bir yapı kazanması sağlanmıştır.

Halkevlerinin Yaygınlaşması

Halkevleri'nin kuruluş sürecinde dikkat çeken bir diğer önemli nokta ise, Türkiye'nin farklı coğrafyalarında hızla yayılmasıdır. 1932 yılı sonuna kadar 20'den fazla ilde Halkevleri açılmıştır. İzmir, İstanbul, Bursa, Sivas, Erzurum gibi şehirler ilk açılanlar arasındadır.

Ayrıca kırsal alanlarda Halk Odaları kurularak şehir-köy arasındaki kültürel farkların azaltılması hedeflendi. Halkevleri'nin yaygınlaşması, Cumhuriyet'in reformlarının daha geniş kitlelere ulaşmasını sağladı. Halkevleri'nin kuruluşu, Türkiye Cumhuriyeti'nin kültürel ve sosyal dönüşüm vizyonunun somut bir örneğidir. Bu kurumlar, Cumhuriyet'in temel değerlerini halkla bütünleştirmeyi, eğitim yoluyla toplumsal gelişimi desteklemeyi ve milli bilinç oluşturmayı amaçlamıştır. Türk Ocakları'nın kapatılması sonrası gelen bu yeni yapı, modern Türkiye'nin inşasında çok önemli bir yere sahip olmuştur.

HALKODALARI: HALKEVLERİNİN KIRSAL UZANTISI

Cumhuriyet döneminde halkın eğitim ve kültür seviyesini yükseltmek amacıyla kurulan Halkevleri, her ne kadar ülke çapında yaygınlaştırılmak istenmişse de, dönemin kısıtlı kaynakları, malzeme yetersizliği ve yetişmiş insan gücündeki eksiklikler nedeniyle bu hedefin tüm köy ve kasabalarda hayata geçirilmesi mümkün olamamıştır.

Halkevi açılabilmesi için temel şartlardan biri olan en az üç şubenin oluşturulması zorunluluğu, küçük yerleşim yerlerinde uygulanabilir olmaktan uzaktı. Bu nedenle, devlet daha esnek ve yerel koşullara uygun bir çözüm geliştirerek, Halkevlerinin daha küçük ölçekli bir uzantısı niteliğindeki Halkodalarını hayata geçirmiştir.

Halkodalarının Kuruluşu

1940 yılı itibarıyla ilk etapta 141 Halkodası kurulmuş ve böylece kültürel hizmetlerin coğrafi kapsamı genişletilmeye başlanmıştır. Halkodaları da tıpkı Halkevleri gibi Atatürk ilke ve inkılaplarını topluma aktarmayı hedefleyen kurumlar olarak faaliyet göstermiştir.

Organizasyon Yapısı

Ancak organizasyon yapıları daha sade ve esnek biçimde oluşturulmuştur. Halkevlerinin aksine, şube esasına dayalı bir yapı benimsemeyen Halkodaları, mevcut yerel imkanlara göre şekillenen faaliyet planları ile hizmet üretmiştir. Halkevlerinde uygulanan temel eğitim ve kültür etkinlikleri, bu kurumlarda da aynı doğrultuda sürdürülmüş; sadece organizasyonel ölçek farklılık göstermiştir.

Finansman ve Yönetim

Halkodalarının kurulması ve yürütülmesiyle ilgili mali yük ise büyük ölçüde yerel Cumhuriyet Halk Partisi teşkilatlarının desteğiyle karşılanmıştır. Bu bağlamda, her bir Halkodası, merkezden gönderilen standart planlara ve yönergelere bağlı kalarak faaliyetlerini sürdürmüş; ancak uygulamalar yerel dinamiklere göre esnek bir biçimde uyarlanmıştır.

Her Halkodası'nda, bölgenin imkanları dahilinde yapılabilir görülen projeler ve kurslar çalışma programına alınmış, bu görevler eğitim düzeyi ve yetkinliğine göre belirlenen üyeler tarafından yürütülmüştür. İdari yapıda yer alan kişiler, faaliyetlerin planlanması ve uygulanmasında aktif rol üstlenmiştir.

Sayısal Büyüme

1940'ta 141 olan Halkodası sayısı, ilerleyen yıllarda büyük bir artış göstererek, 1951 yılında Halkevlerinin tamamen kapatıldığı dönemde 4322'ye ulaşmıştır. Bu büyüme, Halkodalarının yerel düzeyde halkın kültürel, eğitsel ve sosyal ihtiyaçlarına önemli ölçüde karşılık verdiğini ve
geniş bir etki alanı oluşturduğunu göstermektedir.

Halkodaları, Halkevlerinin ulaşamadığı noktalarda halkla buluşarak Cumhuriyet'in temel değerlerini yaymaya devam etmiş, aynı zamanda dayanışma ve yardımlaşma faaliyetleriyle toplumun farklı kesimlerini bir araya getirmiştir. Böylece, hemeğitici hem de sosyal bir rol üstlenerek Türk kültürünün korunması ve geliştirilmesinde önemli bir misyon üstlenmişlerdir.

HALKEVLERİ ŞUBELERİNİN FAALİYETLERİ

Halkevleri en başta belirttiğimiz gibi 9 şubeden oluşmuş olup her biri özel bir misyon üstlenmiştir:

Temsil (Tiyatro) Şubesi

Temsil şubesinde özellikle verilecek mesajlar özenle seçilmişti. Günümüze kadar gelen çok bilinen değerli temsiller gerçekleştirilmiş olup bazı temsiller de verdiği mesajlar yüzünden yasaklandığı
olmuştur.

Dil, Tarih, Edebiyat Şubeleri

Dil, Tarih, Edebiyat şubelerinde Türk dilini ve tarihini yüceltmek, yaşatmak ve korumak, köklerine inmek konusunda bir çok çalışma yapılmıştır.

İçtimai Yardım, Halk Dershaneleri ve Kütüphaneler

İçtimai yardım şubesi, halk dershaneleri ve kütüphanelerinde halk bütünleşmiş üst düzey sosyo-kültürel bir ortam sunulmuştur.

Köycülük Şubesi

Köycülük şubesi ile de şehirli ve köylü arasındaki kültürel ve eğitimsel fark kapatılmak istenmiştir.

Okuryazarlık Oranlarında Artış
Bu çabaların bir sonucu olarak, 1927'de %11 olan okuryazarlık oranı:
1935'te %20.4'e
1940'ta %24.6'ya
1950'de %33.6'ya yükselmiştir.
Bu artış, Halkevlerinin eğitim politikalarının ve uygulamalarının etkinliğini göstermektedir.

1940 YILI FAALİYET İSTATİSTİKLERİ

1940 yılı itibarıyla ülke genelinde faal olan 378 Halkevi, her altı ayda bir merkeze sundukları faaliyet raporlarıyla yürüttükleri çalışmaların istatistiksel değerlendirmesini yapmıştır. Bu veriler, Halkevlerinin yalnızca teorik bir eğitim kurumu değil, aynı zamanda oldukça aktif ve yaygın bir kültürel hareketin temsilcisi olduğunu göstermektedir.

Konferans ve Eğitim Faaliyetleri

Bu yıla kadar Halkevlerinde:

2835 konferans düzenlenmiş ve bu etkinlikler 917.724 kişi tarafından dinlenmiştir
158 dönemlik Türkçe kursu açılmış ve bu kurslardan 11.430 kişi faydalanmıştır
39 dönem yabancı dil kursu düzenlenmiş, bu kurslara 2674 kişi katılım göstermiştir
Öğreniminde geri kalan öğrenciler için organize edilen 24 dönem yetiştirme kursundan ise 1323 öğrenci yararlanmıştır.

Kütüphane Hizmetleri

Halkevlerinin bünyesinde bulunan kütüphanelerdeki kitap sayısı 349.093'e ulaşmış, bu kaynaklardan 2.030.761 kişi yararlanmıştır. Bu verilere göre, her bir Halkevine ortalama 1133 kitap düşmektedir.

Tiyatro Faaliyetleri

Kültürel faaliyetlerin bir diğer önemli boyutu olan tiyatro çalışmaları kapsamında:

2921 temsil sahnelenmiş
918.104 izleyiciye ulaşılmıştır
Ortalama olarak bir Halkevine 9 tiyatro
temsili denk gelmektedir
Teknik Donanım
Halkevlerinin teknik donanımı da o döneme göre dikkate değerdir. 1940 itibarıyla kurumların elinde:
208 radyo
13 amplifikatör
76 hoparlör
101 bando takımı bulunduğu tespit edilmiştir.

Köy Gezileri ve Katılım

Ayrıca, halkla doğrudan temas kurmak ve kırsal alana ulaşmak amacıyla 1492 köy gezisi gerçekleştirilmiştir. Bu yıl içerisinde çeşitli etkinlikler, kurslar ve organizasyonlar vesilesiyle Halkevlerine gelen kişi sayısı 8.133.829 olarak kayda geçmiştir. Bu sayı, Halkevlerinin ne denli geniş bir kitleye ulaştığını ve sosyal yaşam üzerindeki etkisini açıkça ortaya koymaktadır.

İkinci Dünya Savaşı'nın Etkisi

Ancak, bu canlı faaliyet döneminden sonra, İkinci Dünya Savaşı'nın yarattığı ekonomik ve sosyal darboğazlar, Halkevlerinin faaliyet yoğunluğunu olumsuz yönde etkilemiştir. Savaş yıllarında malzeme sıkıntısı, ulaşım zorlukları ve bütçe kısıtlamaları nedeniyle etkinlik sayısında bir azalma yaşanmıştır.

HALKEVLERİNİN KÜLTÜREL YAYIN POLİTİKASI

Cumhuriyet'in kültürel aydınlanma projesin olarak kurulan Halkevleri, sadece kurslar, etkinlikler ve eğitim faaliyetleriyle değil, aynı zamanda yayın organları aracılığıyla da halkla doğrudan iletişim kurmuştur. Bu yayınlar, Halkevlerinin düşünsel boyutunu ve ideolojik misyonunu geniş kitlelere ulaştırmak açısından son derece önemli araçlar olmuştur.

Ülkü Dergisi

Halkevlerinin en bilinen ve en etkili yayın organlarından biri *“Ülkü Dergisi”*dir. İlk kez 1933 yılında Ankara'da yayımlanmaya başlayan bu dergi, Halkevlerinin resmi yayın organı olarak kabul edilmiştir.

İçerik ve Misyon

Dergi, Türk dili, tarihi, edebiyatı, güzel sanatlar, sosyoloji, folklor ve halkbilim gibi çok çeşitli konuları kapsayan makalelerle halkı hem bilgilendirmeyi hem de milli bilinç kazandırmayı amaçlamıştır.

Dönemin önde gelen aydın, akademisyen ve yazarlarının katkı sunduğu Ülkü Dergisi, aynı zamanda Cumhuriyet kültür politikasının düşünsel zeminini oluşturma görevini de üstlenmiştir. Atatürk ilkelerine sadık bir çizgide ilerleyen dergi, Halkevleri yoluyla ulaşılması hedeflenen çağdaş toplum modelinin entelektüel altyapısını da şekillendirmiştir.

Yerel Yayınlar

Ülkü Dergisi dışında, Halkevlerinin faaliyet gösterdiği birçok ilde yerel Halkevi şubelerine bağlı dergi ve bültenler de yayımlanmıştır. Örneğin:

İstanbul Halkevi tarafından çıkarılan *“İstanbul”*
İzmir Halkevi'nin yayınladığı *“Fikirler”*
Erzurum Halkevi'nin *“Doğu”* isimli dergisi gibi yerel yayınlar, bölgesel kültürel birikimi ve yerel halkın sesini yansıtmayı amaçlamıştır.

Yerel Yayınların Özellikleri

Bu dergilerde yer alan yazılar genellikle öğretici, ideolojik ve kültürel içerikler taşıyordu. Yazı dili açık ve sade bir Türkçe ile yazılırdı; bu da Cumhuriyet'in dilde sadeleşme politikasının bir yansımasıydı.

İki Yönlü İletişim

Halkevleri yayıncılığı aynı zamanda halkla etkileşim kurmanın bir aracıydı. Bu dergilerde halktan gelen yazılar, şiirler, folklor derlemeleri de yer alır; böylece sadece yukarıdan aşağıya bir bilgi aktarımı değil, aynı zamanda halktan da kültürel içerik toplanarak iki yönlü bir etkileşim sağlanırdı. Bu durum, Halkevlerinin katılımcı kültürel yapısının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Yayınların Önemi

Halkevlerinin yayın faaliyetleri, yalnızca birer bilgi aktarımı aracı olmakla kalmamış; aynı zamanda halkla rejim arasında bir bağ kurarak ideolojik inşa sürecinin önemli bir parçası olmuştur. Cumhuriyet'in modernleşme ve millileşme politikaları bu yayınlar aracılığıyla geniş kitlelere ulaştırılmış, böylece eğitim politikalarının sürekliliği sağlanmıştır.

HALKEVLERİNİN KAPANMASI

Halkevleri, Cumhuriyet'in kültürel devrimini gerçekleştirmek amacıyla kurulan ve halkı eğitmeyi, bilinçlendirmeyi hedefleyen önemli kurumlardı. Ancak 1950'li yılların başında, Türkiye'deki siyasi ortamın değişmesiyle birlikte Halkevlerinin varlığı tartışılmaya başlanmıştır.

1950 Seçimleri ve Siyasi Değişim

1950 yılında Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle birlikte, Halkevlerinin faaliyetleri ve varlığı eleştirilmiş, bu kurumların kapatılması gerektiği savunulmuştur.

5830 Sayılı Kanun

1951 yılında çıkarılan 5830 sayılı kanunla birlikte Halkevlerinin faaliyetleri sonlandırılmıştır. Bu kanunla:
-Halkevlerinin kapatılması
-Taşınmazlarının hazineye devredilmesi kararlaştırılmıştır.

Halkevlerinin kapanışı, dönemin siyasi ikliminin bir yansıması olarak, kültürel devrim hedeflerinin sekteye uğramasına neden olmuştur.

Akademik Değerlendirme

Prof. Dr. Anıl Çeçen, bu süreci detaylı bir şekilde inceleyerek, Halkevlerinin kapanışının sadece bir kurumun sona ermesi değil, aynı zamanda Cumhuriyet'in kültürel vizyonunun bir dönüm noktası olduğunu vurgulamaktadır. Halkevlerinin kapanışı, kültürel devrim hedeflerinin sekteye uğramasına ve halkın eğitimi konusunda atılan adımların geriye gitmesine neden olmuştur.

SONUÇ

Cumhuriyet'in ilanından sonra Türkiye'nin yüzünü çağdaşlaşmaya, aydınlanmaya ve ilerlemeye çevirmesiyle birlikte, bu hedeflere ulaşmak için somut kurumsal adımlar atılması zaruret haline gelmiştir. Bu adımların en stratejik olanlarından biri, hiç kuşkusuz Halkevleridir. 1932 yılında kurulan bu kurumlar, yalnızca bir eğitim ve kültür merkezi değil, aynı zamanda Cumhuriyet ideolojisinin halka doğrudan temas ettiği birer *"modernleşme aracı"* olmuşlardır.

Halkevlerinin Etkisi ve Kapsamı

Halkevleri, özellikle okuryazarlığın düşük olduğu, feodal yapının hâkimiyetini sürdürdüğü ve yurttaş bilincinin henüz yerleşmediği bir toplumda, doğrudan halkı hedefleyen bir kültürel seferberlik başlatmıştır. Türkçe öğretimi, tarih bilinci, halk müziği ve tiyatrosu, edebiyat çalışmaları, spor faaliyetleri, kadınların sosyal hayata katılımı ve köycülük gibi çeşitli alanlarda gösterdikleri faaliyetlerle, Türkiye'nin en ücra köşelerine kadar ulaşmışlardır.

1940 yılında Halkevlerinin bir yılda ulaştığı sekiz milyonu aşkın vatandaş sayısı, bu kurumların halk nezdindeki etkisinin açık bir göstergesidir. Bugün dahi bu ölçekte ve çok boyutlu bir kültürel projeyi yeniden inşa etmek güç görünmektedir.

Kurumsal Kimlik ve Misyon

Halkevleri, sadece kültürel bir hareketin parçası değil, aynı zamanda Cumhuriyet Halk Partisi'nin toplumsal reform anlayışının da somut bir ürünü olmuştur. Tek parti döneminde Halkevleri, parti-devlet bütünleşmesinin bir sonucu olarak düşünülse de, bu yapının amacı siyasi çıkar gütmek değil; halkla rejim arasında bir *"kültürel köprü"* kurmaktı.

Halkevlerinin faaliyetlerine ve söylemine bakıldığında, partizanlıktan çok daha öteye geçen bir halkçılık, laiklik, milliyetçilik ve devletçilik vurgusu görülmektedir. Halkevleri, Atatürk ilkelerini yalnızca üst düzey politik metinlerde değil, doğrudan halkın hayatında somutlaştıran yapılardı.

Kapatılma Süreci ve Sonuçları

Ne var ki, 1950 yılında Türkiye'de iktidarın el değiştirmesiyle birlikte, Halkevleri yeni siyasal kadrolar tarafından ideolojik bir tehdit olarak görülmüş; geçmişin bir kalıntısı gibi yansıtılmış ve halktan kopuk olduğu yönünde eleştirilmiştir. Oysa ki bu kurumlar, halktan kopuk değil, tam tersine halkla bütünleşmiş ve onu dönüştürmeye çalışan bir yapıydı.

1951'de çıkarılan 5830 sayılı yasa ile kapatılmaları, sadece bir kurumun sonu değil; aynı zamanda Cumhuriyet'in kültür politikalarının da kesintiye uğraması anlamına gelmiştir.

Tarihsel Değerlendirme

Bugünden geriye bakıldığında, Halkevlerininsadece tarihsel bir kurum değil, aynı zamanda Cumhuriyet'in halkla kurduğu ideal ilişkinin bir temsili olduğu açıkça görülmektedir. Kurumun faaliyetleri, devletin halk üzerindeki otoritesinden ziyade, halkla birlikte ilerleyen bir modernleşme tahayyülünü temsil etmiştir.

Halkevleri sayesinde Türkiye, yüzünü Batı'ya dönen ama köklerini inkâr etmeyen, çağdaş ama yerli, devrimci ama halkçı bir kültür inşa etmenin eşiğine gelmiştir.

Nihai Değerlendirme ve Gelecek

Sonuç olarak, Halkevleri'nin kapatılması, Türkiye'nin kültürel ve toplumsal gelişim çizgisinde büyük bir kırılma yaratmıştır. Eğer bu kurumlar ideolojik önyargılarla değil, toplumsal işlevsellik açısından değerlendirilseydi, bugün daha sağlam bir yurttaşlık bilincine, daha güçlü bir kültürel özgüvene ve daha demokratik bir toplum yapısına sahip olunabilirdi. Bu bağlamda, Halkevlerinin mirası, sadece bir nostalji değil, aynı zamanda geleceğe ışık tutan bir yol haritasıdır.

Hatice Tunçer

Kaynakça

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA) Belgeleri
ARIÇ, Ahmet. "Ana Hatlarıyla Halkevlerinin Oluşumu ve Şubelerinin Faaliyetleri (1932–1945)." Karaelmas Sosyal
Bilimler Dergisi, vol. 2, no. 1, 2024, pp. 12–33.
OKAY, Cüneyd. Halkevleri Üzerine Kısa Notlar: Dergiler - Belgeler. İstanbul: Doğu Kitabevi, 2019.
ÖZER, İsmail. "Türk Modernleşmesinde Halkevleri ve Diyarbakır Halkevi", ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ, Mart
2021
ÇEÇEN, Anıl, Atatürk'ün Kültür Kurumu Halkevleri, Gündoğan Yay., Ankara 1990.
KAPLAN, Kadri, "Halkevleri", Atatürk ve Halkevleri Atatürkçü Düşünce Üzerine Denemeler, TTK, Ankara 1974,
s.131-141
TANER, Hasan, Halkevleri Bibliyografyası, Recep Ulusoğlu Bs., Ankara 1944.
ÇAVDAR, Tevfik, "Halkevleri", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, 4. Cilt, İletişim Yayınları, İstanbul 1981.
TUĞLUOĞLU, Fatih, "Türkiye'de Halkçılık İdeolojisi ve Halkevleri", Erdem, 15/42, (2005), s. 101-118
Cumhuriyet Halk Partisi, CHP Halkevleri ve Halkodaları 1940, Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliği, 1940

CUMHURİYET DÖNEMİ'NDE KADIN: ÇARŞAF VE PEÇE ÜZERİNE BİR İNCELEME

Öz

Gazi Mustafa Kemal Atatürk Milli Mücadeleden sonra durmamış hızla Ülkeyi *"muasır medeniyetler"* seviyesine çıkarmak için çalışmalara başlamıştır. Bu çalışmalar yeni kanunları ve devrimleri doğurmuştur. Devrimlerin ana temelinde Türk kültürü olmakla birlikte Gazi bu konuda *"Yeni hukukumuzun esin kaynağı, bir taraftan Türkçülük diğer taraftan batıcılıktır"*[1] demektedir. Gazinin devrimlerin amacı yıkılmış bir imparatorluğu ayağa kaldırmak modern dünyaya uyarlamak ve bunu Türk kültürü, Türk kimliği altında yapmaktır. Atatürk kadın hakları ve kılık kıyafet hakkında da yenilikler yapmış ve bunu faaliyete geçirmiştir. Nitekim bu makaledeki konumuz da Türk devriminde kadın hakları bakımından peçe ve çarşaf olacaktır.

Hazırlık Dönemi

Peçe meselesi aslında Atatürkten öncesine dayanır. Örneğin Ziya Gökalp, çarşaf ve peçeye karşı kampanya başlatmıştır.[2] Halide Edip ve arkadaşları ise İstanbul mitinglerine binlerce insanın önüne peçesiz çıkmış ve kimse kötü karşılamamıştı.[3] Atatürk için kadının özel bir değeri vardır. Kadının her zaman toplumun içinde olmasını, her alanda yer almasını istemiştir. Atatürk kendi devrinde milli mücadelede yardımı olan *"isimsiz kadın kahramanların"* anıtı dikilmiştir. [4] Yeni kurulan Cumhuriyet

zihniyet olarak geride kalkmaktaydı. Örneğin 1923 yılında mecliste Tunalı Hilmi Bey kadınlarında nüfus sayımında yer alması gerektiğini söyleyince çok büyük tepkiyle karşılaşmış bunun üzerine “Kadınlara seçilmek hakkını verin demiyorum” diye açıklama yapmıştır. [5] İşte Atatürk böyle bir ortamda Cumhuriyeti kurmuş ve devrimlerini faaliyete geçirmeye başlamıştır. Bu devrimleri halka benimsetmek kolay olmayacaktır. Zira aydın denilen kişiler hatta Atatürk'ün en yakın arkadaşları bile devrimleri anlamamış ve Atatürk'e muhalefet etmişlerdir. Atatürk arkadaşları ile olan yol ayrımını Nutuk'ta şöyle anlatır:

“Ulusal mücadeleye beraber başlayan yolculardan bazıları, ulusal hayatın bugünkü Cumhuriyete ve Cumhuriyet kanunlarına kadar gelen gelişmelerinde, kendi fikir ve ruh yeteneklerinin kavrayış sınırı bittikçe, bana direnmeye ve karşı duruşa geçmişlerdir.” [6]

Atatürk acı bir gerçeği kendisi de kabul ediyor zira gerçekten da Milli Mücadelede kader birliği yaptığı arkadaşları kendisinin ülkü edindiği yolu tutmamış onu anlamamış ve karşısında cephe almışlardı. Zira bu ortamda aydın denilen insanlar bile böyle davranır iken sahi bu devrimler nasıl olacaktı? İşte Milli Mücadelenin *“Sarışın Kurt'u”* şimdi ülkesini kalkındırmak, hayal ettiği *“muasır medeniyetler”* seviyesine çıkarmak için her türlü imkanı kullanacak ve yararlanacaktı. Çok sevdiği Namık Kemal'de ölmeden önce ilerde mezar taşında yazacak olan şu mısraları yazmıştır:

“Ölürsem görmeden millette ümit ettiğim feyzi Yazılsın seng-i kabrime vatan mahzun ben mahzun.”[7]

Atatürk ve Kadın

Daha önceden de belirtmiş olduğumuz gibi Atatürk kadına çok değer verir onun toplumda yer almasını isterdi. Bu konuda Atatürk'ün yaptığı bir çok söz ve eylem vardır. Atatürk daha 1923 yılının Mart ayındaki o dönem mecliste kadınları nüfus sayımına eklemek gerektiği tartışılıyor ve bazı kişiler *“Bu hak verilmeden ziyade alınacak bir haktır”* diyor. Böyle bir ortamda Atatürk kadına verdiği değeri ve kadının erkekten daha fazla münevver olması gerektiğini şu sözler ile anlatıyor:

“Memleketimizde cehil [cehalet] varsa umumidir, yalnız kadınlarımıza değil, erkeklerimize de şamildir [kapsar]. Binaenaleyh, kadınlarımız hatta erkeklerden daha çok münevver [aydın], daha çok feyizli daha fazla bilgili olmaya mecburdurlar.”[8]

Atatürk devrinden önce yani 20. Yüzyılın başlarında da kadın hakları konusunda fikirler olduğunu söylemek mümkün ancak bu fikirleri faaliyete geçirme cesaretini dönemin şahıslarında bulmak zordur.[9] Atatürk yine 1923 yılında kadınlara yönelik düşüncesini yansıtan bir söz söyler:

“Şuna inanmak lazımdır ki, dünya üzerinde gördüğümüz her şey kadının eseridir.”[10]

Yine Gazi bir sözünde “Hakikat bu mudur? Eğer kadın dünyada çalışan, muvaffak olan, zengin olan, maddi ve manevî zengin insanlar yetiştirmiş ise ona yoksul sıfatı verilebilir mi? Verenler varsa onlara nankör denilse doğru olmaz mı?Türkiye anlamınca kadın bütün Türk tarihinde olduğu gibi bugün de en muhterem mevkide, her şeyin üstünde yüksek mevcudiyettir.” diyerek kadınların Cumhuriyet rejiminde hangi statüde olduğunu açıklamıştır.[11]
Atatürk kadın erkekle eşit olacaksa her yerde eşit olmalı fikri ile 1930 yılında kadınların askerliği yapması konusunda şöyle demiştir:
“Bugün için Türk kadınının askerlik yapması söz konusu olmasa bile, bütün kızlarımızın vatan ve milletin yüksek menfaatlerini her suret ve vasıta ile müdafaa ve muhafaza edebilecek kabiliyette yetiştirilmelerinin milli terbiyede esas olması, kız çocuklarımızın buna göre bedenî ve fikrî ve hissî terbiyeye tabiî tutulması lazımdır.”[12]

Afet İnan 19. ve 20. Yüzyıl aydınlarının kadın hakları konusunda fikirleri olduğunu söyler ve devamla “Atatürk ise bu fikirlere fikir katarak prensipleri uygulamaya geçirmiştir” der.[13]

Atatürk Madam Hilda'ya birgün Türkiye üzerinde yetki sahibi olduğunda devleti modernleştireceğini şöyle açıklamıştır:

“Türkiye’nin gidişi iyi değil. Türkiye’yi modern bir memleket yapmak gerekir. Tıpkı Avrupa gibi. Bu memleketi baştan aşağı değiştirmeli. Allah nasip ederse günün birinde Türkiye’nin idaresinde rol sahibi olursam, bilirim yapacağım yenilikleri. Peçeyi hemen kaldırmalı, sonra bir erkek birden fazla kadınla evlenmemeli. Erkekler, Avrupalılar gibi şapka giymeli. Erkekler ve kadınlar eşit haklara sahip olmalı. Avrupalılar gibi yaşamalı...”[14]

Atatürk'ün burda "Allah nasip ederse" diye temennisini belirtmesi onun devleti ve milleti modernleştirirken bunu İslam düşmanlığı için değil halkın rahata kavuşması gerçek İslam'a erişmesi ve muasır medeniyetler seviyesine çıkmasını istediği için yaptığını gösterir niteliktedir. Evet Cumhuriyet devrinde Kadın hakları konusunda birçok şey yapılmıştır ancak bu başka bir makalenin konusudur. Bizim bunu anlatmaktaki amacımız Atatürk'ün kadınları modern dünyanın seviyesine çıkarmak için hangi koşullarda mücadele ettiğini anlamaktır.

Cumhuriyet Dönemi Kılık ve Kıyafet

Öncelikle kılık kıyafet konusunda Atatürk'ün düşüncelerine bakalım. Atatürk 1923 yılında bir konuşmada din gereği olan tesettürün kadınlara sıkıntı çektirmeyecek ve adaba muhalif olmayacak şekilde basit olmasını tavsiye etmişti.[15] Yine aynı yılın Mart ayında yaptığı bir konuşmada da tesettürün kadınlara zorluk vermeyecek, iktisadi ve sosyal hayatta erkeklerle birlikte bulunmalarını engel olmayacak basitlikte olmasını önermiştir.[16] Aynı zamanda kadın kıyafetinde yenilik yapmayı düşünmediklerini de kaydetmiş, milletin temayül göstereceği kıyafetlerin yaygınlaşmasının doğru olacağını ifade etmişti.[17] 1925 Yılında ise şapka inkılabı için Kastamonuda yaptığı konuşmada Türk kadınına yüzünü gözünü kapatan kıyafetleri yakıştıramadığını ifade etmektedir. Yine yakınından geçen erkeklere sırtını dönen veya yere oturarak yumulan kadınların bu tavırlarını medeniyetle bağdaşmayan gülünç tavırlar olarak değerlendirmektedir.[18] Atatürk'ün sohbetlerinde genellikle kadınlar da yer almıştır. O, böylece kadını sosyal hayata dahil etmek için öncülük görevi yapmış olmaktadır. Eşi Latife Hanım da zamanının en modern kadını görüntüsüyle Gazi'nin yanında yer almış ve ona destek olmuştur. Bazı basın organları Şeyh Sait isyanınım bastırılmasından sonra şapka inkılâbı, tekke ve zaviyelerin kapatılması, medeni kanunun kabulü gibi peşpeşe yapılan inkılâplarla muhalif zihniyetin tamamen sindirildiği bir zamanda kadın kıyafeti meselesini özellikle gündeme getirmeye çalıştılar. Hükümeti kadın kıyafeti konusunda da bir kanun çıkarmaya teşvik ettiler.[19] Kadın kıyafetinde zorlama yapılmasının şart olduğunu hatta bu konuda geç bile kalındığını ifade ettiler.[20] Peçe ve çarşaf geri kalmışlığın bir sembolü olarak gösterilmiştir.[21] Öte yandan çarşaf ve peçenin İslâmın bir gereği olmadığı anlatılmış, namus ve iffetin peçede, çarşafta değil kadının öz benliğinde bulunduğu kaydedilmiştir. Şapka inkılâbının akabinde yenilikçi görüşü benimseyenler kadın kıyafeti konusunda da bir inkılâp beklentisi içerisine girdiler. Hatta, bazı il ve ilçelerde peçe ve çarşaf giyilmesi yasaklandı. Ancak Ankara'nın desteği alınamadığı için bu teşebbüsler başansızlıkla neticelenmiştir.[22] Peçelerin kaldırılması meselesi Giresun'da da gündeme geldi. Ocak 1927'de Giresun valisi Rami Bey ile bu konuda bir röportaj yapılmıştır. Rami Bey Vilayet Umumi Meclisi'nin ilk toplantısında peçelerin kaldırılacağı sözünü vermiş olmasına rağmen[23] vilayet meclisinden böyle bir karar hiçbir zaman çıkmadı. Hatta gündeme dahi alınmadı. Valinin söz vermiş olmasına rağmen bu meseleyi meclis gündemine dahi getirmemiş olması Ankara'dan almış olduğu bir uyarıdan mı, yoksa yerel sebeplerden mi kaynaklanmış olduğu anlaşılamamıştır. Bu olaylardan sonralarında ise 1935 yılında CHF kurultayında çarşafın yasaklanmasına dair teklif verilmiş ancak kabul görmemiştir.[24] Hiçbir zaman ise bu kanun teklifi olarak TBMM'ye gelmemiştir. Erken Cumhuriyet döneminde, Lenin'in karısının 1919 Komsomol Kongresi'nde Müslüman bir kızın üzerinden örtüsünü çıkartması türünden ibretlik bir eylem hiçbir zaman yaşanmadı.[25] O dönem hiçbir zaman resmi olarak Çarşaf ve Peçe yasaklanmamışancak yerel yönetimlerde alınan kararlar ile bazı illerde yasaklar olmuştur. Öncelikle peçe ve çarşafın Adana'da (16 Mart 1935'de), Ordu'da (29 Nisan 1935'de), Sungurlu'da (10 Temmuz 1935'de) yasaklandığı görülmektedir.[26] 16 Mayıs 1935 tarihinde bu konu TBMM'de görüşülmesi için eklif verilmiş ancak bu konuyla yerel yönetimlerin ilgilenmesi gerektiği kabul edilerek görüşme reddedilmiştir.[27] Görüldüğü üzere TBMM'ye kanun teklifi olarak hiçbir zaman sunulmamış görüşme teklifi ise reddedilmiştir. Daha önce CHF kurultayında bu konunun gündeme geldiğini söylemiştik aynı kurultayda Dahiliye Vekili Şükrü Kaya *"Bu mesele için söylenebilecek sözün en iyisini komisyon söylemiştir. Biz Türk inkılabında kadın inkılabını esaslı umdelerinden biri telakki ederek takip etmekteyiz. Kadın devrimi bir ülkenin bağımsızlığının ve geleceğinin koruyucusu, rejimin esasıdır. Komisyonumuzun ve hükümetimizin ilgi ile takip ettiği bu işi onaylamanız hükümet için büyük bir direktif olacaktır"* demiştir.[28] Burada aslında Şükrü Kayanın komisyondan çıkan kararı desteklediğini görüyoruz. Yani Hükümetin bir yasa yoluyla değilde yerel yönetimlerin kendi kararları ile bu sıkıntıyı çözmesini istemiştir. Bu olanlardan sonra yine Şükrü Kayanın 22 Temmuz 1935 tarihinde tüm valiliklere gönderdiği tamim ile çarşaf, peçe ve üstlük giyiminin önlenmesini istediğini görebiliriz.[29] Bu tamim Atatürk'ün görüşünü yansıtmamakla birlikte hükümetin tavrının çarşaf ve peçeye karşı olduğunu gösterir. Öncelikle ne Şükrü Kayanın ne de başka kişilerin yaptığı her açıklama veya yazı Atatürk'ün fikrini yansıtmayabilir. Atatürk feste olduğu gibi kadının giyim kuşamı hakkında da bir kanun çıkarılmasına sıcak bakmamıştır. O kadının giyiminde zorlayıcı değildi.[30] Atatürk'ün yaptığı devrimlere İslam Dünyasından *"bu hıza biz uyamayız"* gibi tepkiler gelmesine karşın Batı dünyasından da tepkiler gelmiştir.[31] Tabi Batı dünyası bir Müslüman Doğu toplumunun gelişmesini istemez. Örneğin çok eşliliğin kaldırılmasından sonra İngiliz etkili Lahor gazetesi *"Köylü fazla kadınla onları çalıştırmak için evlenir. Onların hizmetinden mahrum kalırsa ücret ödemek zorunda kalır"* diyerek eleştirel bir ifade kullanmış, bir kadın düşünür ise çok eşliliği kötülük olarak nitelendirip bunu yasa ile kaldırdığı için Türkiye'ye teşekkür etmiştir.[32] Devrimleri tamamen Avrupa'ya uymak gibi görüp bu konuda devrimcileri uyaranlara karşın Edinburg'daki İslam Cemiyeti sekreteri Fateh Mohammed'in Times'ın kötüleyici propagandasını eleştiren mektubu ilgi çekicidir. Bu mektupta Fateh Mohammed "Biz yeni Türk'ün, genellikle Hıristiyanların sandığı gibi İslamı terkettiğine değil, aksine son yüzyıllarda İslama arız olan yabancı unsurların belalarını silkelediğine ve İslamın başlangıç saflığı ve basitliğine gittiğine inanıyoruz. Çağdaş Türk, birkaç kuşak önceki atalarından daha iyi Müslüman olmaya çalışıyor." demiştir.[33] Afgan bir yazar ve diplomat olan Sirdar İkbal Ali Şah ise *"Ankara'nın millicileri ilerlemeyi durduran din adamlarını tasfiye etmekte haklıydı, Avrupalı gibi giyinmiş olmalarına, peçesiz kadınlarına rağmen Anadolu'da İslamın en saf şekli beliriyor"* demiştir.[34] Atatürk'ün peçe ve çarşaf konusundaki fikirleri için TTK Arşivindeki Gotthard Jaeschke ve Tevfik Bıyıklıoğlunun mektupları açıklayıcı olur. TTK arşivde bulunan 1959 yılına ait mektuplarda Gotthard Jaeschke'nin yazmayı planladığı *"Modern Türkiye'de kadın sorunu"* konulu makale için Tevfik Bıyıklıoğlu'na sorduğu *"1- Atatürk Latife Hanım'dan niçin ayrıldı?, 2- Atatürk, fesle birlikte çarşafı da niçin kanun yoluyla yasak etmedi?, 3- İsmet İnönü çarşafa karşı neden propaganda başlatmadı?, 4- Celal Bayar çarşafa karşı neden sert bir önlem almıyor?, 5- Diyanet işleri reisini bu konuda neden zorlamıyorsunuz?, 6- Nazlı Tlabar'ın Meclis'e sunduğu çarşaf kanun tasarısını neden desteklemiyorsunuz?"* gibi sorular ve Tevfik Bıyıklıoğlu'nun verdiği cevapları içeren yazışmalar mevcuttur. Bıyıklıoğlu Atatürk fesle birlikte çarşafı da niçin kanun ile yasak etmedi sorusuna şöyle cevap vermiştir:

"Bunun sebebi gayet açıktır. Şarkta ve özel olarak Türklerde, o vakit ve bir dereceye kadar bugün bile kadının sosyal ve ahlaki duruma pek nazik bir problemdir. Osmanlı Devleti, nüfus sayımında kadınları nüfus memurunun önüne çıkartıp yazdıramamıştır. İmparatorluk devrinde

Arnavutlukta vesair bölgelerde kadının nüfusa kaydı ve sayıma tabi tutulması teşebbüsü, o vakit Hükumet ve rejim aleyhinde yıkıcı propagandalara yol açmıştı. Atatürk, Türk Toplumunun yarısını teşkil eden ve yarınki Türkiye'nin yaratılmasında büyük rolleri ve vazifeleri olan Türk kadınlarının ve Türk analarının hür olarak yetiştirilmeleri ve Türk toplumunun her kalkına çalışmalarına erkeklerle farksız ve eşit şartlarla katılmaları lüzumuna inanmıştı."

Tevfik Bıyıklıoğlu bizim tezimizi doğrular nitelikte ifadelere mektubunda yer vermiştir. Mektubun devamında Atatürk'ün İnebolu ve Kastamonudaki kadınlar hakkındaki konuşmalarına yer vermiş ve devamla *"İnebolu ve Kastamonu nutuklarından da anlaşılacağı gibi, Atatürk, kadının dış kıyafeti meselesinde fes içinde olduğu gibi, kanun ve zor yolunu kullanmamıştır. O, eğitim yoluyla ve aile ve Cemiyet içindeki kanuni ve içtimai durumunu düzeltmekle kadın probleminin daha esaslı ve sarsıntısız olarak çözülebileceğine inanıyordu"* diyerek Atatürk'ün bu konudaki düşüncelerini açıklamıştır. Zira Atatürk peçe ve çarşaf gibi giysilere karşıydı çünkü modern dünyanın ve Türk kültürünün izlerini taşımıyordu. Ancak Tevfik Bıyıklıoğlunun da dediği gibi o bunu kanun yolu ile zorla değil de, eğitim seviyesini yükselterek kendi kendine yavaş yavaş oluşmasını istemişti. Bu arada aynı mektupta Bıyıklıoğlu İsmet İnönü ve Celâl Bayar'ın da bu konuda Atatürk'ün izinden gittiğini belirtmiştir.[35] Aynı zamanda Atatürk peçe ve çarşafa karşı olduğu gibi kadınların aşırı süslenmesine de karşıdır. Bu konuda koruyucu bir kimlik gösteren Atatürk'ü Falih Rıfkı Atay şöyle tanımlar:

"Kadın anlayışında pek Garplı olduğu söylenemez. Hatta hanımların tırnaklarını boyamasını bile istemezdi. Son derece kıskançtı. Denebilir ki harem eğiliminde idi. Bu onun hissi, mizacı ve alışkanlığıdır. Kafasına göre kadın, hür ve erkekle eşit olmalı idi. Batı medeniyeti dünyasının kadını ile Türk kadını bütün aşağılık duygularından kurtarılmalı idi. Medeni Kanunla Türk kadınına Garp kadınının bütün haklarını veren Atatürk, kendi münasebetlerinde, bırakınız ecnebi erkekle evlenen Türk kadınını, ecnebi kadınla evlenen Türk erkeğine bile tahammül etmezdi. Devrimlerin büyük ve eşsiz kahramanı, kendi koyduğu kanunun sonuçları ile karşılaşmak lâzım gelince: 'Bize göre değil ha çocuklar...' dedi."[36]

Peçe ve Çarşafın İslamî Konumu

Peçe ve Çarşafın İslami konumuna da değinmek istedik zira bu devrimi müslüman bir halk üzerinde uygulayan Gazi elbette ki İslam'ın emirlerini de çok iyi bilirdi. Öncelikle peçenin tarihi çok öncelere dayanır İslam ile gelmiş birşey değildir. Zira ortaya çıktığı dönem Sami kavimlerin bir geleneği olduğunu biliyoruz.[37] Çarşaf Türkiye'ye Tanzimat döneminde gelmiştir. Hacca gidip dönen Araplar veya İranlılardan alınarak getirilmiştir. Tanzimattan önce ilgi görmeyen daha da ötesi bid'at gözüyle bakılan çarşaf, 1870'te çıkarılan bir emirnâme ile ince yaşmak ve feracenin yasaklanmasından sonra Türkiye'de de yaygınlaşmaya başlamıştır. II. Abdülhamid ise erkeklerin çarşafa gizlenerek saraya girmeye çalışmaları ve suç işlemeleri üzerin bir emirname ile çarşaf giyilmesini yasaklamıştır. Bu yasağa sadece saraya girilirken uyulmuştur.[38] Öncelikle çarşaf İslami olarak zorunlu kılınan bir şey değildir. Kur'an'da *"cilbab"* kelimesi geçer cilbab ise kadınların üstlerine giydikleri bütün elbiselere verilen isimdir tabi bunun içinde çarşaf da bulunuyor.[39] Ahzab suresinin 53. ayetinde geçen *"Peygamber'in hanımlarından bir şey istediğiniz zaman, perde arkasından isteyin"* cümlesi peçenin İslam'ın emri olduğunu düşündürebilir. Ancak Prof. Dr. Süleyman Ateş bunun böyle olmadığını şöyle açıklamıştır:

"Bu davranış, aile mahremiyetinin korunması için gereklidir. Yoksa burada kadının yüzüne peçe örtülmesi emredilmemiştir. Burada kastedilen perde, peçe değil, kapı veya kapı yerine asılan perdedir. İşte Peygamber'in evine gelip hahımlarından isteyeceklerini veya soracaklarını perde arkasından istemeleri emredilmektedir."[40]

Peçe ve çarşaf konusunda İslam âlimleri de çelişkiye düşmüşlerdir. Örneğin kimisi *"cilbab"* kelimesinin çarşaf ve peçeyi kast ettiğini söylerken, kimisine göre de kadının üstüne giydiği her türlü elbisenin kast edildiğini söyler.[41] Ancak sözlük anlamına ve Kur'an'ı esas alarak baktığımız zaman ne peçe ne de çarşaf Kur'an'ın bir emri değildir. O yüzden Atatürk'ün peçe ve çarşafa karşı olması da İslam düşmanlığı olarak algılanamaz.

Sonuç

Atatürk dönemi, kadının toplumsal hayatta hak ettiği yere ulaşması ve çağdaş bir ulus inşası açısından dönüm noktasıdır. Çarşaf ve peçe gibi kıyafetler, yalnızca dini veya geleneksel bir sembol değil, aynı zamanda dönemin toplumsal değişim dinamiklerini yansıtan unsurlardır. Atatürk, bu konuda doğrudan yasaklayıcı bir yaklaşım yerine, eğitimi ve toplumsal dönüşümü ön planda tutarak, bireylerin özgür iradeleriyle değişimi benimsemelerini sağlamıştır. Bu anlayış, modernleşme ve gelenekler arasında dengeli bir köprü kurmaya çalışırken, aynı zamanda kadın haklarının gelişiminde de kalıcı bir etki yaratmıştır. İslam'ın özüne uygun şekilde, peçe ve çarşafın dini bir zorunluluk olmadığını vurgulayan Atatürk, kadınların toplumsal hayatta aktif rol almalarının gerekliliğine işaret etmiş ve Türkiye'yi *"muasır medeniyetler"* seviyesine taşımayı amaçlayan reformlarına bu çerçevede devam etmiştir.

Kemalist Tarihçi

Kaynakça

[1]: T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Atatürk'ün Not Defterleri, Genelkurmay Basımevi, C. 12, s. 18
[2]: Doğan Avcıoğlu, Türkiye'nin Düzeni: Dün-Bugün-Yarın, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1976, Birinci Kitap, s. 278
[3]: Orhan Koloğlu, Cumhuriyet'in İlk Onbeş Yılı, Boyut Kitapları, İstanbul, 1999, s. 329
[4]: Afet İnan, Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler, Türkiye İş Bankası, İstanbul, 2009, s.341-342
[5]: a.g.e, s. 343
[6]: Gazi Mustafa Kemal Atatürk, Nutuk, Türkiye İş Bankası, İstanbul, 2020, s. 11
[7]: Hıfzı Topuz, Vatanı Sattık Bir Pula, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2014, s. 246
[8]: Afet İnan, a.g.e, s. 343
[9]: Burhan Göksel, "Atatürk Ve Kadın Hakları", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi 1, S. 1 (Kasım 1984), s. 219
[10]: a.g.m, s. 222
[11]: a.g.m, s. 223
[12]: a.g.m, s 226
[13]: Afet İnan, a.g.e, s. 344
[14]: Con Sinov, Yarının Adamı: Mustafa Kemal'i Anlamak, Masa Yayınları, s. 110; Sadi Borak, Bilinmeyen Yönleriyle Atatürk, Kitapçılık Ticaret LTD Yayınları, s. 22
[15]: Enver Ziya Karal, Atatürk'den Düşünceler, İstanbul, 1986, s. 57
[16]: a.g.e, s. 57
[17]: a.g.e, s. 58
[18]: Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II, (4. Baskı), Ankara-1989, s. 227
[19]: Yeşil Giresun, Numro: 39, 6 Kanunisani/Ocak 1927; Numro: 40, 13 Kanunisani/Ocak 1927; Numro: 41, 20 Kanunisani/Ocak 1927; Numro: 130, 13 Eylül 1928
[20]: Yeşil Giresun, Numro: 130; Yeşil Giresun, Numro: 131, 20 Eylül 1928; Numro: 141, 29 Teşrinisani/Kasım 1928
[21]: Yeşil Giresun, Numro: 40, 13 Kanunisani Ocak 1927
[22]: Sadık Sarısaman, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Kadın Kıyafeti Meselesi", Atatürk Yolu Dergisi 6, S. 21 (Ocak 1998), s. 103
[23]: Yeşil Giresun, Numro: 39, 6 Kanunisani/Ocak 1926
[24]: Bernard Lewis, Modern Türkiye'nin Doğuşu (Çev: Metin Kıratlı), (2. Baskı), Ankara, 1984, s. 270
[25]: Klaus Kreiser, Atatürk: Bir Biyografi, Çev.: Dilek Zaptçıoğlu, İletişim, s. 258
[26]: Turgut Sönmez, 1925 – 1961 Yılları Arasında Türkiye'de Giyim ve Kuşam ile İlgili Düzenlemeler ve Tepkiler,
Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2006, 6-107
[27]: "Meclis Görüşmeleri", Vakit, 17 Mayıs 1935
[28]: 17 Mayıs 1935 tarihli Ulus Gazetesi
[29]: Turgut Sönmez, 1925 – 1961 Yılları Arasında Türkiye'de Giyim ve Kuşam ile İlgili Düzenlemeler ve Tepkiler,
Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2006, s. 107
[30]: a.g.e, s. 103
[31]: Orhan Koloğlu, a.g.e, s. 377
[32]: a.g.e, s. 342-343
[33]: a.g.e, s. 343
[34]: a.g.e, s. 209
[35]: Türk Tarih Kurumu Arşivi, Yer Numarası: BE TB 5 67, 07.10.1959-04.11.1959
[36]: Falih Rıfkı Atay, Çankaya, Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş., 1999, s. 630
[37]: Nebi Bozkurt, "Peçe", TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 34, s. 211
[38]: Sabahaddin Türkoğlu, "Çarşaf", TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 8, s. 231
[39]: Serdar Mutçalı, Türkçe-Arapça Sözlük, Dağarcık, 1995, s. 122
[40]: Süleyman Ateş, "Örtünme", Kur'an Mesajı: İlmi Araştırmalar Dergisi, 1998, C. I, sayı: 10,11,12, s. 14
[41]: Metin Çetin, "KUR'AN'A GÖRE ÖRTÜNME". Ağrı İslami İlimler Dergisi 8, Haziran 2021, s. 118

CUMHURİYET KARŞITLARININ ORTAK NOKTALARI

Cumhuriyet, Türk milletinin yeniden dirilişidir. 1919'da Samsun'da yakılan meşale, 1923'te halkın iradesiyle taçlanmıştır. Cumhuriyet; saltanatın zincirlerini kırmış, hilafetin prangalarını parçalamış, emperyalizmin zincirlerini darmadağın etmiştir. O gün bugündür, bu kazanımı içine sindiremeyen, Türk milletini yeniden esir etmek isteyen, farklı kılıklar altında sahneye çıkan Cumhuriyet düşmanları vardır. Onların ortak noktası nettir: halktan korkarlar, eşitlikten rahatsızdırlar, bağımsızlığa düşmandırlar. Bunları yakından tanıyalım.

Köktendinciler ve Şeriat Özleminin Köleleri: Milli Görüş ve AKP

Cumhuriyet düşmanlığının günümüzdeki en kurumsal cephesi AKP'dir. Milli Görüş zihniyetinin mirasçısı bu parti, laikliğe düşmanlıkta sınır tanımamıştır.

Eğitimi tarikatlara teslim etmiş, imam hatipleri birer ideolojik üretim merkezi haline getirmiştir.

Karma eğitime saldırmış, kız çocuklarının erken yaşta evliliklerine göz yummuştur.

Kadın haklarını geriletmiş, İstanbul Sözleşmesi'ni feshetmiş, kadını ikinci sınıf yurttaş konumuna itmiştir.

15 Temmuz gibi bir kalkışmaya zemin hazırlayan cemaatlerle el ele vermiş, sonra *"aldatıldık"* diyerek sorumluluktan kaçmıştır.

AKP zihniyeti, Cumhuriyet'in tüm devrimlerini adım adım yıkmaya kalkmıştır. Çünkü onların özünde Cumhuriyet nefreti vardır.

IBDA-C ve Radikal Yapılar

IBDA-C ve benzeri örgütler ise bu düşmanlığın radikal kanadıdır. Cumhuriyet'i "küfür düzeni" diye yaftalayarak hilafet sevdasıyla kin kusarlar. Onların düşlediği düzen, aklın yerine dogmayı, eşitliğin yerine zulmü, özgürlüğün yerine kulluğu koyan karanlık bir bataktır. Cumhuriyet'in ışığına düşman olmalarının tek sebebi, karanlıklarını gizleyememeleridir.

PKK: Emperyalizmin Piyonları

Cumhuriyet düşmanlarının bir diğer yüzü PKK'dır. Bu örgüt, halkı eşit yurttaşlık temelinde birleştirmek yerine, emperyalizmin desteğiyle bölmeye çalışır.

1990'larda binlerce masum sivili katletmiş, köyleri basmış, Cumhuriyet'in vatandaşını birbirine düşürmeye kalkmıştır.

"Çözüm süreci" adı altında Cumhuriyet'in üniter yapısını pazarlık konusu haline getirmiş, AKP iktidarından tavizler koparmıştır.

Bugün hâlâ Cumhuriyet'in temel değerlerine, milli birliğe ve tam bağımsızlığa saldırmaktadır.

PKK'nın ipini tutan güçler bellidir: emperyalist merkezler. Onların "özgürlük" masalı, emperyalizmin kanlı oyuncağından başka bir şey değildir.

Ortak Noktaları

Monarşi yanlıları, köktendinci yobazlar, PKK... Görünürde ayrı, özünde aynıdırlar. Çünkü:
Hepsi halkın iradesinden korkar.
Hepsi eşit yurttaşlıktan rahatsızdır.
Hepsi tam bağımsızlığa düşmandır.
Hepsi, Cumhuriyet'in yerine zinciri, kulluğu, parçalanmayı koymak ister.
Bunların hepsi, Cumhuriyet'in halka verdiği onuru yok etmeye çalışan aşağılık mahlûklardır.

Günümüz: AKP-MHP-DEM İttifakı —Cumhuriyet Düşmanlığının Zirvesi

Bugün Cumhuriyet düşmanlığının en somut cephesi, AKP-MHP-DEM ittifakında cisimleşmiştir. AKP, laikliği adım adım yok etmiş, eğitimi ve yargıyı tarikatlara teslim etmiş, kadın haklarını budamış, Cumhuriyet'in devrimlerine düşmanlıkta sınır tanımamıştır.

MHP, Cumhuriyet'in milliyetçi mirasını pazarlık konusu yapmış, iktidar masalarında koltuk karşılığı ideallerini satmıştır. Cumhuriyet düşmanlarıyla yan yana yürümekten utanmamış, *"beka"* masalıyla ihanete ortak olmuştur.

DEM, Cumhuriyet'in üniter yapısına saldırmakta, milli birliği hedef almakta, emperyalizmin diliyle siyaset yapmaktadır.

Görünürde farklı, özünde aynıdırlar. Bu üçlü ittifak, Cumhuriyet'in temel değerlerini kemirmek, halkın iradesini yok etmek için yan yana gelmiştir. Onların derdi millet değil, kendi ikballeridir.

Sonuç: Cumhuriyet Sonsuz, Düşmanları Çürük

Cumhuriyet düşmanları aşağılıktır. Çünkü zincire vurulmuş bir halk hayal ederler. Çünkü kulluğu özgürlüğe tercih ederler. Çünkü ihanetle var olurlar.

Ama bilsinler ki: Cumhuriyet yalnızca bir rejim değil, Türk milletinin namusudur! Bu millet bir kez zincirini kırdı; bir daha asla boyunduruk kabul etmez.

Ve tarih yine hükmünü verecek: Cumhuriyet sonsuza dek yaşayacak, düşmanları tarihin çöplüğünde çürüyüp gidecek!

Yafes